

STENOGRAFSKE BELEŠKE
SENATA
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 2

BEOGRAD, 1933 GODINE

KNJIGA 3

XXXI REDOVNI SASTANAK

SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 27 MARTA 1933 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVALI:

Pretsednik

Dr. ANTE PAVELIĆ

i

Potpretsednici:

JOVAN ALTIPARMAKOVIĆ i
Dr. FRAN NOVAK

Sekretar

Dr. IVAN GMAJNER

Prisutni su g.g. Ministri: Predsednik Ministarskog saveta dr. Milan Srškić, Ministar bez portfelja dr. Hantidija Karamehmedović, Ministar finansija dr. Milorad Đorđević, Ministar inostranih poslova Bogoljub Jevtić, Ministar unutrašnjih poslova Živojin Lazić, Ministar prosvete dr. Radenko Stanković.

POČETAK U 9,05 ČASOVA.

SADRŽAJ:

1 — Čitanje i usvojenje zapisnika XXX redovnog sastanka;

2 — Dnevni red: Nastavak pretresa izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa Finansijskim zakonom za budžet-sku 1933/34 godinu.

Govornici: Dr. Vaso Glušac, dr. Oton Frangeš, Milutin Dragović, Petar Đirlić, Milan L. Popović, Jovan Nešković, Stevan Mihaldžić, Pajo Obradović, Stjepan Janković.

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Otvaram XXXI redovni sastanak Senata Kraljevine Jugoslavije. Molim gospodina sekretara da izvoli pročitati zapisnik prošlog sastanka.

Sekretar dr. Ivan Gmajner čita zapisnik XXX redovnog sastanka.

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Imade li kakve prijedbe ovako sastavljenom zapisniku? (Nema). Prijedbe nema, zapisnik se overovljuje.

Prelazimo na dnevni red: Nastavak pretresa izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta rashoda i prihoda sa Finansijskim zakonom za 1933/34 godinu. Molim gospodina izveštioca da zauzme svoje mesto. Reč ima senator g. dr. Vaso Glušac.

Dr. Vaso Glušac: Ja bih molio, gospodine Predsedniče, da ne govorim u praznoj sali, a nema nikoga ni od gospode Ministara.

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Gospodin Ministar finansija je tu i odmah će doći, a isto tako i ostala gospodina Ministri će doći uskoro. Pošto imamo kvorum, molim gospodina senatora Glušača da uzme reč.

Dr. Vaso Glušac: Gospodo senatori, prateći rad gospodina Ministra finansija za ovu godinu dana, uverio sam se da je to dobar domaćin koji ulaže sve svoje duševne sile, kako bi uredio naše finansijsko stanje tako da možemo kao država odgovarati svima svojim obavezama, a da ne pravimo ni novih dugova niti da suviše opterećujemo svoj narod. Pri tome svome napornom radu g. Ministar je vodio naročito računa o tome da državni budžet snizi na što manju meru i da ga uravnoteži, da rashodi ne budu veći od prihoda. Pa da li je uspeo? Svaki objektivan posmatrač mora mu to priznati. Ako uzmemo u obzir samo poslednja dva budžeta, pa ih sravnimo sa ovim predloženim za 1933/34 godinu, videćemo da je ovaj manji od prošloga za 884,873.421.— dinara, a od prethodnog za 3.784,000.000.— dinara. Kad se uzme kako je teško sniziti budžet i za koju stotinu hiljada dinara, onda se tek može pojmiti koliki su to napori bili da se ovaj budžet prema prethodnom snizi za skoro 4 milijarde dinara.

U budžetu je lako predvideti rashode, ali je teško predvideti prihode. I stoga je teško postići potpunu ravnotežu budžeta. Pa i u tome pogledu Ministar finansija g. dr. Đorđević pokazao je da zna i računati i predviđati, jer će naš tekući budžet svršiti sa vrlo malim deficitom, a sećam se da su lanjske godine u ovo doba neki pesimisti proricali da će taj deficit ići i do tri milijarde dinara. Stoga možemo i ovoga puta pokloniti potpunu veru gospodinu Ministru finansija i očekivati da će se predloženi budžet za 1933/34 godinu završiti bez deficita.

Kad pogledamo kako mnogo veće i mnogo bogatije države od naše svršavaju sa deficitom na milijarde, mi možemo biti potpuno zadovoljni. Stoga ću ja za ovaj predlog budžeta glasati i u načelu i u pojedinostima.

A sad želim da iznesem neke napomene gospodinu Ministru finansija, i da ga zamolim, da razmišlja o tome, kako bi proveo bolju i jednostavniju administraciju i bolji nadzor u svima granama finansijske struke, pa da naši prihodi budu veći od rashoda.

Naša današnja finansijska administracija vrlo je glomazna i komplikovana, pa se često puta i pokraj velikoga nadzora i raznih kontrola događaju novčane zloupotrebe. U zadnje doba otkriveno je nekoliko takih velikih afera, gde je nestalo državnog novca na stotine hiljada. To su samo one afere koje su slučajno otkrivene i koje su došle u javnost, a koliko ih ima koje su ostale neotkrivene i koje su se zataškale? Često se puta javno govori: Otkuda imanje ovome ili onome finansijskom činovniku, koji je do juče bio činovnička sirotinja? Da li je to imanje stekao od ušteda svoje male činovničke plate?

Stoga naročitu pažnju treba posvetiti tome, kako će se obrazovati odbori ili komisije koje odmeravaju porez i kako će se taj porez što pravilnije ubirati. U te dve radnje, u odmeravanju i ubiranju poreza, događaju se često puta velike zloupotrebe. I tome treba jednom stati na put. Osim toga treba što pre izjednačiti porez u svima krajevima naše zemlje, jer nije pravo da ljudi sa jednakim prihodima, u jednom kraju plaćaju više, a u drugom manje.

Još ima jedno nepravilno i nepravedno shvatanje kod rukovanja sa državnim novcem. Dogadalo se više puta da činovnik jednoga nadležstva potroši za svoje privatne svrhe iz kase kojom rukuje na hiljade državnog novca, pa kad dode kontrola i nađe manjak, ako namiri ne dogada mu se ništa, pa čak ne bude

pozvan ni na disciplinsku odgovornost. A ako kontrola ne dode i ne uhvati ga, on čini ovakve malverzacije i dalje. Ovako nesavesno postupanje sa državnim novcem treba da bude kažnjeno robijom i gubitkom službe, bez obzira da li je manjak namiren ili ne. Samo se tako mogu izlečiti nesavesni činovnici od ovih mana.

Da bi rukovanje sa državnim novcem bilo što pravilnije i jednostavnije, treba zakonskim putem izmeniti Pravilnik o Državnom računovodstvu koji je toliko komplikovan da iziskuje mnogo više činovnika nego što bi trebalo i da se po njemu mogu vršiti zloupotrebe mnogo lakše nego ranije, dok je to bilo sve jednostavnije. Što je god više komisija i režisera, a manje poverenja pojedinim šefovima, tim je više i zloupotreba i pronevera. Stoga treba uvesti jednostavniju finansijsku administraciju i strogu odgovornost onih koji rukuju državnim novcem, pa neće biti ovako čestih zloupotreba ni bogaćenja na račun države.

Isto tako treba voditi jaču kontrolu nad državnim preduzećima, jer se često puta čuje da i tamo nije sve u redu. Tako na primer, neki dan smo svi mi dobili čitavu brošuru od g. Miodraga Borisavljevića, bivšeg činovnika državnog dobra Belje, u kojoj iznosi razne nepravilnosti direktora i ostalih činovnika, čime je državna kasa oštećena za više stotina hiljada dinara. (Glasovi: Ne stotina hiljada nego stotina miliona!) A uveren sam da ovakvih nepravilnosti i zloupotreba ima i u drugim preduzećima. Stoga bi trebalo ne samo jaka kontrola nego i Zakon protiv korupcije, pa bi državni prihodi bili mnogo veći i Gospodin Ministar finansija lakše bi došao do ravnoteže budžeta.

Još bih upravo jedan apel na Gospodina Ministra finansija, da što pre podnese Narodnom Predstavništvu zakonski predlog o izmenama i dopunama u Zakonu o državnoj trošarini, pa da se ukine trošarina na šećer i električno osvetljenje, a ponovo uvede na špirit i rakiju. Ukidanjem trošarine na špirit i rakiju, što smo učinili prošle godine, učinili smo i državi i narodu grdnu štetu, jer smo u državnom budžetu izgubili prihod od više stotina miliona dinara, a narodu smo dali prilike da više pije nego obično i tako čini mnogo više zla nego što bi inače činio. Osim toga ovom izmenom od prošle godine uništili smo potpuno male gostioničare, koji ne mogu plaćati novoga velikog poreza, te mnogi od njih svoje radnje zatvaraju i ostaju bez ikakva posla. U današnje vreme ekonomske krize i oskudice poslova, uništavanjem ovih malih ljudi još se više povećava broj onih, koji ne imajući posla padaju na teret društvu i državi. Stoga treba opet uvesti staru trošarinu i time povećati prihode državnog budžeta za pola milijarde, ako ne i više i spasti ove male ljude od očite propasti.

Posle ovih nekoliko napomena upućenih gospodinu Ministru finansija, želim da kažem i nekoliko reči o našoj politici.

U zadnje vreme počeli su neki evropski narodi da napuštaju Vilsonove ideje o narodnom opredeljenju i hteli bi da se vrate sili, pa da silom vladaju nad tuđim narodima. Oni bi hteli da cepaju ugovore o miru i da provode reviziju na štetu drugih naroda. Hteli bi da budu opet zavojevači, kako su bili i pre Velikog svetskog rata. Oni bacaju oko i na našu Kraljevinu Jugoslaviju i hteli bi da amputiraju i pripoje sebi neke delove našega naroda i naše otadžbine.

Mi nismo došli do oslobođenja i ujedinjenja na lak i jeftin način, nego smo to skupo platili velikim

i teškim žrtvama i to ne samo u prošlom Velikom svetskom ratu, nego kroz dugi niz vekova u borbi sa našim raznim neprijateljima. Naša je istorijska nesreća bila što smo se nastanili na ovoj vetrometini Balkana, gde se sučeljavaju i biju o prevlast Istok i Zapad. Tu, preko naših glava, vekovima se je vodila borba između Istoka i Zapada, između Vizanta i Rima, između pravoslavlja i katoličanstva, između Islama i Hrišćanstva. Zavojevači sa raznih strana prodirali su u našu zemlju: Osmanlije sa Istoka, Latini sa Zapada, a Nemci i Madari sa Severa. Dugo smo mi bili njihovi robovi i svima njima plaćali danak u krvi. Da nije bilo te istorijske nesreće, naš bi narod bio danas i po broju i po kulturi kao nemački, ili francuski. Jedan je naš naučenjak izračunao 1911 godine, da bi nas bilo preko 60 miliona, da smo se u miru razvijali od Srednjega veka do naših dana. Ali, bacimo li samo letimičan pogled na našu tešku istorijsku prošlost, mi ćemo videti, da smo ginuli iz dana u dan boreći se protiv raznih ugnjetača. I danas, kada smo se posle tolikih vekova ropstva i patnje, oslobodili i ujedinili, naši neprijatelji ne mogu da gledaju, kako se u slobodi i miru razvijamo i napredujemo, i hteli bi reviziju ugovora o miru na našu štetu.

Naša je narodna država stvorena posle krvavog Svetskog rata, na temelju naše i naših saveznika pobe, na temelju narodnog opredeljenja i na temelju ugovora o miru, na kojima se nalaze i potpisi tih naroda koji danas sanaju o reviziji. Dosta su dugo oni vladali nad nekim delovima našega naroda, i neka im je prosto što su nas toliko vremena ugnjetavali i eksploatisali. Neka nas danas puste u miru i neka rade šta hoće u svojim granicama. Mi od njih ne tražimo ništa, a svoje ne damo. (Glasovi: Tako je!) Mi smo ovu zemlju omedili svojim kostima i natopili svojom krvlju (Glasovi: Tako je!), i ko misli da tu među prede moći će je preći samo preko naših leševa. (Burni aplauz). Neka se niko ne vara, da u tome pitanju nismo jedno (Pljesak.) Za odbranu zemlje svi stojimo kao jedan čovek. (Burni aplauz). Neka niko ne misli, da će nas naći razjedinjene (Odobranje.) Ako se mi kao braća dogovaramo o unutrašnjem uređenju naše kuće, to se ništa ne tiče naših suseda. Mi smo gospodari u svojoj kući i mi ćemo je kućiti kako znamo. (Burno odobranje.)

Mi želimo i hoćemo mir sa svima narodima. I hoćemo da se poštuju ugovori o miru, jer su to sveti akti na kojima se nalaze potpisi zakonitih predstavnika pojedinih naroda i država. Ako bi se ovi sveti akti mogli da cepaju i gaze kao beznačajne krpe, onda bi to značilo da kod nekih naroda nema ni časne reči ni pravne svesti. A to ne možemo i ne smemo pretpostaviti.

Naš Ministar izvanjih poslova, g. Jeftić, bio je pravi tumač raspoloženja našega naroda kad je davao izjave u raznim prilikama o miroljubivosti naše države i kada je u tu svrhu sklapao saveze sa pojedinim prijateljskim narodima, a naročito kada je pre kratkog vremena sklopio pakt Male antante u Ženevi. Ovaj pakt sklopljen je u prvom redu zato, da se očuva mir u Evropi. Stoga Mala antanta poziva i druge narode, a naročito svoje susede, da i oni mogu prići u njihovo društvo.

Ali se čini da stari zavojevači ne žele mira, nego sanjaju o reviziji ugovora i ispravljanju granica na račun tuđih naroda. Tako bacaju poglede i na naše granice i pripremaju teren za te svoje paklene namere. Nažalost našli su i nekoliko naših otpadnika

koji su ostavili svoju otadžbinu, pa u inostranstvu rade za njihov račun. Taj rad naših emigranata, u zajednici sa našim neprijateljima, toliko je razgranat u zadnje doba, da su neki od revizionista počeli verovati u vlastite svoje neistine i izmišljotine o našoj zemlji, kao da se ona nalazi na početku raspadanja i da bi sad bio pravi čas da se lako i bez krvi dođe do osvajanja nekih naših krajeva. Osim toga oni se oslanjaju i na naše unutrašnje protivnike režima, koji tajno pišu i rasturaju neke svoje punktacije o unutrašnjem uređenju države. Ove punktacije pišu naši propali političari, koji nemaju jasnih pogleda šta hoće. Jer da to znadu, ne bi ih pisali svaki za sebe i ne bi im se pogledi toliko razlikovali. Tu imate svega na pretek, kako je kome što palo na pamet, tako je i pisao. Imate tri slobodne države, imate saveznu monarhiju, imate federativnu republiku, imate saveznu državu od istorijskih pokrajina i t. d.

Jedan od njih pošto se okomio na današnji režim i nazvao ga diktaturom, traži da se sve ovo rasturi i da se vlada preda njemu i njegovim drugovima na neodređeno vreme, pa da se oni između sebe dogovaraju, kako će urediti državu. Prema njihovoj logici ta njihova vlada ne bi bila diktatura, a diktatura je ova sa Narodnim Predstavništvom. Ta gospoda imala su vladu u svojim rukama deset godina, pa su imali dosta vremena da se dogovore. I taj njihov dogovor stao je ovu zemlju mnogo trzavica i doveo do 6 januara 1929 godine. Po njihovom mišljenju današnja je vlada diktatorska, iako im dozvoljava da pod svojim potpisima rasturaju u narod svoje mudre punktacije i agituju ne samo protiv režima nego i protiv države.

Držanje naše vlade prema ovim punktama bilo je do danas i suviše blago, a uveren sam da oni ne bi tako postupali sa današnjim nosiocima režima, kada bi bili u obrnutom položaju. Stoga bi vlada trebala biti mnogo energičnija prema ovakvim subverzivnim elementima i trebala bi dozvoliti slobodu štampe, pa bi se sve ovakve pojave javno žigosale i narod bi bio tačno obavešten o vrednosti njihova rada. A dogodi se dozvoljava da se tajno šire ovakve punktacije, narod će misliti da tu ipak ima neke vrednosti.

Sloboda štampe u granicama zakona bila bi neophodno potrebna, i vlada bi trebala u najkraćem vremenu da donese pred Narodno Predstavništvo predlog novoga zakona o štampi. Za tim zakonom vapije i narod i čitava naša štampa. Taj zakon doneo bi samo koristi današnjem režimu.

Da smo imali slobodu štampe, već bi davno bio javno osuđen nepatriotski rad jednoga od voda naših punktaša, koji se nalazi u emigraciji i tamo rovari i protiv Kralja i protiv države. Taj gospodin tajno šalje i rastura po našoj zemlji svoja pisma, govore i brošure. To je naš nekadanji veliki jugoslovenski unitarista i monarhista, a danas federalista i republikanac, g. Svetozar Pribičević. Da se je samo onaj njegov govor što ga je držao u Parizu, javno u našoj štampi pretresao, kritikovao i osudio, uveren sam da se ne bi više našao nijedan ozbiljan čovek u ovoj zemlji koji bi ostao pristaša toga prevrtljivog i nepatriotskog političara. Svojom politikom on je napravio salto mortale i popalio sve mostove za sobom.

Ako danas promratmo rad i držanje nekih od ovih bivših vodećih političara, moramo doći do zaključka: ili su to slabi karakteri ili nisu nikad ni znali šta hoće. Istina je da i politika zahteva izvesnu elastičnost, ali time nije rečeno, da čovek može praviti sko-

kove i kompromis sa moralom, jer i politika mora biti moralna. A kakva je ovo politika koju danas vode neki punktaši i njihov glavni drug g. Pribičević? Može li se ova politika nazvati moralnom, kada znamo kakvu su politiku uporno vodili pre 6 januara? Držim da ne može.

Eto ova i ovakva politika naših punktaša također je dala nade našim neprijateljima koji žele raspadanje naše države i ponovno zarobljavanje našega naroda. Baš u vreme kada su revizionisti i emigranti razvili najživlju akciju protiv naše države u inostranstvu, a punktaši sa svojim punktacijama u zemlji, — došla je i biskupska poslanica protiv Jugoslovenskog Sokola i deklaracija Narodnog Kluba.

O biskupskoj poslanici neću da govorim, jer je o njoj bilo dosta govora i u javnosti i u Narodnoj skupštini, a osim toga na nju su dostojno odgovorili i Jugoslovenski sokoli i neki sveštenici rimo-katoličke crkve. Ali se moram sa nekoliko reči osvrnuti na deklaraciju Narodnoga Kluba. Meni je neobično žao što je baš sada došlo do ove deklaracije, jer su je naši vanjski neprijatelji krivo protumačili u svoju korist. A ja sam potpuno uveren da ova deklaracija nije potekla iz kakvog separatizma nego iz nezadovoljstva sa našom administracijom i unutrašnjom upravom. Naša je administracija uopšte vrlo rdava i vrlo komplikovana, a uz to i vrlo skupa. Ova Vlada nije dospela da je izmeni, iako je činila neke pokušaje. Ali po izjavama predsednika Vlade g. Srškića, vidi se da Vlada radi jedan značajan projekat Zakona o Banovinama. Prema tome projektu banovine bi imale vrlo široku samoupravu, a banovi vrlo veliku kompetenciju, te bi se gotovo svi poslovi svršavali u banovini, koji se danas svršavaju kod pojedinih Ministarstava. Prilikom pretresa i proučavanja ovoga zakonskog predloga, moći će Narodno Predstavništvo doneti mnoge korisne odredbe i našu administraciju učiniti mnogo jednostavnijom i za narod korisnijom. Stoga su naši drugovi, koji su osnovali Narodni Klub i dali poznatu deklaraciju, trebali pričekati ovaj projekat zakona, pa bismo možda novim uređenjem banovina mogli rešiti i ono tako zvano hrvatsko pitanje koje se u deklaraciji ističe, a koje u stvari i ne postoji. Ono je rešeno 15 septembra 1918 godine na Solunskom frontu, a utvrđeno 1 decembra 1918 u Beogradu, i o njemu više ne može biti govora. Što gospoda u svojoj deklaraciji spominju neke istorijske individualitete, srpske i hrvatske, lako im se može dokazati da takovih individualiteta između Srba i Hrvata nema, nego da imaju samo izvesni pokrajinski individualiteti, koji su nastali istorijskim razvojem, po pokrajinama, i po uticaju raznih gospodara koji su vladali nad našim narodom. Prema tome bi bili i mi Bosanci poseban istorijski individualitet, koji se razlikujemo od Hrvata i Srba iz Hrvatske više nego što se oni između sebe razlikuju. (*Ivan Hribar*: Austrija vas je proglasila za takve!) Zar nisu isto tako istorijski individualiteti i Dalmatinci i Crnogorci i Slavonci itd. (*Dr. Ljubomir Tomašić*: I Dubrovčani, i Boka i Ličani!)

Taj naš pokrajinski karakter ili individualitet ne daje nam pravo da se smatramo posebnim narodnim jedinicama. Tu našu pokrajinsku karakteristiku davno je uočio pesnik Branko Radičević, pa nas je svakoga posebice karakterisao i pozvao kao jedan narod u zajedničko kolo. U toj pesmi ne spominje Branko ni Srba ni Hrvata, već Srbijance i Hrvacane, pa onda

reda sve ostale po njihovoj karakteristici: Bosance, Hercegovce, Sremce, Crnogorce, Dalmatince, Slavonce, Banačane i Bačvane.

Daleko bi me odvelo kada bih detaljno ulazio u našu literaturu i istoriju gde se na svakom koraku susrećete sa velikim istinama da jesmo i da smo oduvek bili jedan narod. Da nije bilo Vizanta i Rima bez sumnje bismo danas imali i jedno narodno ime.

Ja ne znam da li g. članovi Narodnog Kluba misle, da bi se to t.zv. Hrvatsko pitanje moglo rešiti teritorijalno na drugi način, nego što je već rešeno podelom na današnje banovine? Ako se misli podela države na tri dela, po plemenima, onda ne znam kako bismo mogli tu podelu izvršiti? Još bi nekako i mogli Slovence odeliti od Hrvata i Srba, ali kako bismo mogli podeliti Srbe i Hrvate? Oni su jedni s drugima tako izmešani da se ne bi mogla između njih povući nikakva granica. A to je potpuno i razumljivo, jer smo jedan narod sa dva imena. Naša su plemenska imena tako reći sinonimi kao kruh i hleb. I kad bi nas neko sa strane posmatrao, nikada ne bi mogao pogoditi, ko je od nas Srbin, a ko Hrvat. Stoga se u prošlosti i događalo da su se naša imena zamenjivala. Tako na primer, vizantijski pisci iz jedanaestog veka nazivaju Srbe Hrvatima, a Hrvate Srbima. Vizantijski istoričar Zonarar piše na jednom mestu:

„Τὸ τῶν Χροβάτων ἔθνος, ὅς δὴ καὶ Σέρβους τίνες καλοῦσι.“ (Zonarar).

»Pleme Hrvata, koje neki i Srbima nazivaju«, a drugi istoričar Kedrenos kaže:

„Τὸ τῶν Σέρβων ἔθνος, οὗς δὴ καὶ Χροβάτας καλοῦσι.“ (Kedrenos)

»Pleme Srba, koje i Hrvatima zovu.«

Ovo nam najbolje pokazuje da smo mi bili od uvek jedan narod sa dva imena. Pa šta je prirodnije nego da sa braćom Slovincima živimo zajedno u jednoj državi pod zajedničkim imenom Jugosloveni. Zar nije sličan slučaj bio i sa Italijom i sa Nemačkom kada su se njihova plemena i pokrajine ujedinile u jednu državu? Ta mi smo i ovako mali narod, pa kud bismo došli da se još cepamo na tri dela! Kada bismo mi to činili ili pokušali da činimo, demantovali bismo sve one naše velike ljude iz prošlosti, koji su sanjali i radili o našem oslobođenju i ujedinjenju. Zar nije Ljudevit Gaj ozbiljno nastojao da nas ujedini pod zajedničkim imenom Ilira? Zar nisu to isto činili i želeli Strossmayer i Rački pod imenom Jugoslovena? Eno nam i danas u Zagrebu Jugoslovenske Akademije Znanosti i Umetnosti, koja je osnovana baš u tu svrhu. Zar nije o našoj slobodi i jedinstvu sanjao naš veliki pesnik Petar Preradović u svojoj romantičnoj drami, »Kraljeviću Marku«? Zar nije taj isti pesnik pevao o našem jeziku:

Od Stambola grada do Kotora,
Od Crnoga do Jadranskog mora
Njeg'vu carstvu prostor puče.

Tuj po gorah i dolinah
Preko devet pokrajina
Svud ga majke djecu uče.

Zar time pesnik nije ukazivao na naše jedinstvo od Crnoga do Jadranskoga mora?

I danas kad su se ispunili snovi naših najvećih umova i kada smo se ujedinili u veliku i slobodnu

Kraljevinu Jugoslaviju, zar ima neko od nas ko bi to jedinstvo kvario? Ja držim da nema i sa tim uverenjem završavam i kličem:

Neka živi naše narodno jedinstvo! (Burno odobravanje).

Predsjednik dr. Ante Pavelić: Ima reč senator g. dr. Frangeš.

Dr. Oton Frangeš: Gospodine Predsedniče, gospodo senatori, u razvitku čovečanstva zapažamo stalne neke zakonitosti, koje se odigravaju ciklički i periodički. Unutar jedne velike periode zapažamo manje cikluse dizanja i spuštanja, ali i velike periode podvrgnute su istim zakonima menjanja, dizanja i spuštanja, konstruktivnosti i dekompozicije. Mi svi, koji smo ovde okupljeni kao senatori, kao stariji ljudi, bili smo svjedoci jedne epohe, koja je bila u tolikoj mjeri stvaralačka, konstruktivna, kao ni jedna epoha od kako svijet postoji. Racionalizam, liberalizam, demokratizam usavršavali su ljudski rod i sve njegove duševne i materijalne tvorevine do jedne diferencijacije, koju mi savremenici jedva možemo da pregledamo i ujediniamo u jednu cjelovitu, sredenu sliku našega svijeta, a izvjesno je kasnije generacije uopće neće moći pregledati i razumjeti. Ova diferencijacija ljudskoga društva, ova nepregledna složenost njegovih institucija, njegovih potreba, njegove duševnosti, došla je u poremećaj, koji ju dovodi očigledno u jednu periodu negativne reakcije, dekompozicije. I mi, ista ta generacija, koja je doživjela kulminaciju kulturne epohe, koja je započela Renesansom, i preko Francuske revolucije dovela nas do trijumfa tehnike, ulazi sada u periodu opadanja, u periodu koja se je presitila tekovinom kulture i hoće da ujedinstavi podloge civilizacije, hoće da nas vrati primitivnijim oblicima života, sa manjom diferencijacijom društva i životnih potreba, sa manje materijalne a više državne kulture.

Ovo je, gospodo senatori, izvor svega onoga što mi doživljujemo i zapanjeno gledamo: slom kapitalizma u dosadanjim njegovim oblicima, nepovjerenje u demokraciju, odvratanje od racionalizma i materijalizma otpor protiv daljoj mehanizaciji i tehnokraciji, — sve su to pojave istoga historiskog događaja, cikličnog opadanja sa jedne kulminacije na niže i niže.

Ovo opadanje je univerzalno, ono se manifestuje na čitavoj zemaljskoj kugli u većoj ili manjoj mjeri, i daje prividno pravo pesimistima kao što je Spengler, Bernadijev i dr. koji proriču neminovnu propast zapada.

Je li taj pesimizam opravdan? Predaleko bi vodilo, i ovo nije mjesto za jedno kritično prosudivanje teza pesimista, ali nije teško dokazati da njihove premise ne odgovaraju stvarnim činjenicama sadašnjosti i da prema tome njihova proročanstva samo djelomično mogu biti ostvarena. Postoji pozitivna mogućnost da se skupnost kulturnoga svijeta, a pogotovo pojedini narodi i države uspješno odupru općenitoj disoluciji, previranju dosadašnjih oblika života, društvenog poretka, državne asocijacije. Od naroda za to su najspremniji oni, koji imaju manje složenu diferencijaciju, koji su bliži prirodi, dakle agrarni i u kojima je autoritet državne vlasti dovoljno jak. Takav smo narod mi Jugosloveni. Agrarni značaj čitavog društvenog i privrednog ustrojstva našega daje nam mogućnost da postepenom evolucijom, bez naročitih kataklizma, predemo u ono novo, šta se sprema, šta se već odigrava, samo mi ne imademo još

dovoljne istorijske distancije od događaja da ih pravilno prosudimo. Podloga ove evolucije biti će naš seljak. Gospodo — ušlo je u neki demagoški običaj našem seljaku ulagivati, kaditi, njegove aspiracije potstrekivati. Nije seljak onakav idealan čovjek kako ga ti demagozi žele prikazati. On je od krvi i mesa kao mi svi, njegov egoizam je često veći od altruizma, njegov otpor proti autoritetu vlasti često prelazi u samovolju, njegov pasivitet nije uvijek odraz prirodnog konzervativizma već prave nevoljkosti za rad, — u kratko, naš seljak imade svojih poroka dosta i mi ih ne smjemo previdati i pred njima zažmuriti. Ali zato ipak naš seljak po etosu i moralu svome u pretežnoj većini stoji daleko više nego li prosjek građanskoga življa, on je čuvar tradicije, on daje narodu onu fizionomiju, kojom se luči od drugih naroda, on je korijenjem, koje spušta kao biljka, što ju sadi u rođenu grudu svoju, s njome nerazdruživo povezan i po tome najiskreniji patriota i branioc države. Zato je prva zadaća uprave ove naše države, da se brine za *materijalni i kulturni napredak sela*. Boljitak sela je najsigurniji jamac za napredak svijju ostalih slojeva društva, a njegova kupovna snaga, njegova kreditna sposobnost, njegov interes za kulturne tekovine odmjeruju direktno prosperitet sve naše industrije, obrta, bankarstva, kulturnoga napretka cjelokupnog naroda. Odbranu od pokušaja, u naš narod unašati ideologije, koje su neizgrađene, neoprobane, često čak revolucionarne, — može da vrši istinski odlučno i uspješno onaj rođeni individualista, *seljak*, koji se nikada neće pomiriti sa kolektivizmom i koji se iz iskonih instinkata, iz potsvjesnih otpora proti njemu bori onom besprimjernom žilavosti, kojom nas zadivljuje danas ruski muzik. — Moram priznati da u predležecemu budžetu ne nalazim dovoljno dokaza za to, da se Vlada odnosno pojedini resori izjini, zauzimaju toliko za unapređivanje sela, koliko to nas naš opšti interes, a naročito obzirom na sadašnja previranja u svijetu traži. Neću međutim da sada ulazim u ova pitanja, jer si to pridržajem da kažem prigodom rasprave budžeta dotičnih resora, a sada mi budi dozvoljeno da predem na samu osnovu Finansijskoga zakona za godinu 1933/34, kako ju je Vlada predložila i Skupština nadopunila i odobrila.

Gospodo senatori, o tome predlogu Finansijskog zakona već je mnogo govoreno i vršena svestrana kritika, a bilo je i vrlo oštih. Mi smo svi po prirodi već takovi, da rado uveličavamo griješke a umanjujemo pozitivne strane svakog javnog rada, pak smo u tome često i nepravedni. Ovakovi su pojavi uvijek za žaliti, ali u naše doba opšte depresije, klonutosti duhova i samopouzdanja oni su ono što je nekoć rekao Taljeran: «plus qu' une crime, c'est une faute.» Gospodo, ja mislim da pravednost zahtjeva, da istaknemo vidno ne samo manjkavosti ovoga budžetskoga predloga, nego i ono što iz njega proizilazi pozitivnoga, što može da ulije povjerenje naših sugrađana u finansijsku politiku države, u vrijednost naše valute, u izglednost naše privrede.

Gospodo senatori, ne mislim ulaziti u pojedinačnu kritiku stavaka budžetnoga predloga, ograničiti ću se ponajprije da istaknem pozitivne strane naše finansijske politike, koje joj govore u prilog, a zatim da navedem neke potrebe, kojima ona nije udovoljila. U prilog naše dosadanje finansijske politike počam od 6. januara 1929 ovamo valja ponajprije istaći da smo samo dva puta imali u zaključnim računima **neznatan deficit**, a inače su nam zaključni

računi odlični, a i zadnji iskaz Ministra finansija o kretanju državnih prihoda i rashoda za prvih deset mjeseci budžetske godine 1932/33 pokazuje da je državno gazdinstvo unatoč toga da su prihodi podbacili ipak u potpunoj ravnoteži i da se neimademo bojati deficita. Ovo je jedan uspjeh, koji se mora vrlo visoko cijeliti, i sa kojim se može vrlo malo država da podiže. To znači, da su ministri finansija od 6. januara 1929 ova mo konzekventno i energički branili aktivnost državnih finansija, da su odbijali sve narsrtaje pa bili oni ma kako motivisani svih ostalih resora i da su strajno nad tim bdili, da se izdaci vrše samo u okviru stvarno polučeni prihoda. Ovaj uspjeh ne bi bio polučen, da nije bila provedena stabilizacija dinara, da nismo imali uređenu valutu, pak stoga i ovaj fakat moramo ubrajati u aktivum naše finansijske politike. Vrlo dobro su mi poznati prigovori koje se iznose proti toj stabilizaciji, naročito proti tome, što je provedena u nedovoljnom opsegu, što je došla okasno i što je iza nje nastupilo znatno pogoršanje stanja deviza kod Narodne banke. Nu uzimimo, da je sve to tako, kako se iznosi, onda treba da se pitamo a kako bi izgledale naše finansije, da se bar u zadnjem času nije sprovela stabilizacija dinara? Da je stabilizacija okasno došla, tomu su razlozi poznati, pak se ova okolnost ne može upisati u grijeh onim odgovornim činocima koji su ju provodili. Isto vrijedi i glede iznosa stabilizacionoga zajma, koji nije dosizao do punog iznosa državnog zaduženja, pak tako i danas imademo 1.800.000.000.— din. obaveza iz ranijih godina kod Narodne banke. Ali sa zadovoljstvom konstatujemo, da država sve svoje ine obaveze unatoč toliko umanjenih prihoda po malo otplaćuje i da će do kraja računске godine 1932 t.j. do kraja avgusta 1933 biti leteći dugovi svi do zadnjeg podmireni. Konačno imademo da uzmemo kao aktivu finansijske politike uspjeh sa odgodom plaćanja naših dugova, neke vrste transvermoratorija, koji nam daje daha kroz tri godine da uštedom od cirka dvije milijarde dinara u ovim teškim prilikama olakšamo situaciju budžeta. — Gospodo, ovo nisu male stvari, ovo su vrlo značajni uspjesi koji nam daju pravo očekivati od Ministra finansija da će državno gazdinstvo i dalje ostati istinabog do krajnosti skućeno, siromašno, ali aktivno i pošteno i da prama tome smjemo svi da imademo povjerenje u ovu stranu državne finansijske politike.

Nu, koliko god moramo, objektivno gledajuć na rad Ministra finansija, ove pohvalne strane sa zadovoljstvom isticati, tolko s druge strane moramo da se pitamo, da li ova konzervativna, održanju ravnoteže i stabilnosti dinara služeća politika ne ide predaleko, da li mi ovako postupajuć po jednoj rečenici bivšeg čehoslovačkog Ministra finansija Dr. Engliša ne žrtvujemo privredu našu našoj valutarnoj politici? Ovo je pitanje opravdano, ako rasmotrimo potrebe naše privrede, koja se bori za svoj opstanak očajničkim naporima. Dozvolite, da vam iznesem samo letimice neke podatke kako su ine države pomogle svoju privredu putem legitimnog njezinog posrednika, putem bankarstva i to podacima vrlo lijepe studije Dr. M. Markovića. U Čehoslovačkoj, u kojoj uopće nije bilo krize u onim oblicima, kako je izbila kod nas, ipak je država našla za potrebito, da proširi po državi stvorene fondove za pomoć stradajućim bankama za daljih 700 miliona ČK novih obligacija, da preuzme garanciju za 525 mil. ČK uloga i da se je odrekla t. j. da je poklonila pokolebanim zavodima

svoje vlastite uloge u nepoznatoj mi visini. U Rumunskoj je Narodna banka stavila na raspoloženju kredit kao beskamatnu pozajmicu na 10 godina a država je preuzela garanciju za garantni fond, kojega su osnovale sindicirane banke. U Austriji je država donijela niz zakona, po kojima se kreditnom zavodu daje državna pomoć, državna garancija, u gotovu odmah 100 miliona šilinga i 150 miliona šilinga u državnim založnicama. U Njemačkoj je kraj brojnih naročitih zakona država dala za poljoprivredu samu preko jedne milijarde RM, a za bankarstvo zasebno a fond perdi 185 miliona RM kao jemstvo države 285 mil. RM, zajmove u iznosu od 307 mil RM i za akcije koje će se po svoj prilici otpisati 338,5 mil. RM. — svega 1,115 mil. RM. Reichsbanka pako davala je izravno a dalje i putem zavoda, koji su njezinim sudjelovanjem stvoreni (Golddiskontbank, Finanzierungsinstitut, za industrijska poduzeća, Tilgungskasse za obrtni kredit) veoma velike svote, a osim toga prima ona danas u eskont i takove mjernice, koje ne odgovaraju strogim propisima bankovnog statuta. U Francuskoj, Italiji, Poljskoj, Madarskoj i drugim državama su osnovani posudni garancijski zavodi, za koje država preuzima garanciju, a davana su i izdašna sretstva u gotovu novcu, da bi se bankarstvo očuvalo u svojoj funkciji i zaštitili ulagači. Konačno da spomenem samo još Sjedinjene države Severne Amerike, u kojima je među ostalim mjerama dozvoljeno federalnim rezervnim bankama da idu pri izdavanju novčanica i ispod zakonitog minimuma od 40% a kredite da daju ne samo na osnovu komercijalnih i državnih papira, već na osnovu ostalih aktiva novčanih zavoda. U koliko ni ta mjera ne bi dostajala za namaknuće potrebnih sretstava izdati će federal rezervne banke naročiti pomoćni novac uz polog pokrića u državnim i komercijalnim papirima, bez ikakve zlatne podloge.

A šta je učinila naša država za ublaženje naše krize novčarstva? Donijela je dva zakona, koja su imala u glavnom da zaštite seljaka, u čemu su potpuno promašili, a nuzgredno da olakšaju situaciju pokolebanih banaka, u čemu su samo djelimično uspjeli. Osim toga uveden je nov srebrni novac. O novčanoj pomoći u nas nije bilo ni govora, s jednostavnoga razloga, jer imademo ograničen optičaj novčanica unutar kojega se nova sretstva nisu mogla namaknuti a država svojih vlastitih gotovina neimade. Ali ni garanciju država nije htela nikakovu da preuzme, bojeći se da ne ošteti svoj kredit na strani. O državnoj potpori u cilju ublaženja novčane krize ne može se pravo ni govoriti. A narodna banka? Ona po svojim pravilima ne može da izlazi preko okvira odredaba Vlade, koja rukovodi našu valutarnu politiku. Ona je davala pomoć koliko i dokgod je mogla, ona istinabog otkazuje kredite i traži naplatu dugova u sadanji, najnezgodniji čas, ali valja priznati da to čini bez naročite agresivnosti, da ne tera tražbine do zadnjih konzekvencija, a to ona čini u cilju da nakupi opet nešto sredstava za nove kredite. Nu od kakove naročite pomoći sa strane Narodne banke također nije govora. Ta ona nije već nekoliko godina u ničemu promenila svoju diskontnu stopu, tako da u nas izgleda da uopšte ne postoji kakova diskontna politika, to najmoćnije sredstvo za potstrek privredne delatnosti.

Zadnji razlog, zašto ni država ni Narodna banka nisu mogle da pomognu na uspešan jedan način naše novčane zavode i svu privredu, jeste pomanjkanje

sredstava, nestašice novca, ma da je novim srebrnim novcem pridošlo nekoliko stotina milijuna dinara. U okviru stabilizacijom dinara određenog opsega našeg novčanog opticaja se nisu nikako mogla stvoriti nova novčana sredstva osim da se je snizilo zakonsko zlatno pokriće, na što se Vlada nikako nije htela a valjda nije ni mogla da odluči. Nu postoji čitav niz osnova, po kojima bi se mogla ostvariti jedna vrsta platežnog sredstva, koje ne bi imalo značaj inflatorni, jer bi bilo u volumenu svomu ograničeno i naročitim podlogama osigurano i koje ne bi ulazilo u saobraćaj sa inozemstvom. Jedna od tih osnova stoji u vezi sa razduživanjem seljaka putem državnih obveznica, druga na zalozi državnih imanja (šuma i rudnika), treća na zameni novčanica u cilju sprečavanja teauriranja novca, četvrta na daljem izdavanju srebrnoga novca, i t. d. U najnovije doba pomišlja se na izdavanje obligacija, kojima bi se namirio jedan deo uloga kod banaka, te bi se tako kratkoročne obveze pretvorile u dugoročne. Nu ova mjera može samo onda da spasi bar najveći dio u banke uložene narodne imovine, ako će se te obligacije moći lombardirati, a za lombardiranje treba opet novih novčanih sredstava. Prije sam spomenuo, da se danas u U.S.A. izdaje naročiti pomoćni novac na podlozi ovakvih papira, kao što bi to bile nove obligacije. Ako bi šta slično poduzeli ne bi se to moglo nikako smatrati inflacijom, jer bi takav pomoćni novac bio ograničen u svome izdavanju na opseg na lombard donošanih obveznica, a imale bi jednu zdravu podlogu baš te obveznice. Mi vidimo da imade puteva i načina, kako da si pomognemo u ovoj krizi, i to bez tuđe pomoći, bez zajma iz vana, — a možda vlada pomišlja i na kakav drugi način, koji joj izgleda manje inflatoran, ali na jedan, bilo koji način, da se olakša novčana nestašica, ona se mora odlučiti. U drugim državama se ovakove odluke donose u roku od par dana, ne daje se vremena krizi, da otme maha i da se raširi u nedogled, — mi čekamo evo već mjeseci i mjeseci i ne vidimo kraja ovome stanju, koje postaje neodrživo. Vlada je sada konačno našla za potrebno, da ostvari neku vrst konzultativnoga organa, koji bi imao da prouči sve projekte i da izradi predloge za sanaciju novčane krize. Bojimo se, da će proći predugo vremena, dok to novo tjelo donese svoje odluke i dok se one ostvare, pak će se tako dogoditi, što se toliko često događa kod nas, da sve mere dolaze prekasno.

Baš ovo kreiranje novog jednog konzultativnoga organa dovodi nas do jednoga pitanja, koje našu javnost živo interesuje; zašto nije još do sada ostvareno Privredno vijeće? U krilu toga vjeća bi od početka njegovoga postajala sekcija za novčarstvo, u kojoj bi saradivali najvidniji naši stručnjaci, u kojoj bi se pratili svi pojavi u vanjskom svijetu i u svaki čas mogla pružiti vladi, Narodnoj banci sva obavještenja, koja bi oni trebali. Ovo vijeće je bilo jedna od prvih tvorevina novog parlamentarnoga režima, ono je imalo po zakonu već davno da funkcioniše, ali izgleda, kao da vlada sama sabotira svoje zakone! Poznajem poteškoće, koje Ministru Predsjedniku nisu dale, da privede Privredno veće u život, ali ja se nadam, da će sada, nakon zaključka ove parlamentarne periode, on naći mogućnosti, da se ova institucija, za koju se je on osobno toliko zalagao, napokon ostvari. Nije dovoljno da se u pojedinim Ministarstvima izgrađuju zasebni privredni planovi, bez veze sa privrednim planom celine, bez obzira na interese ostalih grana privrede.

Naša javnost imade pravo da bude upućena u to, za čime ide privredna politika države, koji su joj zadnji ciljevi i kojim putevima i ona misli polučiti. Neorientisanost glede puteva i ciljeva nanosi teške štete našoj privredi, ona koči svaku volju za ostvarenjem novih poduzeća, za traženjem novih veza sa inozemstvom, ona uvećava osjećaj nesigurnosti, nepovjerenja, — ona je jedno notarno zlo. To je naročito u ovome času kobnom, kada se u Paktu Male Antante predviđa ostvarenje jednog privrednog vijeća unutar njezinoga zajedničkoga zastupstva. Da imadeimo naše Privredno vijeće već izgrađeno, ništa lakše nego li bi bila saradnja u tome novome Privrednome vijeću. Ovako se moramo bojati, da će u tome vijeću svako naše privredno ministarstvo zastupati interese svoga resora, bez podloge jednoga zajedničkoga privrednoga plana, bez opredeljenja glavnih ciljeva i smerova naših veza sa inostranstvom, bez veze sa životnim potrebama naše privrede. A ovo privredno vijeće Male Antante morati će vjerovatno uskoro baviti se sa najtežim problemom koji se je ikada stavio našoj privredi, od kako postoje države Male Antante, a to je pitanje: da li će se moći dalje podržavati veze sa Zapadnom Evropom ili ćemo morati da se prekenemo prema Istoku? Ja sam imao čast upozoriti na ovaj problem prigodom debate o Paktu Male Antante, ja bili taj sudbonosni problem rado osvijetlio sa nekoliko brojki.

Jedan od najvažnijih naših izvoznih agrarnih proizvoda je pšenica. Mi smo je izvozili u prosjeku zadnjih pet godina (1927—1931) 2,680.000 mtc., najmanje g. 1927: 640.000 mtc., najviše g. 1929: 5,540.000 mtc. Ovaj izvoz ide danas najvećim dijelom u Čehoslovačku, Austriju, a preko Rumunije i Madarske u još druge evropske zemlje. Medutim uvozi Grčka u istom vremenskom prosjeku 5,100.000 mtc., a Sirija, Turska, Egipat, Tunis i Tripolis 1,372.000 mtc. tako da ovaj dio Levanta i Sjeverne Afrike može da primi ukupno 9,414.000 mtc. pšenice. Govedi i govedeg mesa uvozi Grčka, Malta, Turska, Egipat, Maroko, Tunis Palestina — ukupno (preračunato meso na grla) 177.000 grla, a naš izvoz prema Zapadu u zadnje četiri godine iznosi 118.000 grla.

Naš izvoz vina prema Zapadu iznosi u prosjeku zadnjih pet godina po 84.000 hektolitara, a Egipat, Maroko i Tripolis ga uvoze 421.000 hektl. Naš izvoz šećera je samo u dvema godinama 1929 i 1930 iskazao veće brojke i to 132.000 mtc odnosno 80.000 mtc, dok Turska, Alžir, Egipat, Maroko i Tunis uvoze godišnje 3,728.000 mtc. — Od važnijih naših proizvoda samo kukuruz i svinje ne bi mogli plasirati na Istoku, ali za te produkte imademo stalnu pijacu, koja ne zalazi van okvira Podunavskih država. Jedino za jaja i živad ne možemo da nademo zamjenu na Istoku, ako izgubimo zapadnu pijacu. Prama tome postoji stvarno mogućnost, da u slučaju, ako bi nama zapadne države, koje leže van Dunavskoga bazena, ali koje mi redovno snabdjevamo sa naših suvišcima agrarne proizvodnje, zakrčile put, da mi najveći dio tih proizvoda smjestimo u bližem Istoku. Time gube za nas prijetnje i pokušaji, da nas otkazivanjem trgovačkih ugovora zastraši i učini popustljivim, mnogo na njihovoj težini. Mi se ne grozimo nikome, mi želimo i uz velike žrtve, kako smo ih i do sada snašali, da naše stare veze sa Italijom, Nemačkom, Švicarskom, a naročito sa Austrijom i Madarskom održajemo i dalje. Ali ne pod svaku cijenu, jer i mi moramo da računamo i da ispitujemo da li naše žrtve nalaze

adekvatne probitke u našim trgovačkim vezama i da se prema tome odlučimo, da li ih možemo i dalje opravdati. Nastaje pitanje, da li bi mi i dalje obustavljali ostvarenje nekih čitavih grupa industrija u našoj državi, kao što su poljoprivredne mašine, automobili, električne naprave, tkiva, kemikalija, boje, lakove, i t. d. i t. d. za volju toga, da možemo za te industrijske proizvode davati preferencijalne pogodnosti u jednakoj mjeri, koliko bi se nama davali preferencijali za naše agrarne proizvode. Onim časom, kada bi morali da konstatujemo, da te žrtve nama ne donose odgovarajuće rekompensacije, mi bi mogli da predemo — makar samo u okviru Male antante — na jednu plansku autarkiju, da prestanemo biti kupci pomenutih industrijskih produkata i da se postavimo na vlastite noge. Sigurno, da bi taj proces izazvao znatan poremećaj u našoj privredi, sigurno je, da bi on tražio jednu duboku preorijentaciju čitave naše poljoprivredne produkcije, ali ta preorijentacija je moguća i ostvarljiva, ako nam bude sudbinom narinuta. Mala antanta može ne samo u političkome pogledu nego i ekonomskim njezinim podlogama da bude toliko otporna, da se ne imade ničega bojati, ali ona nikako ne želi, da dođe u položaj dokazivati veličinu njezine otporne snage. Maia antanta nije jedna prepreka ostvarenju srednjo-evropske ekonomske povezanosti, naprotiv, ona je jedna realna etapa za ostvarenje te zajednice koja treba da ide preko Dunavskoga bazena i da obuhvati i granične države toga bazena: Italiju, Njemačku, Švicarsku, a na sjeveru našu bratsku Poljsku. Za podlogu takovoga povezivanja opće je priznato načelo naše jugoslovenske teze o preferencijalnim, bilateralnim i recipročnim ugovorima, po kojima bi se države pojedinačno međusobno vezivale a konačno iz te mreže nastalo čvrsto tkivo povezanosti za sve, nastala jedinstvena ekonomska srednjo-evropska cjelina.

Moramo želiti da naši susjedi ovako shvate sva naša nastojanja i da razumiju, da je ovo smisao ekonomskih stipulacija Pakta Male Antante. Ovo mora da bude naše stanovište i na budućoj svjetskoj ekonomskoj konferenciji na kojoj moramo biti pripralni da branimo naše interese sa svom spremom i odlučnošću, koju naš zaseban položaj zahtjeva. Nu došlo do te konferencije ili ne, bili njezini zaključci stvoreni uz naš pristanak ili bez njega, mi ne možemo skrenuti sa puta kojim privredna i socijalna politika naše države mora da ide: sa puta *podizanja sela*, sa puta dizanja naše poljoprivrede a po njoj i svih ostalih grana privrede. Ovaj slijed: *putem prosperiteta poljoprivrede doći do razvitka sve ostale privrede*, mora da je naš privredni »vjeruju«, naš »kredo«, to mora da je osnovica našega privrednoga programa, za koji je evo zadnji čas, da ga izgradimo.

A sada, gospodo senatori, dozvolite, da predem na jedno polje, na kojemu nisam do sada nikada radio a ne osjećam nikakav poziv da u buduću na njemu radim, ali sam u ovome slučaju na njega pošao iz dubokoga osvjedočenja, da je ovaj korak jedna dužnost lojalnosti prama našem uzvišenom Vladaru, i jedna potreba prama cjelini i budućnosti naše države.

Ne mislim reagirati na razne primjedbe osobne naravi koje su iznesene ovdje i u Skupštini, pa čak ni na ispade jednog narodnog poslanika koji se nije žacao da u svoje ispade uplete i jednu damu. Ovaj ispad samo je jedan nov dokaz naročite diplomatske spremne i takta ovoga našega nekadanjeg reprezen-

tanta naše države u bratskoj nam državi, koja imade prava da u njoj budemo zastupani po najvršnjim našim diplomatima.

Gospodo, deklaraciji, koju je ovdje bio iznio g. senator dr. Šuperina i koju sam i ja potpisao, stavljeni su različiti prigovori. Jedan od najznačajnijih je što je ona izašla u vremenu nezgodnom obzirom na vanjsku i nutarnju situaciju države.

Gospodo, u uvodu deklaracije obrazloženo je dovoljno, zašto ona izlazi u tome času, kada je iznešena. Deklaracije, rezolucije, punktacije i slične političke izjave najprominentnijih naših političkih vođa, koliko ih je god bilo, nijedna ne spominje oblik državne vladavine, monarhiju, dinastiju. Duboko sam uvjeren, da je to učinjeno iz jednostavnoga razloga, što glede toga kod svih vlada uvjerenje, da su to za uvijek utvrđene zasade koje niti ne ulaze u problematična pitanja našega državnoga ustrojstva. Nu kod onih neprijatelja naše države, koji svaki događaj iskorišćavaju za potkrepljivanje njihovih teza, ova se je okolnost iskoristila na jedan način, proti kojemu je bilo imperativno nužno dolično istupiti. Naša deklaracija imala je da kaže, da je za sve nas u Jugoslaviji aksiom vjernost i odanost prama našem Kralju, prama našoj nacionalnoj dinastiji, prama monarhijskome ustrojstvu države. Ovo smo imali da kažemo naročito mi, koje je Njegovo Veličanstvo odlikovalo Svojim povjerenjem u času, kada se je riješilo na odlučni čin 6 januara 1929, mi koji svijesno nosimo svu odgovornost za sve vladine odluke, dok smo u njoj saradivali. Ovo izjaviti jasno, lapidarno i svečano to je bila prva zadaća deklaracije, i ona je radi pojava unutar zemlje a još više izvan njezinih granica trebala da dođe u času, kada je iznešena pred ovo zakonodavno tijelo.

Druga je njezina zadaća bila, da naglasi važnost seljačkoga staleža u našoj državi. Držim, da je dovoljno ono, što sam danas već izneo a da opravdam ovakav stav deklaracije, kojemu ni s jedne strane nije prigovoreno.

Nu naročitu uzbuđu izgleda da je izazvala ona stavka deklaracije u kojoj se spominju »obilježja historijskih narodnosti« za Srbe, Hrvate i Slovence. Po mišljenju nekih govornika ne može se o njima govoriti kao o narodnostima već samo o plemenima. Jedan je g. senator čak tvrdio da uopšte više nema Srba, Hrvata i Slovenaca već samo Jugoslavena. Poslije odličnih rasprava mojih drugova o toj temi ne imadem da šta još dodam znanstvenom obrazloženju smisla narodnosti, plemena integrálnog Jugoslovenstva. Ali dozvolite mi kao nepolitičaru, da Vam kažem kako se mene čitava ova debata o takve neopredeljenim i apstraktnim pojmovima doimlje. Ja se sjećam davne prošlosti, kada je nakon crkvenih sabora u Niceji, Carigradu i Kalkidiki izbila borba do krvi između onih, koji su vjerovali da Duh Sveti izlazi iz Otca i Sina (filioque) i onih, koji su vjerovali, da on izlazi samo od Otca Boga. Ja Vas pitam, gospodo, kojemu katoličkome ili pravoslavnome kršćaninu je baš ovo pitanje toliko važno, da bi se radi njega proljevala krv? Danas je to jedno vrlo zanimljivo pitanje teološke dogmatike, ali za javni život laički ono je izgubilo svoju prvotnu važnost. Baš isto tako za neko vrijeme Jugosloveni u čudu će se pitati: zar je ovako pitanje da li »pleme« ili »narod« moglo činiti teškoće za ostvarenje jugoslovenske državne misli.

Gospodo, mi svi gledamo na Jugoslovenstvo posve jednako gotovo potpuno u smislu zadnjega govora Ministra Predsednika g. dr. Srškića i njegovih citata. U logičnom zaključivanju dva su puta, koja vode do spoznanja: jedno je analitički a drugi sintetički. Ako analiziramo narod naše države moramo doći do posvetka, da je on sastavljen u svojoj pretežnoj većini od Srba, Hrvata i Slovenaca koji imaju svaki svoju slavnu prošlost a po kojoj su oni izgrađeni nacionalni individui. Ako pak sintetiziramo onda istom neminovnom logikom dolazimo da smo Jugosloveni, svi zajedno i svaki pojedinac bez iznimke. Ako gledamo u natrag, mi ne možemo biti drugo nego Srbi, Hrvati i Slovenci, ako gledamo u naprijed, u bolju i lepšu budućnost, onda smo Jugosloveni.

Konačno je bilo i prigovora onoj stavci deklaracije, koja traži unutrašnje uređenje države na podlozi najširih samouprava. Prigovorilo se je, kao da bi deklaracija išla za ostvaranjem triju, plemenskih diferenciranih država; povezanih u vrlo labavu cjelinu. A ipak deklaracija nekoliko puta ističe ne samo nedeljivost državne cjeline nego i unitarističku upravu i uređenje države. Unutar ovakvoga jasno naglašenoga jedinstva države se traže široke autonomije, a to je, gospodo, po momemu najdubljem uvjerenju najvažnija naša potreba za miran i siguran prosperitet naše države. Ja ovo ne ispovjedam na temelju nekog apstraktnog rezonovanja već iz vlastitog iskustva, jer sam 22 godine radio na polju gospodarstva u Hrvatskoj slavonskoj zemaljskoj vladi u posve autonomnoj toj grani administracije a sedam godina sam bio šef privrednoga odjelenja u Bosni i Hercegovini, koje je obuhvaćalo sve grane privrede: bankarstvo, industriju, obrt, poljoprivredu, šumarstvo, rudarstvo, melioracije i agrarnu politiku, pak vrlo dobro poznajem mehanizam takove samouprave i njezine blagoslovne posljedice za zadovoljenje naroda. Nikakove pogibelji neimade za cjelovitost države u tome, ako se čitava nutarnja administracija predade banovinama i banovinskim vijećima, a za državu zadrže one agende koje su bitni atributi unitarističkoga državnoga uređenja: legislativna centrala, Ministarstva inostranih poslova, vojske i mornarice, saobraćaja i državnih finansija. Sva ostala Ministarstva mogu da prestanu funkcionisati kao administrativne vlasti, već bi se imala ograničiti na izradivanje i donošenje zakonskih osnova, valjajućih za teritorij čitave države. Pri tome se broj Ministarstava i njihov opseg može znatno reducirati, naročito ako banovinske uprave, kako je to poželjno, budu druga i zadnja instancija za sve administrativne agende. Time će se uprava ne samo uprostiti, već i u velikoj mjeri pojednostiniti, a narodu će biti olakšano u tolikoj mjeri, da će se to odraziti i u političkom pogledu, u njegovoj privrženosti i ljubavi prema svojoj državi i vlasti. Izgleda, da je najteže riješiti pitanje autonomnih finansija, jer se ono postavlja tako da se pita: Bi li se ubiranje prihoda povjerilo banovinskim upravama, a one da dadu neke tangente Centralnoj upravi u Beogradu, ili bi obrnuto, državni uredi ubirali poreze i dace i Centralna uprava bi tada po nekome ključu dotirala banovine. Gospodo, i jedno i drugo bi bilo pogrešno. Mi treba da podemo posve drugim putem, i to, da tačno razdvojimo prihode države od prihoda banovinskih. Ovo je posve lako provedivo, bez ikakvih potreba na jednoj osnovici, za koju uzimam brojke kako su utvrđene u osnovi proračuna za godinu 1933/34.

Ako uzmemo u rashode i ove stavke:

Vrhovna državna uprava	Din.	151,000.000
Ministarstvo inostranih poslova	„	551,000.000
Ministarstvo vojske i mornarice	„	2,001,000.000
Ministarstvo saobraćaja	„	152,000.000
Ministarstvo drž. finansija:		
a) centrala (danas din. 65 mil.)	„	20,000.000
b) carinarnice	„	27,000.000
Ostala Ministarstva su reducirana svako po pet miliona dinara, što iznosi	„	25,000.000
Državni dugovi	„	1,187,000.000
Penzije i invalidske potpore	„	915,000.000
Razni rashodi	„	10,000.000
Ukupno svega iznosi	Din.	5,039,000.000

Tome naprotiv ako kao državne prihode izlučimo ove:

Trošarina	Din.	870 miliona
Taksene marke	„	1.190 „
Carine	„	780 „
Monopol (višak prihoda)	„	1.606 „
Saobraćaj (višak prihoda)	„	384 „
Drugi razni prihodi	„	13 „
Min. vojske	„	39 „
Razni prihodi	„	69 „
Ukupno	Din.	4.951 milion

Razliku od 88 miliona dinara neće biti teško namaknuti pri definitivnom razgraničenju državnih od banovinskih prihoda.

Ovo je, naravno, samo jedna šema, koja međutim ipak pruža dovoljan dokaz da se mogu državne finansije sasvim odvojiti od banovinskih i da se potonjima tako dade potpuna autonomija i u finansijama njihovim. Svjestan sam toga da će Ministar finansija u slučaju ovakve razdiobe možda imati manje elasticiteta za pokrivanje potreba koje bi bile neodložne, ali ova okolnost ne može toliko važiti koliko važi možda mogućnost na ovakvoj osnovici konsolidirati našu državnu celinu, ostvariti jedno opće zadovoljstvo, jedno živo afirmativno raspoloženje svega naroda prema celini, prema zajedničkoj domovini Kraljevini Jugoslaviji.

Pošto se vlada koja nam podnosi ovaj budžet, po svojim dosadanjim izjavama skoro u potpunosti saglašava sa ovim i ovakvim gledištima, pošto ona obećava da će doneti i zakon o banovinskim samoupravama, a ja imam povjerenje u nju da će ona to učiniti na jedinoj svrsi odgovarajućoj osnovici najšire njihove autonomije, to ću glasati za ovaj budžetski predlog. (Odobranje s jedne i druge strane).

Потпретседник др. Фран Новак: Реч има сенатор г. Милутин Драговић.

Милутин Драговић: Господо сенатори, после овако лепих говора мојих претходника, ја не знам шта би ми остало да кажем, — али, како сам и ја члан овог високог дома и човек који живи у народу, нека ми се дозволи да и ја проговорим неколико речи. Парламентарна пракса даје право сенаторима да приликом претреса буџета у начелу кажу своје мишљење и у погледу хвале и у погледу критике владине. Чули смо јуче да је г. сенатор др. Шверљуга бранио овај буџет, говорио похвално о њему, али да је при крају свога го-

вора изјавио да ће гласати против буџета, само због тога што се не слаже са политиком ове Владе. Разлика између мене и њега биће та, што ћу ја критиковати овај буџет, али ћу ипак гласати за буџет, јер сматрам да баш тиме помажем режим, ако отворено говорим шта мислим и ако обратим Влади пажњу на то шта у њеном раду није добро, те да би она у будућности могла тај свој рад поправити и корегирати.

Ми знамо, господо сенатори, да су лични режими много јефтинији за народ и да троше много мање, него што је то случај са парламентарним режимом. Али, господо, лични режими требали би да буду састављени од људи идеалних и часних, којима би на срцу лежали увек интереси народа и осећања народа, — у томе случају ти лични режими били би добри и корисни. Како је то немогућно и како се ти режими не обзиру на потребе и на интересе народа, мора се претпоставити личном режиму парламентарни режим, јер у парламентарном режиму народ преко својих изборника може да постигне боље и у јачој мери заштиту својих интереса и задовољење свих својих потреба.

Мени изгледа, господо сенатори, да смо ми од Уједињења на овамо врло брзо радили и напредовали: многи су на брзометан начин дошли до школских квалификација; многи су на брзометан начин заузели високе положаје; многи су на брзометан начин постали министри; па и у погледу партијском све се радило на брзометан начин: настала је борба о томе ко ће више присталица и група да придобије за себе. Мало се водило рачуна о правим потребама народа и о интересима државног јединства и мало се радило на зближењу Срба, Хрвата и Словенаца. Међутим, у томе правцу требало је много више радити, јер смо ми живели више од 100 година под разним законодавствима, под разним обичајима и под разним културно историјским утицајима.

Што се тиче буџета, господо сенатори, мене нико не може да разувери у то да је Влада и нико други крива што је буџет дошао пред Сенат тек 22 марта, мада је он Скупштини на одобрење благовремено поднет. — Буџетска дебата, господо, треба да да маха и могућности свакоме сенатору да изнесе и своје мишљење о буџету и да да своју критику о раду и политици Владе уопште. Оваквим радом Владе, то је нама онемогућено, јер нам недостаје времена да ту своју дужност извршимо, пошто ми овај буџет морамо да свршимо до првог априла. Ово сам рекао искрено и са циљем да утичем на Владу да, било ова Влада било друга која ће после ње доћи, води рачуна о томе да нам се идући буџет поднесе благовремено и омогући дискусија и у Финансијском одбору и у пленуму Сената.

Ја сам, господо сенатори, присталица и прошле владе и ове владе, а бићу ваљда присталица и будуће владе (Смех), али зато што сам њихов присталица они не треба да сматрају да ћу ја љутим и да нећу да кажем оно што треба да им кажем.

Г. Министар финансија је лепо казао и збиља, да искрено кажем; у овим тешким данима, у овој кризи настала је криза и морала и поштења и поверења и сви ми живимо у атмосфери, да хоћемо

на брзу руку све да свршимо. Слушао сам и у Народној скупштини ових дана а и овде у Сенату, да поједини посланици или сенатори не могу да слушају говорника који говори, него хоће да изиђу. Они хоће да се филмском брзином доносе и закони и буџет и — готова ствар! Тако је време, господо сенатори, и ја верујем да ће оно охладнети као и многе друге савари. Али г. Министар финансија треба да зна да смо ми, од прилике 1923 и 1924 године, после уједињења, завели доста госпоштине, како господа кажу, бирократије у нашој државној управи. Исто тако, господо, — нека ми не замери г. Министар, ја верујем да има велики број Министара, који су просто играчка у рукама својих чиновника. Било их је у ранијим кабинетима, где су Министри стајали и сувише удаљени од извора народних осећања и народне снаге. Ја сам после две године дошао у Народну скупштину, кад је у предатној Србији дошао на власт радикалски режим. Тада је тадањи Министар финансија једним потезом увео да сваки порески обвезник плати 40% приреза и сви смо онда лакше сносили и плаћали. И ја велим, кад би се то и сада учинило да би наш народ дао и последњи залогај за своју државу, јер је уверен да она постоји ради њега, и да би дао све што може за њу, али то треба да буде удешено тако да дације буду равномерне, да свако плаћа према својим могућностима и према финансијским приходима.

Кад чиновници и Министри не би били удаљени од народа, народног врела, онда се, господо сенатори, не би донашале поједине уредбе и поједина пореска оптерећења такве садржине да их не умеју да тумаче ни они који их доносе. И настала је једна таква пометња у државном апарату да се поједине уредбе погрешно тумаче, па се доносе решења, која се после морају да ниште. Ја знам примере, где су поједине пореске управе кажњавале поједине пореске обвезнике са по 15, 20 и 30 милиона динара. И шта бива после? После десет дана ниште се таква решења, јер нису на закону основана. Господо, узмите да се на основу закона, који смо ми донели на предлог Г. Министра финансија, једна фирма казни са 50 милиона динара. Потребно је 500.000 динара само за таксу државном Савету! Такса није повратљива, господо, а фирма, која би била кажњена са 50 милиона динара, треба да плати 500.000 динара за таксу да се жали. Таквих уредаба мислим да има пуно. Код мене је било случајева у срезу, да један домаћин, чији је син отишао у граничну трупу, за привременог жандарма, или у службу финансијске управе и т. д., њега је пореска управа као члана задруге оптеретила кућарином, да плати порез зато што има сина државног службеника, — а овај је дневничар — па после тога морају да плаћају таксе на молбе, да се сваки члан из ове задруге посебице ослободи од ових пореских неправилних намета.

Такви поступци убијају вољу и уништавају љубав према држави у овој нашој државној заједници. Ја сам пре једну годину дана пролазио преко Загреба и Љубљане и тамо сам чуо како су поједине поверљиве наредбе из Банских управа много раније добијале Мачекове и Корошчеве организације него начелници срезова и други државни фактори.

Шта то значи? Значи, да ми а ни Влада немамо тако бистро око да видимо какви су државни чиновници и што они раде у вршењу својих дужности, јер кад неко хоће да једе државни хлеб и налази се у положају где је заштићен од свих временских незгода и када он прима свакога првога плату, он мора да има и своје дужности које треба савесно да врши и треба да је веран закону и отаџбини.

Такав поремећај који је наступио код нас, пирилично је почео да доводи у раскорак тај напн заједнички државни живот. Они поступци наших тако брзометних министара ранијих година, нарочито оних, који су долазили пре 6 јануара 1929 године, нису били на свом месту, јер је било случајева, да је појединцима било просто крв у очима, кад су видели да један Хрват изнесе своју хрватску заставу, или један Србин изнесе своју српску заставу на својој кући.

Господо, обичаји су обичаји и њих треба поштовати. Ми смо године 1876 т.ј. Врањски, Топлички, Нишки и Пиротски округ били ослобођени и присаједињени Краљевини Србији. Читавих 15 година нас су називали бугарашима. Ми смо радили свој посао, вршили дужности према отаџбини као сваки други грађанин, а за време рата 1913 године војници тих округа у борбама на Брегалници и Ретким Буквама доказали су, да су они заиста Срби и дали су непријатељу такав удар, да није могао себи доћи.

Ево, господо, што може да начини један поступак који је добар и правичан. Ја мислим, господо, да ће исто тако време приближити нас Србе, Хрвате и Словенце, а нека ми г. Смиљанић не замери што ћу да поменем овде његово име зато, што ми је јуче причао једну причу, коју ћу овде данас да поновим. Он је рекао да је упитао своје војнике: видите ли ове Словенце, какви су они? а они му рекли: исто су тако добри војници и јунаци као и ми.

Ја не видим, господо, никакве разлике између нас и Хрвата. И Хрвати као и ми Срби имају једнако гостопримство, имамо једнако јунаштво, једнаки смо кавгације, једнаки смо у том да мрзимо, а сигуран сам да мржња у хрватском делу нашега народа није дошла од западне културе, него је она природна њима у крви као и нама. (Смех). Према томе видимо, да нема никакве разлике између нас, јер ми смо једно, о том не треба ни говорити, него изгледа, да смо ми подвојени зато, што је одвише велика разлика између сељака и господе — интелектуалца у нашој држави.

Нека г. Др. Мажуранић, кога иначе врло много поштујем и ценим, као и његову високу спремност, опрости, што споминем његово име, али морам да споменем његове речи које је рекао јуче у свом говору: Да деда иде друмом а баба шумом, ја овде могу да кажем и да ову причу поновим, да ми изгледа, да у нашој држави народ иде друмом а интелигенција шумом, и да у шуми болесних амбиција и личних жеља налазе потстрека за давање којекаквих изјава о ампутацији и федерацији.

Да је срећа као што ће бити, ми бисмо требали да прионемо на посао, требало би да буде што чвршћа веза између нас Хрвата и Словенаца, требало би да се пустимо у наш народ, да видимо његове потребе, да упознамо његове обичаје и да

доносимо такве законе, који потребују све покрајине, обазирјући се при томе на све обичаје, који у појединим деловима народа постоје.

Ја искрено кажем, за нас у предратној Србији реч федерација, аутономија, дакле једна врста деобе је нешто што ми не можемо да схватимо. Нека те речи господа избришу из свога речника и нека кажу радије широке опште самоуправе, или шире управе бановинске, па ће наћи одзива и код нас. Али кад напомињу реч федерацију или аутономију, ми то нећемо и не разумемо и код нас неће никаквог одзива то наћи.

После оних изјава о федерацији и аутономији, које су дала господа бивши министри, ја сам отишао кући и разговорао са својим пријатељима. Један старац коме има преко 60 година питао ме је, шта се ово пише, шта се хоће са овим федерацијама и ампутацијама, јер он то, вели, не разумем. Објасним му да тиме хоће да се подвоје сви у поједине делове. А он ми на то исприча како је неки његов рођак отишао на посао и када се је вратио после дугог времена, укућани му кажу да су му волови украђени и отерани пре годину дана. На ово он упита: куда су отишли? Ови му одговоре: отишли су преко брдашца, а он онда отиде на брдашце и опали две кубуре и ако је то било још пре годину дана. Ови га питаху, зашто је те урадио а он им одговори: да не отиду без гласа. (Смех). И онда ми тај старац рече: тако су се и ови политичари сада сетили на федерације и ампутације после 15 година заједничког живота. Ето дакле како и народ зна о свему да зрело мисли.

Његово Величанство Краљ када је видео оне наше политичке организације пре 6 јануара 1929 године и када се било дотерало до ћорсокака, његова је жеља била и брига, и због тога је и дошло до 6 јануара, да се тај народ окупи око југословенске идеје, да се Срби, Хрвати и Словенци измире међу собом и да створе једну или две странке на једном државном програму и да се те странке греју на једној југословенској идеји, једном огњишту, и да се да могућности да све оно што је способно и вредно и одано државном јединству дође на највише положаје. И, господо, народ је ту идеју прихватио и ја сам то већ раније у својим говорима изнео да је 90% политичара свију партија примило те идеје са одушевљењем и задовољством. Али шта је даље било? Господа из Владе и из главнога одбора југословенске народне радикалне демократске странке знала су да је одавно издат један проглас и једна наредба да су старе странке престале да раде. Али да су оне престале да раде то није истина. Постоје и данас и радикална и демократска и земљорадничка странка и оне се могу уништити само радом у народу и окупљањем око те идеје и овога програма. Ја сматрам да велики грех носе на себи и Влада и управа Ј.Р.Д.С. за слабо спровођење те југословенске идеје у народу.

Са колико је љубави и са колико је преданости народ у предратној Србији помагао нашу државу у испуњавању закона, дозволите ми да вам прочитам једну причу која датира још из доба владавине Кнеза Милоша. Неки Милић Јовановић из села Врбовца, округа смедеревскога, имађаше јединца сина који са друговима убије једнога Турчина за време владе Кнеза Милоша и опљачка га. То убиство остало је тајна. Али после смрти својих другова овај призна оцу убиство онога Турчина.

Милић, и ако је знао да се овај злочин неће открити, свеза свога сина и предаде суду на осуду говорећи: ово је син мој, моје једино дете; сви смо се ми заклели Правитељству и Кнезу да нећемо трпети зликовца; мој је син убица, судите му по правди. Као што видите, господо сенатори, овај Милић свога јединца сина дао је суду, да би испунио једну заклетву. Исто то треба рећи и овде за све оне, који из погледа за своје жеље или страха животу своје хоће да не испуне дужност према државном јединству и народној слози, да се угледају на овога Милића па тим путем да испуњавају обавезе према народу и држави.

Ми смо наше јединство решили на Кајмакчалану 1918 године, када је југословенска дивизија заједно са нама била и када смо пробали заједнички непријатељски фронт и ујединили сву нашу браћу у једну државу.

Мислим да је доста било погађања и писања уговора и то су радили и г. Марко Ђуричић и Љуба Давидовић и ишли су на поклоњење и поклоници Јоце Јовановића и Јаше Продановића почившег Радића, па је све остало без успеха и са тим треба престати и прећи на стварни рад и посао око уређења државе и друштва а не давати изјаве и предлоге без темеља и стварности.

Господо, ја сматрам да су ове изјаве што се данас чине сличне оној причи о мачку и мишеви-ма где су се мишеви на скуштини жалили да не могу живети од мачка и да му треба везати звонце да би чули куд иде и сви су се у томе сложили, али кад је требало везати звонце мачку, сви су се разбегли. Ето, такође и ови великани, који дају изјаве, побећи ће кад им народ подвикне и пита их шта раде и у чије име говоре. Крајње је време да се мало боље зближимо и да завиримо у осећаје нашег народа. Смело смем да кажем да сви они који дају ове изјаве о некаквим ампутацијама и федерацијама, немају народно расположење за себе. Лепо је јуче рекао један наш друг, да су овакви људи ћорави па не могу да воде ни себе а камо ли народ. Ја мислим да међу нама може да се нађе десет до петнаест људи, добрих Југословена, школованих људи, часних и честитих који ће поћи истинским путем и поставити свакога на своје право место. Јача је држава од свакога појединца, а коме није право, нека иде из ове земље. (Гласови: Тачно.)

Господо, то је што сам имао да кажем у питању наше опште политике. А сада бих молио г. Министра финансија да ми не замери што морам истаћи, да је поступак у погледу лицитација код појединих Министарстава дотерао дотле, да људи предузимачи по три до четири године не примају своје зараде, док други који су много доцније извршили радове за рачун државе, примају и без запреке своју зараду. Овом приликом морам да изнесем једну жалосну ствар. Има већ два месеца како се шаље појединцима који раде са државом циркулар — не знам ко га шаље, да ли су то адвокати или не. — У том циркулару каже се: „Имам потраживања код Министарства динара на име Овим вас овлашћујем, да ради наплате овог нашег потраживања можете да предузмете потребне мере код државних надлештава, органа или приватних лица. На име вашег хонорара за овај ваш рад и интервенцију, обавезујем се да вам се исплати 10% од примљене

них сума, ако горња потраживања буду примљена у року од издања овог овлашћења. Ви нисте дужни да нас обавештавате, код којих сте лица интервенисали или предузели ма какве радње, а у циљу исплате вашег потраживања. Право на овај хонорар имате и на случај, ако ма из каквих разлога не будемо подигнули у року од месец дана предње потраживање делимице или у целости, па и онда ако вам у међувремену ово овлашћење откажемо, само ако је исто потраживање у предњем року сазрело за исплату а заслугом вашег посредовања“.

Господо, ја знам, а и г. Министар унутрашњих дела зна, да је друштво „Треска“ дало Министарству социјалне политике грађе за неких 700.000 динара за подизање села настрадалих од земљотреса у околини Валандова и Струмице, па и данас лежи тај рачун код Министарства социјалне политике и не исплаћује се. А други који су далеко доцније давали поједине понуде, њима се исплате рачуни, примили су све а ови људи никако. Ја бих стога молио господу Министру, да мало боље завире шта раде њихови чиновници и поједини људи по њиховим Министарствима.

Господо, што се тиче односа између нас Срба, Хрвата и Словенаца, треба да између нас дође до зближења и да наши односи буду што сношљивији. А што се тиче наше Владе њен је положај такав, као што наш народ каже: „Слаба влада даје јаку опозицију, а добра влада безкичмену опозицију“. Онда нам је јасно зашто нам ово овако иде у раскорак, јер у нашој држави сваки хоће да има права, а од дужности и одговорности сваки бежи. И кад се види да се многе ствари опраштају појединим људима који се не узимају на одговорност, онда многи кажу: овако се може, онда ћемо и даље. Ја мислим да је крајње време да пођемо једним здравим, правим путем једном братском загрљају, и да зблиља почнемо бранити нашу земљу од унутрашњих непријатеља који зато што нису на положајима или из амбиција развијају агитацију, братске распре и свађе.

Што се тиче наших спољних непријатеља, они се могу погађати на туђ рачун како хоће и могу радити што хоће. Али наш народ који је створио ову државу, умеће и да је брани и чува, и ја сам уверен да ће на томе послу бити заједно и Срби и Хрвати и Словенци. Иако сам ја у једном крају који живи у врло тешким односима према породици, јер нема ни крова ни постеле, а нема ни динара да купи за пет-шест месеци ни пакло дувана, — па ипак кад су чули преко новина о неким пактовима и споразумима, они су рекли: ми смо ову државу створили кврљу, дали смо своје синове, даћемо и све што имамо и себе, али морамо да очувамо државу и све ћемо дати за њу као и они који су је стварали, који су своје животе и синове за њу дали. Ја се не бојим да ће она пропасти. Не бојим се зато што су код мене још свежи утисци једне народне изреке. Кад сам ишао у агитацију, чуо сам ово како треба чувати оно што смо крвљу стекли. Чуо сам ову причу. Код нас је планински крај, и куће се праве од дрвета. Један пријатељ пошао је да од другог пријатеља купи дрвену кућу. Срео га је један и запитао га куда иде. Он му је рекао: идем да купим кућу. Пријатељ му је рекао: запитај прво ко је градио кућу, отац или син. Ако је отац правно кућу, даће ти по јевтинију

дену, a ako je pravio sin, neће ти је дати јевт-
није. Та поука нас учи да ми сви који смо ову
државу стварали, нећемо дати да она пропадне. —
Извините ме што сам вас замарао. — Ја ћу да гла-
сам за овај буџет. (Усклици: Живео! — Аплауз).

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Реч
има сенатор г. Петар Ђирлић.

Petar Đirlić: Gospodo senatori, naša deklaracija
od 16 veljače dala je povoda oštroj i neodmjerenoj
kritici u oba pretstavnička doma. Ozbiljna kritika
ne samo da nas ne smeta i ne zabunjuje, nego je sma-
tramo potrebitom da se rasčiste pojmovi i da se bo-
lje razumijemo. I mi smo uvijek voljni da na ozbiljnu
kritiku dajemo odgovor do kraja, a da otklonimo i
odbijemo ona tumačenja, za koja nije dao ni mogao
dati povoda tekst naše deklaracije. Na lične invekti-
ve, koje su u Narodnoj skupštini u odsutnosti ozbiljne
kritike padale, ne smatramo ni potrebitim ni dostoj-
nim odgovarati.

Kritika, koja se je u ovom Domu davala, uzela
je u glavnom u rasmatranje jednu alineju iz naše
deklaracije, izdvajajući je iz konteksta s kojim je u
uskoj kauzalnoj i organskoj vezi. Makar to nije stro-
go kritički, mi sa svoje strane nemamo razloga ni
takovu jednostranu kritiku izbjegavati, niti se radi
usamljenog tumačenja jednog istrgnutog pasusa po-
vlačiti ni za jedno slovo sa političke pozicije koju
smo našom deklaracijom zauzeli. Napadnuta alineja
glasi: „da je naša Država složena državna zajednica
od više historijsko-političkih individualiteta, a ju-
goslovenstvo skupni pojam triju narodnih kompone-
nata: srpstva, hrvatstva i slovenstva, od kojih svako
u sebi posjeduje sve nacionalne atribute.” Jest, to
smo kazali i pri tome ostajemo, jer je to nepatvo-
rena historijska istina, koja se ne da oboriti nikak-
vom integralnom teorijom.

Nitko se još nije našao koji bi ozbiljno tvrdio,
da Hrvati nisu u historiji imali svoju i narodnu i
političku individualnost i da su posjedovali sve naci-
onalne atribute u potpunosti, da su bili narod. Kao
narod imali su svoju nezavisnu narodnu državu sa
potpunom suverenosti. Ništa ne mjenja na stvari, što
su kroz vijekove tuđinske najezde krnjile hrvatski
teritorij i suverena prava hrvatske države i hrvatskog
naroda; narodna svijest je ostala uvijek živa i održala
se kroz bure i oluje prošlosti, da je ni jedna sila nije
mogla ni ognjem ni mačem iskoreniti. To je naša
povijest i pisana i predajom dočuvana, to je naša
knjiga, znanost i umjetnost, to su naše narodne usta-
nove na svima poljima javnog života, to je osjećaj
našega naroda. To je istorijska činjenica, kojom su
računali i morali računati i oni koji su htjeli i oni
koji nisu htjeli.

Jednako je i sa Srbima. I ja ne znam ni prije ni
sada nikoga tko bi ozbiljno sporio Srbima, da kroz
historiju nisu imali svoj narodni i politički individu-
alitet sa svim nacionalnim atributima. Tuda osmanlij-
ska najezda silom je pregazila Srbiju i držala je pet
vijekova pod jarmom, ali joj nije mogla oduzeti
narodnu svijest, koja je kroz vijekove ostala živa i
junački zbacila lance ropstva uspostavom svoje na-
rodne suverene države, prije knježevine pak Kralje-
vine Srbije. Da su Srbi prestali biti narod i da su
nacionalni atributi kod njih bili izgubljeni, nikad se
oslobodili ne bi.

I Srbi, i Hrvati i Slovenci ušli su u ovu državnu
zajednicu svojom dobrovoljnom suverenom odlukom, a
da nisu imali svoje historijsko-političke individualitete te

odluke ne bi mogli suvereno stvarati. Odatle datira naš
državopravni unitarizam. Te odluke niti su imale na-
mjeru niti mogle pokopati ono, što je kroz vjekove
svu trojicu u životu i na nogama održalo i što im je
jedino dalo snage da se oslobode i ujedine. Mogle
su naći i naše jedinu višu zajedničku nacionalnu for-
mu, izraženu jugoslovenstvom, da potenciraju i osi-
guraju ono što su sva trojica imali, ali ne da obatale
ono što je svoj trojici bilo i ostalo narodna svetinja.
Taj viši nacionalni oblik šlijedom historije ne može se
razumjeti drugčije, nego ako se postavi na osnovu
skupnosti, sinteze.

Što u sebi nosi pojam naroda i u naučnom i u
vulgarnom smislu, to mi svi znamo i daleko bi otišli
kad bi tu teoriju na tančac razvijali. Da se dva ili
više naroda mogu ujediniti, kad su izdanci jednog
velikog stabla, kao što smo mi sva trojica iz sloven-
skoga korena, to je sasvim prirodno i u životu na-
roda mnogo praktikovana stvar. Da se u tom slu-
čaju nalazi viši i općenitiji nacionalni oblik, zajed-
nički onima koji se udružuju, to je razumljivo i vrlo
ljepo objašnjivo, ali da nestaje onih koji su se udru-
žili, to nije dobar slučaj i to može biti samo ili pri-
rodnim izumiranjem ili odrodavanjem — na što se
nikad nisu odlučili ni Srbi, ni Hrvati. Živi Srbi, živi
Hrvati i živi Slovenci ušli su u Jugoslovensku zajed-
nicu da u zajednici pojačaju život a ne da sebi isko-
paju grob.

Viši nacionalni oblik, na koji su se u jugosloven-
stvu odlučili Srbi, Hrvati i Slovenci nije im oduzeo
ono što su imali, nego uskladio i povezao tako da
zajednica čuva svu trojicu a oni sva trojica zajednicu.

Može biti kao što i ima teoretičara, koji s etno-
logijom u ruci dijele ovu skupnu nacionalnost na
narodne dijelove ili plemena, ali ni ta teorija ne može
nikome oduzeti ono što im je historija i narodna svi-
jest dala, niti se može održati teorija, koja bi Srbe
i Hrvate u nacionalnom pogledu taksirala kao Kuče
i Pipere. U ostalom takova teorija ne rješava pro-
blem u praksi. I narodni djelovi i plemena, ako su u
zajednici lišeni pune jednakosti i ravnopravnosti, ako
se očituje prevlast jednoga nad drugim, neće se raz-
vijati centripetalnim nego centrifugalnim smjerom.
Na protiv i više sasvim različitih naroda u jednoj
državnoj zajednici, u kojoj dominira potpuna jedna-
kost i ravnopravnost kao na pr. u Švajcarskoj, ni-
kada nisu pokazivali centrifugalnih ili bolje separa-
tističkih težnja. Ako se jednom teorijom hoće do
kraja doktrinarski teoretizirati, onda će se upasti u
napast, da mi sva trojica zajedno, pa baš pretstav-
ljeni u formi intecralne Jugoslovenske nacije, nismo
potpuna nacija, jer za potpunost takove nacionalne
integracije trebaju još i Bugari, koji su jednako Ju-
gosloveni kao i mi. A ja mislim, da neće niko tako
daleko nama trojici oduzimati nacionalne atribute
ni sa pojedinačnoga ni sa zajedničkoga gledišta.

Ovako stvar stoji, kad se ova alineja naše dekla-
racije istrigne iz konteksta. A kad se ova alineja uzme
onako kako treba i kako je u deklaraciji postavljena,
vezana na redosljed naših konstatacija, onda je sa-
svim jasno, da ona ima karakter antecedensa u prav-
vilnom i logičnom postavljanju unitarističkog prin-
cipa. Uza sve naglašavanje unitarističkog principa,
sa svih strana pak i sa strane pobornika integralnog
jugoslovenstva, naglašavan je princip pune jedna-
kosti i ravnopravnosti, isključivanjem prevlasti jed-
noga nad drugim. Ali ako nema Srba, Hrvata i Slo-
venaca ili ako je provedena u potpunosti integralna

jugoslovenska jednota, onda je paradoksalno postavljati princip jednakosti i ravnopravnosti; jednakost i ravnopravnost može se zamišljati i trebaju tražiti između više njih, a najmanje dvojice; u jednome, ako je taj normalan, ne može biti govora o nejednakosti i neravnopravnosti.

Ako unitarističkom principu ne smetaju narodni djelovi i plemena, onda ne mogu smetati ni nacionalni atributi sastavnih djelova, ako se neće iz unitarističkoga principa na integralnoj osnovi da izvede jednostavan oblik unutrašnje organizacije države. Ali, ako se hoće iz unitarističkoga principa izvoditi najjednostavnije oblike unutrašnjeg uređenja, onda treba integralnom djetetu nadjenuti pravo ime, treba otvoreno kazati, da se pod firmom integralnog unitarizma traži centralističko unutarne uređenje, po kojemu se jednome može sve oduzeti, a drugome sve dati. A to Hrvati nisu htjeli nikada, pak neće ni sada, ni danas ni sutra.

I baš zato, što se i prije i sada pojmom integralnosti pravdalo centralističko uređenje, mi nismo ni prije mogli niti sada možemo uzimati Jugoslovenstvo u formi integralnoj, nego onako kako je istorijski razvoj donio, u formi skupnosti, sinteze, gdje se vodi računa i o zajedničkim i o posebnim potrebama sve trojice. I za to smo u našoj deklaraciji utvrdili: „da unitaristički princip bez povrijede podnaša unutrašnje uređenje najširih samouprava sa sadržajnim oznakama bilo autonomije, bilo federacije”. Nismo uzeli jedan određen oblik, jer je to stvar sporazuma Srba i Hrvata. I sve dok se taj sporazum ne postigne, hrvatsko pitanje sa gledišta unutrašnjeg uređenja države nije riješeno.

Unitaristička država može imati razne oblike unutrašnjeg državnog uređenja. U državo-pravnoj nauci ostavljeno je široko polje na kojem se može kretati unutrašnje uređenje u jednoj unitarističkoj državi. Može biti centralističko, samoupravno, autonomno, pak i federativno, jer i u federaciji svi atributi suverene vlasti pripadaju zajednici a ne pojedinim djelovima. Sastavni dijelovi jedne federativne države nisu suverene države, jer dijelovi ne određuju sami svoju nadležnost nego to zajednica određuje. U federativnoj državi ne postoji diplomatskog zastupništva pojedinih dijelova, ne postoji pravo secesije, ni pravo nulifikacije ili veta. Jedno je državljanstvo, jedno ustavno pravo, i jedna glava države, pravo zajednice jače je i starije nego pravo dijelova; sukobe riješavaju organi zajednice; između članova zajednice ne važi međunarodno nego interno pravo zajednice. Čak po Slobodanu Jovanoviću federativna država nije složena nego prosta, ili kako on doslovce kaže: „jedna prosta država, organizovana na saveznoj osnovi”, a to zato, jer federativne države „nisu očuvale svoju suverenost, one su samim tim prestajale postojati kao države, i nova državna ličnost koja je mjesto njih postala, primila ih je u sebe, ne kao sebi potčinjene države, već kao svoje više ili manje autonomne oblasti.”

Nakon ovoga bilo bi suvišno navadati mišljenja stranih autoriteta državo-pravne nauke, koji još jasnije dokazuju kako se federativno uređenje ne kosi sa pojmom unitarističke države. Mogu samo spomenuti još to, da je meni osobno jedan danas odgovorni naš državnik, nakon pročitane naše deklaracije, kazao: pa i federativna država je unitaristička, a pojami jugoslovenstva ni ja nisam drugačije zamišljao nego kako ga i vi zamišljate.

Mi ali, kako rekoh, nismo u našoj deklaraciji određivali detaljno kalup našeg unutarne državnog uređenja, nego smo, jer smo stajali i stojimo na stanovištu da to pravo pripada sporazumu Hrvata, Srba i Slovenaca, iznijeli načelno stanovište kako mi gledamo na pojam najširih samouprava, koji u državo-pravnoj nauci nije meritorno definiran, a koji se kod nas još neodređenije nabacuje. Čak ih kod nas ima, koji misle da je pojam širokih samouprava moguć i u centralističkom uređenju, a to je *contradictio in terminis*.

Naglašavanje da hrvatsko pitanje nije sa gledišta unutrašnjeg državnog uređenja riješeno, ne može izazvati kod nikoga, koji otvorenim očima gleda, ni kakvo čudene. To ne kažemo samo mi, nego je to fakat koji se na svakom koraku susreće i kojega priznavaju u razgovoru i oni, koji drže da će ga likvidirati ili barem zataškati, ako u skupštinskim govorima, apelom na integralno jugoslovenstvo, naprosto poreku opstojanost svakoga pa i ovoga pitanja. Nije bilo riješeno Vidovdanskim ustavom, jer se nije sporazumno rješavalo, tako isto ni septembarskim ustavom. I ne može biti riješeno, dok se god odriče pravo sporazumevanja Srba i Hrvata. Danas, kada nazivaju Vidovdanski ustav nesretnim i oni koji su svojedobno dozvoljavali da se prije može dirati u Bibliju i Talmud nego li u odredbe Vidovdanskog ustava treba kazati, da ga se sa hrvatske strane nije za drugo smatralo nesretnim, nego zato, što je donesen bez sporazumijevanja, majorizacijom, i što nije unutrašnje državno uređenje postavio na prave temelje, koji bi mogli zadovoljiti i većinu Hrvata i većinu Srba i većinu Slovenaca. Ovde je spomenut nacrt ustava pokojnog Stojana Protića i podvučeno, da su Hrvati bili voljni na takovom nacrtu se saglašavati. Državnička uvidavnost i širina pogleda ovog velikog pokojnika, kojega Hrvati nikad nisu zaboravljali, omogućavala je sporazum Srba i Hrvata. Ali treba i priznati i naglasiti, da Hrvati nisu krivi, što je Protićev nacrt odbijen i što je „nadvladala druga neka struja”, koja sve do danas nadvladava istom integralnom ideologijom. Gospodin senator Gavriela tačno kaže da se ni sada nema ni volje ni smelosti, da se dode do one samovlade, „ili kako se engleski kaže do self-govermenta, gdje bi središnje zakonodavstvo donosilo takozvane okvirne zakone a ostavilo bi se banovinama da u okviru toga zakona donose prema potrebi svoga kraja, prema strukturi njihove prirode i kulture svoje pravilnike, uredbe pa i zakone; a što je vrlo važno, to je da sami sebi biraju sve svoje činovnike i službenike a ne da im se oni nameću od gore, što je danas jedna rak-rana našega upravnoga života.” Nije se htjelo Protićeva nacrt, jer se nije ozbiljno pomišljalo ni na široku samoupravu, ni samovladu ili selfgovernment. Ni danas se ne vidi ozbiljna nakana koja bi jednom zdravom uređenju vodila, jer i onda i danas odlučuje ona „druga neka struja”, koja i onda a i danas svoje stanovište opravdava integralnim jugoslovenstvom. Kojim putem se ide, ukazano je zakonom o općinama, gdje je samouprava u stvari izbrisana i ondje, gdje je do sada bila. Daj Bože da dočekamo banovinske samouprave, pak ćemo vidjeti koliko će daleko biti od obećanog do izvršenog u pravcu istinskog širokog samoupravljanja.

Ovde je u više navrata priznato, „da su pod plaštem misli integralnog jugoslovenstva vršene teške pogreške u našoj državi.” I mi smo to u deklaraciji

konstatovali, ne zato da odbacimo Jugoslovenstvo, nego da odbacimo jednu ideologiju pod kojom i u ime koje su se Hrvati progonili i još uvijek progone po istim, pače i pogoršenim metodama. Ako je jedna ideologija makar i sa najlijepšim imenom davala i daje mogućnost nejednakosti, neravnopravnosti i prevlasti jednoga nad drugim, onda je treba ili odbaciti ili ispuniti sadržinom, koja će zajamčiti jednakost i ravnopravnost, a isključiti prevlast jednoga nad drugim. Ako se ni to neće, onda je znak, da se hoće orati istim brazdama sa izmjenjenom zapregom. Na taj put se nisu Hrvati davali do sada, pak neće ni od sada.

Mi nismo očekivali da će se u pobijanju naše deklaracije s jedne strane zvati u pomoć Dudaš i Čipiko, a s druge postavljati mogućnost, da bi naš korak moglo izazvati „poznata rabota dvoglavog ali uvijek jednog i istog Rima“, jer ni mi ni naša deklaracija nijesmo nikad ničim za takove aluzije dali ni najmanjega povoda. Mi to odbijamo sa više odlučnosti, nego li bi mogli upotrebiti teških izraza, koji se ovakovim aluzijama izazivlju. Aspiracije prekomorskih susjeda mi znamo; one se ne utajuju ovakovim ili onakovim držanjem i političkim isповjedenjem. Sređenje unutarne i zadovoljstvo, kako mi želimo i zagovaramo, ako Bog dade da do njega što prije dođe, mnogo jače i uspješnije će odbiti i suzbiti sve pretenzije svih susjeda, nego li insistiranje na jednom putu, koji dosadašnjim hodom ne opravdava nadu u potpuno unutarne zadovoljavanje i konsolidiranje prilika u našoj zemlji. Nije mjerodavno što naši protivnici osjećaju, misle i govore. Svakako je mnogo mjerodavnije što se unutra osjeća i našto naši veliki prijatelji u Parizu i Londonu dnevno upiru prstom. Mi ne otvaramo uši da čujemo što govori Dudaš i Čipiko, ali ne bi bilo dobro, da zatvaramo uši na ono, što na primer upozoravaju Artur Evans, Seton Watson i Viham Stid u pismu uređništvu Tajmsa od 11 ovog mjeseca, gdje oni, za koje se zna da su nam bili i ostali prijateljima, između ostaloga „smelo predlažu, da jedna nova nacionalna vlada iz svih grupa i stranaka treba da primi dužnost sa jasno određenim zadacima, među kojima bi glavni bili ovi: održavanje jugoslovenskog jedinstva u današnjim granicama države; puna jednakost Srba, Hrvata i Slovenaca, što znači pravoslavne, katoličke i muslimanske vjere; spajanje Srbije, Slovenačke, Hrvatske, Dalmacije, Bosne i Hercegovine i ostalih historijskih pokrajina u njihovim historijskim granicama u jednu državu, u kojoj bi ovi sastavni dijelovi imali široku lokalnu autonomiju i kontrolu lokalnih finansija. Mjere za nacionalnu odbranu, za zajedničku spoljnu politiku i za zajedničke finansije, bile bi priznate kao stvar zajedničkog interesovanja.“ Ovo je samo jedan izvadak iz pisma, koje završava: „Mi imamo razloga, da smatramo, da će rješenje na ovoj osnovi dobiti odobrenje najmanje 90% jugoslovenskog naroda. Saveznici Jugoslavije u Maloj antanti, njeni susjedi i u istini sva Evropa koja je za mir, imaće razloga, da to pozdravi sa odobravanjem.“

Ovde se s osobitim naglaskom isticalo, kako smo mi sa deklaracijom napravili neki nerazumljivi nagli skok, kao da je do sada naše stanovište bilo nepoznato i kao da smo mi ranije drugačije govorili. Da se vidi kako taj naglasak nije na mjestu, i kako smo od početka zastupali isto stanovište, koje je u deklaraciji izneseno, ja ću samo letimice preći neke momente i napisane i izgovorene sa naše strane.

Još u Ustavotvornoj skupštini naši prijatelji, koji su i onda bili kao i mi sada okupljeni u Narodnom klubu, isto su stanovište zauzimali i, kad im drugo nije preostajalo, dali su 12-V-1921, izjavu, kojom su napustili Skupštinu radi toga, što „ova Skupština neće da vodi o tome (to jest o uvjetima Ujedinjenja) računa, nego dapače hoće da ruši temelje, na koje je ova država postavljena, i hoće da nametne zemlji ustav sretstvom brojne majorizacije, ne obazirajući se na stajalište pretstavnika hrvatskoga naroda (a koje je stanovište svojedobno i Kraljevina Srbija prihvatila).“ — Poruka, koju je hrvatski blok uputio 25-V-1921 narodu, označivala je ciljeve, među kojima na prvom mjestu uspješnu obranu hrvatske narodne individualnosti, te kulturnih, ekonomskih i socijalnih stečevina naših. — I u prvom i u drugom koraku radilo se samo o unutrašnjem uređenju države, kako svjedoče dva pisma vodstva Hrvatskog Bloka upućena u Beograd, jedno od 7-X-1922 upravljenom od Dr. M. Drinkovića g. Stojanu Protiću, a drugo od 1-XII-1922 upravljenom od Stjepana Radića gosp. Ljub. Davidoviću. Dneva 29-X-1923 jedan naš sada pokojni drug predao je Njeg. Velič. Kralju Pro-memoria, iz koje ja ovde navodim samo nekoliko crta: „država ima ne samo da pusti, već da i pogoduje, da Hrvati hrvatuju, Srbi srbuju, a Slovenci slovenuju, u potpunoj i stvarnoj ravnopravnosti i vjerskoj i nacionalnoj.“ — „naša država, po glavnom svom sastavu Hrvatima i Srbima, slična elipsi a ne kružnici. Elipsa je posve slična kružnici, ali ona ima dva žarišta, a ne jedno. U prkos toga sve se zrake u oba žarišta usredotočuju i jedno žarište nije drugom na uštrb, dapače izgleda, da je elipsa plod ravno-vjesja svih centripetalnih i svih centrifugalnih sila u svemiru. Ona bi mogla biti simbol ravnovesja i snage i u našoj državi.“ — Istinska stvarna narodna samouprava temelj je snažnoga normalnoga državnoga života. Autonomija, federacija, konfederacija i t. d. tek su pojmovi, oznake stanovitih kalupa, dakle samo formule, riječi državoslovnih pisaca, tako da taj ni jedan ispisani kalup ne odgovara po svemu životu i razvoju ni jednoga naroda. — Život svakoga naroda je mnogostran i svakoga pojedinoga naroda različit; najjači i najbolji uređaj države je onaj koji proizlazi iz životnih potreba i težnja narodnih. Ta i takova forma države nije i ne može biti sastavljena bilo po kakvom kalupu; ona proizlazi iz raznolikosti života svakoga naroda i to po sve drugačijim načinom, posve drugim sredstvima i za posve druge potrebe različitoga kulturnoga, gospodarskoga, socijalnoga i vjerskoga života državljana“ — „da ustrojstvo države bude odgovaralo preraslićitim potrebama kako Srba, tako Hrvata i Slovenaca.“ — „Potpuna samouprava u granicama teritorija, koje je stvorio tisućljetni život i povest dotičnih krajeva.“

To je sve bilo ponovljeno u danima, kada se je donosila odluka o šesto-januarskom aktu i naglašeno kako je „nužno da se država uredi po narodnom sporazumu Srba i Hrvata“; te da „treba dovesti i Hrvatiku i srpsku državnu misao u sklad sa zajedničkom državnom misli današnje naše zajednice.“ Ovako su naši drugovi govorili i pisali gdje je trebalo neposredno prije ulaska u šesto-januarski režim.

Ovo isto stanovište izloženo je pismeno i usmeno prije ulaska naših drugova Šibenika i Preke u šesto-januarski režim; pismeno koncem aprila 1930, a usmeno drugom polovicom maja 1930. U pismu je kazano: „Ukinućem Ustava otvoreno je novo široko

polje sporazumijevanju, kojim će se onemogućiti svako nepovjerenje i stvoriti zdravi temelji naše zajedničke države.” — „Medusobno nepovjerenje postalo je ponovno mnogo osjetljivije, a novim Ustavom moći će se podići unutar države potrebne ograde, unutar kojih će se svaki osjećati sigurnijim i mirnijim.” — „Jugoslovenstvo je tek zajednička oznaka srpstva, hrvatstva i slovenaštva; znači valjan Jugosloven mora biti prije svega valjan Srbin, Hrvat i Slovenac, znači zadovoljan Srbin, Hrvat i Slovenac čine zadovoljnu Jugoslaviju.” — „Ova naša država nije nastala na novom teritoriju naseljavanjem, nego od starih naroda sa starim državnim teritorijem, pa s toga nije potrebno da apsorбира svoje sastavne dijelove.” — „Kraj postojećeg nepovjerenja jedini je put zdravoj konsolidaciji ove države u postavljanju ograda, unutar kojih će se svaki osjećati siguran i miran. Jedini cilj i opravdanje ovih ograda jeste uklanjanje straha pred izrabljivanjem i omogućenje slobodnog razvitka pojedinih dijelova. U medusobnom zdravom natjecanju pod zaštitom zajednice nalazi se temelj i garancija za napretkom ove države.” Odmah nakon ulaska u šestojanuarsku Vladu dneva 23-V-1930, da se korigiraju netačni komentari beogradske štampe, dao je Dr. Šibenik u ime svoje i svojih drugova izjavu, koju je pred nekidan u cijelosti citirao u govoru naš drug g. Preka u Narodnoj skupštini, a u kojoj je opet naše stanovište jasno naglašeno. Na adresu integralaca tu je izričito kazano: „Sudbonosni eksperimenti zapostavljanja i potiskivanja onog, što je kroz stolecu u najtežim momentima prokušano, ovim najnovijim korakom u intencijama manifesta Nj. V. Kralja za uvijek izčezavaju. Uvjerenje, da tek dobar Srbin, Hrvat i Slovenac može biti isto tako dobar Jugosloven i jedini solidan element izgradnje zdravog jugoslovenskog osjećaja državne jedinstvenosti i nacionalne solidarnosti, došlo je do punog izražaja. Jugoslovenstvo osigurava i garantira Hrvatsvo, Srpstvo i Slovenstvo, jer je jedino na ovoj podlozi izgrađeno i jer ovo troje ispunjava jugoslovensku sadržinu”. — Ja sam sutradan nakon ove izjave napisao jedan članak o značenju rekonstrukcije, koji je izišao na uvodnom mjestu u zagrebačkim „Novostima” od 25-V-1930 br. 143, u kojem sam između ostaloga rekao: „Naša država nije nastala ni na garištu ni na groblju, nego na gotovim narodnim zgradama i Srba i Hrvata i Slovenaca, koje su vjekovnim nastojanjem iznutra i spolja bile urešene mnogim vrednotama i dragocjenostima. Vrednote su bile od trajnog valoriteta, dragocjenosti toliko neprocjenjive vrijednosti, da je narod mnogo svoje krvi za njih dao i mnogo glava na raznim poprištima posijao. Tolike i takove precioznosti nisu se mogle potcjenjivati, još manje bez štete rušiti ili zatajivati, jer je to kapital do kojega se najteže dolazi, to je osnovna glavnica, na kojoj je naše državno društvo sazidano i koja nikada ne može doći u pitanje. Na ovom vjekovima prikupljenom kapitalu podignuta je zajednička državna zgrada, koju treba dotjerati, dograđivati i proširivati, ali nikada u temelje dirati. Zajedničku zgradu treba i modernizirati i učvrstiti, da bude iznutra što udobnija i izvana što otpornija, ali nikada je ne opteretiti težinama koje temelji ne podnašaju.” — „Dostojanstvenom formom i ozbiljnom sadržinom markirano je stanovište političkog pravca i smjernica državne budućnosti izgradnjom unutarnje konsolidacije i snage prema vani na priznatim i prokušanim vrednotama prošlosti, na istorijskom prizna-

nju i objektivitetu, na tradicionalnim, nacionalnim osjećajima, na ispravnom shvaćanju potreba zajednice i sastavnih dijelova, u sporazumnom nastojanju izgradivanja zajedničke sretne budućnosti i zadovoljavanja, koje život trojice u jednoj državi traži.”

Sasvim jasno i sasvim dosljedno mi smo naše stanovište do kraja zastupali. Ali nije mirovala ni ona „druga struja”, koja je od prvog dana ujedinjenja ometala svaku dobru stvar. Kad su se još u privremenom narodnom predstavništvu našli Hrvati zajedno sa Slovencima i radikalima u „parlamentarnoj zajednici”, ona druga struja angažovala je za se „demokratsku zajednicu” i jačala se protiv politike narodnog sporazuma putem beskompromisnog i silovitog centralističkog unitarizma. Jedan tipičan primjer, što se je sve proti sporazumu poduzimalo, ogleda se u slučaju pokojnog Marka Trifkovića, koji je tajanstvenim načinom izgubio mandat, kojega je bio dobio 2-X-1919 godine i na temelju kojega se je sa Hrvatima sporazumio. Kad se je Radić sporazumio sa radikalima u „Markovu protokolu” i onda je ta „druga struja” odigrala iza kulisa svoju ulogu. Kad su Hrvati uglavili sporazum sa gospodinom Ljubom Davidovićem, onda je ta „druga struja” prešla iz demokratskog u radikalni zagrljaj, a kad su radikalna i seljačka stranka napravile sporazum, onda je ta „druga struja” opet se vraćala starom društvu, dok najzad iza radikalno-demokratskog sporazuma, kad su izgledi za vlast gotovo bili izgubljeni, okrenu se sa 360 stupanja praveći koaliciju sa Hrvatima, koje je do tada gonila i progonila i na trista jada nagonila. I u šestojanuarskoj vladi našla je ta „druga struja” brzo mjesto. Naučna da kvari svaki dobar sporazum između Srba i Hrvata, ta „druga struja” sa ponovno istaknutom integralnom čelenkom spremila je put deklaraciji od 5 jula 1930 kao ustuk našem jasno obilježenoj i do tada uvaženom stanovištu. Deklaracija od 5 jula 1930 godine donesena je kao svršena stvar, a da se nije pružila mogućnost meritorne diskusije. Ni jedan od naših drugova nije učestvovao pri izradi, ni bio blagovremeno upoznat sa gotovim sadržajem. Pošto je unapred ishodeno nadležno odobrenje, nije ostalo drugo nego ili se smiriti sudbinom, koja je bila gorka ili raskrstiti. Ovo je potonje bilo sa gledišta lične odgovornosti lakše, ali tim teže sa gledišta preuzetog zadatka zaštićivanja narodnih i pomaganja državnih interesa. Nije preostajalo drugo nego po vječnom prirodnom zakonu samoodržanja strpljivo ustrajati u odbrani svoje stvari do kraja. I od tada pa do kraja ona „druga struja” je prevladavala, a naši drugovi morali su se zadovoljiti upozoravanjem na štetne posljedice i posmatranjem događaja sve dok se je to moglo podnositi. Ni tada ni nikada mi nismo, gdje je bilo prigode, prestali naglašivati naše stanovište, onako kako je u deklaraciji iznelo. Ja n.p.r. sa svoje strane nisam trebao ništa u potkrepu dosljednosti navesti, nego pročitati moj govor na izbornoj skupštini u Splitu, lanjski moj govor u generalnoj budžetskoj raspravi i moja dva članka, koja su lanjske godine odmah iza budžeta izišla u „Seljačkom domu” u Zagrebu prvi „unitarizam i centralizam”, a drugi „unitarizam i decentralizacija.” Ja sam ovdje toliko iznio, koliko je potrebno da se vidi, kako smo mi otvoreno i u svako doba zastupili jedno isto stanovište kao i danas. Reservatio mentalis kod nas nije imala skrovište, a je li kod drugih, o tome bi se dalo, kad bi htjeli i kad bi imali vremena, dosta govoriti.

Gospodo, bilo je ovdje i predbacivanja kao da se drukčije govori dok su ministarski položaji u posjedu, a drukčije kad se položaji izgube. Ja sam na ovo odgovorio obeskrepjući prigovor naglih skokova, pak bi na ovu nekritičnu okolnost imao još samo to dodati, da su naši drugovi sami svojevolumino ministarske položaje napustili i da ih nisu htjeli zadržati ni onda kad se je oko njih čitavu sedmicu dana nastojalo da na položaju ostanu. A naš pretsjednik dr. Superina nije zakasnio na voz, nego mu je voz bio poslan u Zagreb, da nakon odlaska Šibenika i Preke primi ministarski portfelj, što je on nakon dvosatnog razgovora u kojem je izložio naše stanovište ondašnjem Pretsjedniku Vlade gospodinu Marinkoviću učtivo otklonio.

Još bi ostao jedan prigovor i to na drugi dio naše deklaracije, kojemu se prigovara da odjednom traži punu teorijsku demokratiju. I tu se hoće da nade kontrast sa učestvovanjem u šestojanuarskom režimu. Ja sam već u načelnoj raspravi Zakona o zboru, dogovoru i udruživanju naglasio, kako se danas šestojanuarski akt uzima za opravdanje svega i svačega, kao da je to poklopac za svaki lonac. Šesti januar nije bio sam sebi svrha; iz samih njegovih slova čita se da su to privremene odredbe, lijek za stanovito razdoblje. Tako je u njemu pisano; mi ga nismo mogli tumačiti drukčije, nego je bilo i slovom i smislom napisano. Pa smo to tako tumačili u više navrata, pa i na širem sastanku naših prijatelja 26. VIII. 1931 u sali negdašnje Hrvatske sabornice u Zagrebu: šesti januar nije bio nepriznavanje političke sposobnosti naroda. I tu mi nismo napravili nikakav skok. Mi smo mislili, a i danas mislimo, da se iz svake situacije izlazi normalnim putem. Ili su vrata zatvorena ili otvorena; otvarati ih tako, da može proći samo onaj, koga policija propusti, to nije normalno. A i ne znam koje bolje uslove posjeduju oni koji imaju dozvole u ruci od onih kojima se dozvola krati. Pretsjednik Min. savjeta u svome govoru u Nar. skupštini vrlo dobro je poručio svim našim neprijateljima, neka ne gube iz vida »da će svi Jugosloveni i oni režimski i oni iz opozicije biti na jednoj liniji, kad se radi o odbrani njihove nacionalne nezavisnosti«. I to je sasvim tačno. Pak baš za to ja i ne znam zašto još posebni stegnuti režim zboru, dogovora, političkog organizovanja, izborne slobode i slobode štampe. Ne vidim doljednosti. Iz govora Pretsjednikova moglo bi se tumačiti, kad se ne bi poznavale prilike, kao da su opozicione grupe i stranke od čefa uzele negativan i pasivan stav. Treba biti objektivni, pak priznati da bi se i oni koji danas vladaju u izmjenjenim ulogama jednako ponašali. Nije bilo na odabir tko će koji položaj zauzeti, ili vladajući ili opozicioni, nego što je koga zapalo s tim se je morao zadovoljiti. Ništa se danas ne uzimlje u nekoj apsolutnoj formi, pak ni objektivnosti nema u apsolutnom izražaju. Ne može se ali opet toliko pretjerati, da se i prolaznici i posmatrači zgedaju. Dok je pri raspravi izbornog Zakona pak Zakona o zboru, dogovoru i udružjenjima sa strana vladine većine sa zebnjom prilazilo se glasanju, jer uza sve postavljene zakonske stege i ograde, nema dovoljno garancije da makar i jednim dijelom udružena opozicija ne odnese ne onaj dječiji dio jedne petine, nego lavovski dio od tri petine, i dok se je na to sa strane poslanika Jugoslovenskog narodnog kluba u pismenom obavještenju upozoravalo senatore u nakani da se odredbe pooštre, dotle po pretsjednikovom govoru ogromna većina naroda stoji za

današnjim režimom, pače nitko više u zemlji ne odbrava opozicioni stav »ljudi od političkog imena«. Izim »stereotipnih fraza o građanskim slobodama i demokratskom shvaćanju«, ima još nešto iza onih »ljudi od političkog imena« ima nešto mnogo naroda, ima toliko da se mnogi član vladine većine ozbiljno boji da će oni »ljudi od političkog imena« u prvim izborima, kakvi bili da bili, odnijeti većinu, — a to nije ni pametno ni dobro potcijenijvati. Oni »ljudi od političkog imena« svojim autoritetom učinili su do sada zemlji mnogo usluga, a možda su svojim držanjem na uzdi prištedili i po koju neugodnost i ovome režimu, — pak im to treba priznati, a nikako ih omalovažavati. Kad se objektivno ne gleda lako se izgubi pravi put i ne čuje i ne vidi ono što treba i čuti i viditi. — Nisu objektivno ocjenjivane ni izjave, rezolucije ili kako se sa omalovažavanjem uobičajilo kazati »punktacije«, onih »ljudi od političkog imena«. I tu se je tražilo ono čega nema. Ja na primjer nigde nisam našao u zagrebačkoj rezoluciji ili bilo gdje, da je dr. Maček izričito rekao, da ne priznaje akt od 1. decembra, kako mu se je to ovdje pripisalo. Ono što se u zagrebačkoj rezoluciji govori o 1918 kao ishodnoj godini, dok autori drukčije ne protumače, može se jednako uzeti kao i riječi pokojnog Stojana Protića, koje je izgovorio 1922, a koje glase: »Ako se hoće, da slobodni i ujedinjeni u bratskoj slozi živimo i kao slobodan i ujedinjeni narod napredujemo, onda se moramo vratiti narodnoj politici od 1. decembra 1918 i mijenjati i popravljati što prije ono što se u 1921 godini ukvarilo«. To se je odnosilo na Vidovdanski ustav i to dok je bio na snazi, pa se nije nitko našao da bi za to Stojana Protića sumnjičio, gonio i progonio. — Zaključci seljačko-demokratske koalicije od 1. VIII. 1928 teži su od predbožićnje zagrebačke rezolucije. Evo da čujete:

I. Da krunja Narodna skupština sazvana u zasjedanje za dan 1. kolovoza 1928 godine u Beogradu nije ovlaštena donositi nikakve zaključke za cijelu državu. Svi zaključci, koji bi se stvorili naročito finansijske obaveze, koje bi se nametnule narodu, proglašavamo za ništete i neobavezne za narod u prečanskim krajevima, koji predstavljamo, a za hrvatski narod napose.

II. Konstatujući da su Kraljevine Hrvatska i Crna Gora i sve narodne političke individualnosti predstavljene u narodnom vijeću pristupile u državnu zajednicu sa Kraljevinom Srbijom ne odričući se svojih historijsko-državnih odnosno političkih individualiteta u korist ma koje od ujedinjenih zemalja, nego samo u korist državne zajednice Srba, Hrvata i Slovenaca i da su akt od 1. prosinca 1918, i Ustav od 28. lipnja 1921 upotrebljeni za utvrđenje hegemonije bivše Kraljevine Srbije nad svim ostalim zemljama i narodnim djelovima, izjavljujemo, da je u svijesti narodnoj dosadašnje državno uređenje u cjelini poništeno poznatim događajima i da ćemo povesti najodlučniju borbu za novo državno uređenje, koje će osigurati punu ravnopravnost svih pomenutih individualiteta. — Dalje odluke u ovom pravcu donijeće se kada pretsjedniku Stjepanu Radiću bude moguće da na sjednicama sudjeluje.

III. Seljačko-demokratska koalicija poziva sve političke stranke i grupe u prečanskim krajevima, da se pridruže ovoj njezinoj akciji u borbi za jednakost i ravnopravnost, a od seljačkog naroda u Srbiji kao i od svijuju Srbijanaca, koji ne odobravaju politiku hegemonizma očekuju, da će svojim držanjem ubrzati

pobjedu ovih velikih principa koji jedini mogu spasiti ovu državnu zajednicu.

Ovi zaključci su po drugom šefu seljačko-demokratske koalicije svečanim načinom stavljeni narodu do znanja. Ove zaključke su potpisali i neki od onih koji danas sjede u vladi. Ne samo da im se onda nije ništa dogodilo niti su osumnjičeni, ni progonjeni, ni internirani, ni konfinirani, ni zatvarani, — nego im to nije ništa smetalo da budu i poslanici na strani i Ministri do danas. A dr. Maček gonjen je i u zimsko doba onako slaba zdravstvenog sustava u bosanske planine i napokon zatvoren u uze suda za zaštitu države. Godine 1930 bio je dr. Maček pod sudom i ostao rješen. Pak zašto opet iskušenje, koje čovjeka teško muči a nikako nije na našu slavu u inostranstvu? — Gospodin Pretsjednik Vlade osvrćući se na režim štampe za koji priznaje da je težak i da ga treba mijenjati, napomenuo je da je cenzura ukinuta za izvještaje iz Skupštine i Senata. To je lijepo, ali to nije dosta. To znači da mu oni »ljudi od političkog imena« neće imati mogućnosti odgovoriti. To ja smatram da nije viteški, kad se protivniku i to političkom protivniku ne pruža jednaka mogućnost u sredstvima obrane kojima onaj koji izaziva kampanju raspolaže. Nije viteški u koliko se odnosi na »ljude od političkog imena« a nije dobro radi javnosti koja bi iz odgovora mogla mjeriti i cjeniti razloge jedne i druge strane, a ne ovako neprokontrolisano ili primati za gotovo ili odbijati u duture. — I baš zato sam ja smatrao svojom dužnošću, makar i ovoliko se ovdje osvrnuti, kad »ljudima od političkog imena« nije otvorena mogućnost da s ravne noge odgovore, i što me veseli da ipak ima nešto u čemu su svi oni »ljudi od političkog imena« složni, pače, izgleda mi, složniji nego oni koji se danas nalaze na vlasti, a to je, da je centralističko uređenje u našoj državi nemoguće.

Lanjske godine s ovog istoga mjesta u istoj prigodi kao i danas ja sam završavao svoj govor time, da ću glasati za: jer ja hoću da vjerujem da će se poći pravim putem, putem prave političke teorije i jednako-pravne političke prakse na svim područjima javnoga i državnoga života, u svim ustanovama in capite et in membris, naročito da će se naše unutrašnje izgrađivanje izvršiti onako, kako će moći zadovoljiti i Hrvate i Srbe i Slovence. — Danas nakon godine dana, jer se je i u teoriji i u praksi pokazalo da se ide onom »drugom strujom«, koja nije ni u prošlosti zadovoljavala, a još manje može danas zadovoljiti, kad se je uzela za model i ona politička ideologija i ona politička frazeologija, pod kojom se je Hrvate gonilo i svaki sporazum kvario, pak i isti metodi rada i postupanja, nema razloga da vjerujem u čudesa pa ću zato sa drugovima iz ovih eminentno političkih razloga glasovati u načelu protiv budžeta.

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Реч има сенатор г. Милан Поповић.

Милан Л. Поповић: Господо сенатори, ако је и један Министар финансија имао у својој земљи тежак положај стављајући на одобрење нацрт државног буџета Народном претставништву, онда је у овом општем тешком стању у свету, свуда око нас, усред толиких неизвесности, политичких, социјалних, економских и финансијских, наш Министар финансија имао стварно веома тежак положај.

Подносећи нацрт државног буџета за идућу годину рађен је у атмосфери опште економске реизгације и једне финансијске депресије. Било би у овим данашњим тешким приликама можда пра-

вилније испитати, да ли су уопште могли бити испитани и узети у обзир сви услови за један добар и реалан буџет. За правилну процену буџетског предлога од највећег је значаја имати пред очима прилике под којима се он саставља. Када се узме у обзир велики поремећај који је настао у свету, онда се намеће питање да ли је уопште потребно говорити о кризи, њеним разлозима и дејствима. Јер све је о томе већ казано и свет зна, у довољној мери, на чему је. И најобичнији човек са улице стекао је у финансијским питањима која су доскора за њега била непознат терен, извесна знања и искуства. Незапосленост је дала људима маха и могућности да мисле о томе. То исто важи и за тражење лека том злу. Излишно је давати савете и иницијативе. Прошло је време давању сугестија. Потребно је одлучити се и ступити у акцију. Треба примити на себе одговорност за те одлуке које су више политичке, него економске и финансијске природе. Изгледа, господо, да се тај проблем може уопште решити само политичким методама.

И наш Министар финансија треба да створи нешто добро, једно управљање државним приходима ради благостања за све, да избегне при томе оно горе, што би евентуално могло наступити. Треба да избегне расуло финансијске моћи државе и да доведе у склад све посебне интересе, неразделјиво везане за заједничке интересе државне целине.

Сваки државни буџет даје оно што је за здрав развој читаве државне целине неопходно потребно. У вако тешким приликама апсолутна је потреба штедње у држави, бановинама и општинама. Та се штедња има да спроведе до крајњих граница и да се има искључиво у виду финансијска снага порезника, да се не прелази права мера њихове снаге, како не би погодили њихову моћ плаћања и зауставили на тај начин или ослабили континуитет нашег привредног културног живота. Не би у том случају онда вредео никакав смишљено и математички тачно израђен нацрт буџета, када би њиме оборили и сломили снагу наших пореских обвезника. Држава ће имати више користи ако их штеди, него ако их прождире.

НАШ МЕЂУНАРОДНИ ПОЛОЖАЈ

Овогодишњи нацрт буџета поднео нам је наш Министар финансија у моменту када је јаче но икада до сада, око нас створен фронт спољних непријатеља, који траже промену стања створеног нашим крвавим напорима и на основу међународних обавеза за наше национално и државно уређење. Изнесен је пред нас буџет, господо, у моменту, када у народу опет треба евоцирати онај дух идеје на којој је створена ова држава. Ни једна дужност није тако пресудна и важна, као ова, да концентришемо снагу народну, сву државну бригу и све наше старање, како би са што мање поремећаја избегли опасност нових политичких и социјалних пертурбација. Једно деликатно питање решава се баш ових дана у концерту европских великих сила које може бити судбоносно по егзистенцију нашег народа и по интегритет наше државе. Наша је јавност с правом врло узнемирена што се онај посао на последњем састанку претставника Велике Британије са г. Мусолинијем у Риму није свршио онако, како би се организација мира, на којој толико година ревносно раде државе Мале антанте, извршили у корист и у интересу сигурности света. Државе Мале антанте, формирајући дипломатску

заједницу, имају једино и искључиво за циљ да чувају не само њихов територијални статус кво, него и мир свих осталих народа и поредак у међународним односима њихових суседа. Државе Мале антанте не могу, господе сенатори, више бити прост објект у будућим политичким комбинацијама и не могу у њиховом развиту бити подложене директоријуму и туторству јачих од себе, јер оне немају више пред Друштвом народа и пред целим светом појединачне циљеве спољне политике, већ заједничке према себи и према великој заједници Друштва народа. Ми и данас, ја то, господе, желим да подвучем приликом ове буџетске дебате пред Народним претставништвом, истичемо изнад свега: чување одредаба пакта Друштва народа и скрупулозно поштовање међународних уговора. Никакав други интерес појединих великих сила не може и нема право да ту нашу одану службу тој идеји ослаби, јер једино том циљу има од сада да служи политичка акција трију савезничких држава Мале антанте а том циљу има да служи и војна снага тих држава.

Та војна снага, којом располажу државе у блоку Мале антанте, стоји у служби Друштва народа и стајаће у њеној служби у овом времену политичких неизвесности све донде, док се деликатна и озбиљна ситуација која постоји у Европи и у суседству наше државе не промени и не отклони сваки евентуални сукоб и не обезбеди политика искрене међународне сарадње, не само у интересу великих сила, већ и у интересу малих држава.

Наша држава гледа у тој новој политичкој организацији најбољу гаранцију за одржање мира и данашњег поретка у Средњој Европи и на Балкану. И ако постоје извесне тешкоће и међународне компликације које проживљава цео југо-исток Европе, ми у то не сумњамо, нису за то ни мало криви ослобођени мали народи, нити њихове новоформиране независне државе, већ су криви они који се не могу да помире са новим стањем створеним у светској револуцији, него траже, да им се натраг врате њихови привилеговани положаји на штету нас малих народа.

Ревизионистичке тежње Немачке и Мађарске, потпомогнуте од империјалистичке Италије, то је главна сметња консолидовању Средње Европе и Балкана. Све док тај план ревизије данашњег стања у Средњој Европи постоји, неће бити мира на Балкану, на Јадрану и Подунављу. Али све дотле неће бити правога мира и реда ни у целој Европи. Наш народ, који у политичкој заједници са својим савезницима тежи обезбеђењу мира и поретка, узда се да ће то његово право на миран и безбедан живот и развитак признати и да наш моћни савезник Француска неће дозволити да нам се то свето право одузме силом, нити да нашом тако страховито крваво стеченом имовином располажу, било посредно, било непосредно други народи. Ми са одушевљењем поздрављамо одлучни став претставника Мале антанте г. Титиулеска, што га је у том правцу дао у Женеви, одмах после састанка г. Мусолинија и г. Макдоналда у Риму. Наше би спокојство било још потпуније и наш би целокупни народ у Југославији са неизмерним одушевљењем поздравео час кад би се томе блоку држава Мале антанте придружила и Пољска (одобравање и аплауз), јер би то у крајњој линији било најјаче средство и коначна одбрана против сваког плана ревизије

уговора о миру на штету нас малих народа. (Бурно и одушевљено одобравање и аплауз.)

НАШЕ УНУТРАШЊЕ УРЕЂЕЊЕ

Говорници у буџетској дебати у Народној скупштини додиривали су понајчешће и подједнако исцрпно питање унутрашњег уређења наше државе. Иако смо се пуних десет година носили око уређења државног, то питање још увек није решено, бар не на опште задовољство. Стално неком нешто није право. Шестојануарски режим имао је првенствен задатак да пресече сваку организацију на племенској бази и да изврши мисију: да изведе унутрашње уређење државе у пуном складу са њеном основном идејом. То уређење мора у првом реду бити функција идеје југословенског народног јединства у једној конкретној и практично примењеној форми која ће омогућити правилно функционисање државног организма.

Живот није математска задаћа, па нису сви проблеми решени фиксирањем једног циља и механичним извођењем тог циља. Оно мора бити органско, јер југословенство значи органску синтезу свих саставних делова и хармоничну резултанту свих компонената. Југословенство има да изгради систем унутрашње државне равнотеже и да отклони борбу око насилног примаријата који не сме потенцирати међусобну борбу и фиксирање посебних циљева. За ових 14 година, од како смо у једној државној заједници, ми смо у безброј случајева и експеримената увидели да се експериментом крутог централизма није могао обухватити правилан развој наших унутрашњих прилика и спровести организација државне управе помоћу механичко-административног централизма.

Још мање може се омогућити слобода међусобног везивања и нормалан и здрав развитак наших унутрашњих прилика помоћу оне друге екстремне солуције федерализма. Та тежња ка федерализму дошла је у последње време нарочито до изражаја у разним пунктацијама бивших политичких шефова. Несумњиво, било би добро и водило би ка бољем стремљењу примена и уважавање свих идеолошких погледа на наш унутрашњи живот и на ствари које наилазимо у друштву и код политичких људи, од најконзервативнијих до најрадикалнијих. Дефект не лежи у томе, што нисмо сви једног мишљења за примену идеје југословенства, него у томе, ако не искористимо све могуће примене и не употребимо сва средства за приближавање к југословенском циљу. Не може се за тако велику идеју изабрати само један човек, један режим или један пут, већ треба применити све начине и сва средства којима се поједине организације и групе међу нама служе и користе да постигну тај заједнички циљ. Јер сви без изузетка треба да идемо к једном циљу. За федеративно уређење државе нема ни потребе, ни услова, ни заједничке платформе. То би могло бити само једна вештачка, механичка и пролазна творевина која би поделила државну целину на интересне сфере мањих или већих заједница, а не би водила нашем приближању заједничком циљу, органској и природној међусобној округлини. Таква држава не би била организам у коме се манифестује живот једне нације, већ један механизам, растворен и распарчан на делове који по вечном закону природе, по међусобном додиру, крвној сродности и заједничкој животној функцији не могу бити једно без другог.

Унутрашње уређење Југославије мора бити такво, да даје апсолутну гаранцију за јединство државе и да најефикасније доведе до изражаја најшире слојеве народа у оквиру истинских и најширих народних самоуправа. Никакве предрасуде, покрајинске посебности, националне индивидуалности политичке заблуде не могу бити од пресудности при унутрашњем уређењу Југославије, већ једино животни интереси и елементарне потребе целине. Ми смо једно и међу нама не могу бити природне противности и разлике. Само изазовно и самовољно могу настати противности и разлике међу нама, када се из положаја целине издвоје и поређају посебни делови у други положај. Али то би био положај наметнут, а не слободан и свестан.

Такав слободан и свестан положај свих делова у усклађеној целини једино може служити интересима и потребама целине, али тај положај мора бити неизбежно постављен на базу апсолутног јединства, једнакости и равноправности, а не на базу политичко-државно-правних или племенско-верских антагонизама.

Међу нама постоје само покрајинске посебности и верске разлике. И нема никаквих других. Али и те разлике које су с нама заједно прошле кроз целу нашу националну историју нису биле у стању да одвоје једну крвну заједницу повезану јединством језика и заједничком судбином и нису могле кроз векове да раскину морално-психолошко јединство јужних Словена, нити да изазову формирање више нација. Све су те разлике у разним и променљивим покрајинским и државним границама, као и у границама сфера разних верских и културних утицаја, имале само прелазни карактер. Никада оне нису ушле дубље у наш национални организам, нити изазвале органске поремећаје у склопу југословенства. Јер ми смо Југословени једно, и расно биолошки и етнички и социолошки. Све те покрајинске посебности, све те племенске индивидуалности и конфесионалне разлике само су секундарне и формалне вредности и последица и отисак трагова историје кроз коју смо већ прошли.

Схватања о нашем унутрашњем државном уређењу могу бити различита с погледом на административно-правно формирање државе. Али, у етничком и биолошком смислу, ми смо југословенска нација која се протеже од Јадрана до Црног Мора и од Дунава до Егеја, где на заједничкој територији живи данас само један народ, народ југословенски са незнатним оазама заосталог страног елемента. То наше национално јединство стоји изван сваке дискусије и, када би се народ поштено и отворено морао да изјасни о том основном проблему наше унутрашње државне политике, он би, по савим умесном тумачењу г. др. Воје Маринковића, у његовом толико запаженом говору 8 маја 1932 у Нишу, поштено и отворено био за јединство народно и државно, за унитаристичку политику. То је толико јасно и то је г. Маринковић у Нишу са својственом му искреношћу толико снажно подвукао, да никаква друга тумачења од стране извесних народних посланика, дата у Народној скупштини приликом ове буџетске дебате, нису у стању да доведу у сумњу политичко гледиште г. Маринковића у погледу унитаристичког уређења наше државе. Јер г. Маринковић казао је још у том говору, баш да потенцира колика је огромна већина народа за јединство народно и државно, за унитаристичку поли-

тику, да ни једна од ранијих политичких странака није стајала на неком другом гледишту, него на гледишту народног и државног јединства. Тај основни проблем, тврди г. Маринковић, инспирисао је србијанске политичаре још много раније, пре 1912 године, пре но што је овај народ пошао у један рат, па у други, па у трећи. И, да не би најзад било и најмање сумње, подвлачи г. Маринковић у том говору, »данас нема тог принципа на основу кога се сме и може порушити оно зашто смо дали толико жртава. То на крају крајева могу можда тражити други људи, који за оно што се радило и за прошлост не носе никакву одговорност, али то немамо права ми да тражимо«.

То су, господо, мисли које је заступао г. Маринковић у своме говору у Нишу отворено и одређено. А те мисли заступа, то је ван сваке сумње, огромна већина нашега народа. Неком је, изгледа, требало да створи питање федерације, па пошто није умео да протури ту робу под својом фирмом, он је узео етикету једног еминентног политичара да тако лакше прође. Због тога је и покренута ова нова акција политичког груписања, ова наша политика заснована на томе, да спроведе потпуно јединство нашега народа у јединственој националној држави.

И сада, када се ова наша политика спроводи у етапама и постепено на целој линији, када је Југословенство отргнуто из оквира туђинских држава, а југословенски народ уједињен у једној јединственој државној заједници — сада се са извесних страна, и споља и изнутра, иде за тим да се на основу секундарних и формалних противности и разлика разбије наше јединство.

ПУНКТАЦИЈЕ И ЕВРОПСКА ЈАВНОСТ

Сви смо ми у последње време господо сенатори имали прилике да уочимо ону разорну акцију која је уперена против нашег народног и државног јединства споља и изнутра. Ја нећу пред вама понављати шта траже у својим пунктацијама бивши шефови наших укинутих политичких странака г.г. Мачек, Прибићевић, Корошец, Давидовић и Спахо. Вама је све то вероватно добро познато. Најзад нам је откривен циљ те наше опозиције и док се до сада шапутало о некаквом »опасно организованом јединственом фронту« за обарање садашњег режима, па су многи и многи постали колебљиви и почели већ да верују, да се ово ново уређење Југославије не може дуго одржати и да се мора вратити опет »старо« политичко стање, дотле су у својим пунктацијама шефови данашње опозиције који се налазе изван парламента потпуно доказали, да заправо не знају шта хоће, нити шта могу. Баш као ни пре 6 јануара 1929. Тек сада, када су њихове пунктације добиле публицитет, разабиру се велике супротности и неслагања у њиховим гледиштима на наше државно уређење. Потпуна је фикција: да постоји међу нама ма какав организован и јединствен програм рада, јер се ни двојница од бивших шефова не слажу у својим погледима на државу.

Најнеодмеренији међу њима свакако је Светозар Прибићевић који у Паризу клевета своју земљу пред парламентарним одбором за спољне послове, пред којим држи предавање о својој земљи и своме Краљу и на један потпуно дефетистички начин и који је издао на француском језику брошуру изно-

сећи у њој лажи и неистините чињенице о нашој војсци, о нашим финансијама, о намерама наше државне политике и о самом Краљу, претворивши се одједном у федералисту и у републиканца. Г. Прибићевић имао је некад видну политичку улогу и знао је у својој политичкој прошлости да окупи око себе не само значајан број српске интелигенције у пречанским крајевима, него и многе напредне Хрвате и Словенце који су се окупили под његовом заставом. Али г. Прибићевић је све те патриотске и напредне елементе у нашем народу имао уза се не због нечега другог, него једино зато што је у себи оличавао борбеност југословенског јединства, што је био за Краља и за једну бескомпромисну политику наше југословенске мисли. Данас, када је г. Прибићевић постао политички емигрант и када на онако дефетистички начин обара све моралне и политичке вредности свога народа и своје државе пред страним светом и када је пљунуо не само на свој дујучерашњи политички програм, већ као патриота и грађанин ове земље на свој сопствени образ, он нема више ни политичких, ни моралних услова да икада у свом животу опет окупи око себе патриотске и истрајне Југословене. Он ће своју политичку каријеру завршити, као уосталом сви политички емигранти, пишући брошуре на страним језицима...

По обиму најширу декларацију дао је у име бивше демократске странке г. Љуба Давидовић. Иако у форми писма та се пунктација у недостатку сваке политичке терминологије једва може разумети, јер је смушено написана, а пуна противречности. Једино што је јасно у тим пунктацијама г. Давидовића и што је искрено казано, то је да се тражи прелазан режим са свима групама здруженим у блоку опозиције које треба да приме пуну власт. То је бар искрена намера коју су нам у тим њиховим пунктацијама открили пријатељи г. Давидовића из његове уже околине. Све оно друго, што се нашироко и надугачко прича у том писму, секундарне је важности и не даје санацију наших унутрашњих прилика. Једино што се предлаже у конкретно изражењој форми, јесте захтев г. Давидовића, »да се заведе нов уставни поредак и да се за несметан развој народних делова да сваком крају пуна народна аутономија (селф говермент) и подели држава на седам, 8 или девет таквих уистину самоуправних јединица«. Ни мање ни више, г. Давидовић тражи шира самовладања, дакле аутономије у просторном и садржајном оквиру.

Њихов партнер др. Влатко Мачек тражи враћање на годину 1918 као изворну тачку новог уређења државне заједнице, основане на слободној вољи њених чланова, тако, да сваки члан у својој земљи буде могао осигурати и посебне своје интересе. Истоветна и одвојена слобода: »Србија за себе! Хрватска за себе! и Словеначка за себе!« То хоће др. Мачек. Дугогодишњи Министар и председник владе Краљевине Југославије др. Антон Корошчак тражи да се словеначки народ уједини у једну политичку заједницу са Словенцима који живе у Италији, Аустрији и Мађарској. За остварење тога циља он захтева националну индивидуалност, име, заставу, етничку заједницу, финансијску самосталност, политичку и културну слободу и најзад, да се на демократској бази и по слободном споразуму изгради држава од равноправних јединица, од којих ће једна бити Словеначка.

Вођа југословенских муслимана др. Спахо нема

бог зна какву широку и високу политичку концепцију, већ тражи само аутономију Босне, што је то, тобоже, у интересу босанско-херцеговачких муслимана. Он је у једну руку за државно јединство, а тражи политичко-историјско-покрајинску аутономију и подупире акцију Корошца и Мачека који то стварно неће и који не признају ни народно јединство.

Још би требало да споменем гледиште политичких људи из бивше народне радикалне странке, који, међутим нису објавили своје пунктације, али су се на Три Јерарха у Београду сложили у томе, да не узму у разматрање никакве пунктације, ма с које стране оне долазиле и траже: потпуно слободне изборе и нов устав. Један члан из те групе и бивши Министар дао је претставнику Агенције »Авас« у име целе радикалне странке (бивше Пашићеве странке) ову изјаву о њиховом програму о унутрашњем уређењу државе:

— »Ми предлажемо споразум са коалицијом демократско-хрватском на следећим принципима: 1) одржавање националне базе на којој је Краљевина заснована. 2) напуштање централистичког устава од 1921 године. 3) тражење споразума са Хрватима о питању устава и 4) изгласање таквог устава од једне слободно изабране скупштине«.

Ето тако су, господе сенатори, разнолика схватања о нашем државном уређењу шефова опозиције. Нема међу њима заједничког плана ни у оквиру народног јединства, ни у оквиру јединствене привредне и социјалне политике у земљи, још мање духовне солидарности у практичној примени те њихове »сложене државе« или јасније федерације. Сви они само спомињу једно: »Споразум« и споразум на све стране. На којој основи — то господа из опозиције не кажу. Изгледа на федералистичкој основи, јер по њиховом схватању једино федерација може да отклони хегемонију једног дела над другим и да загарнатује равноправност народа и свих делова у држави.

Међутим и та је теза нетачна, јер има унитаристичких, моћних и здравих држава у Европи без хегемоније, а има великих, федералистичких држава било са хегемонијом државе, било са једном друштвеном класом. Према томе федерација сама по себи није гаранција против хегемоније, нити је нека савршена и узорна форма државног уређења. Код нас у Југославији федерализам ни у ком правцу не би умео, нити могао да елиминише сва зла од којих наша земља пати. Али би, верујте ми, господо, елиминисао саму државу. Тек не можемо стварати федерализам на основу тројства Срба, Хрвата и Словенаца. Јер да су Срби, Хрвати и Словенци били три различита народа и заузимала три засебне територије, онда не би ни дошло до формирања Југославије и цео би историјски развој југо-истока Европе био пошао сасвим другим правцем. Ми смо се зато и ујединили из разних земаља и покрајина у једну државну целину, да срушимо све преграде које је кобна судбина поставила међу нама и раскомадала југословенску нацију спутавајући њену животну снагу под туђинским јармом. Наш је циљ баш и био у томе да се ослободимо тог туђинског јарма и да се ујединимо у једну јединствену и независну националну државу.

И зато југословенска државна политика не може поћи путем федерације, јер је то пут расула и њене декомпозиције. Она мора бити заснована

на оном истом етичком, биолошком и природном фактору који је својом виталном снагом и историјским отпором националне револуције и омогућио њено стварање.

Пошто наша национална револуција није нашла исправну интерпретацију од стране наших бивших политичких странака, настала је потреба, да данас, када извесне појаве споља и разне пунктације бивших политичких шефова у земљи почињу да доводе у сумњу здраве темеље читаве наше државне заједнице, повучемо најзад енергично и коначно конзеквенце из тога и да целокупну нашу државну политику упутимо једино могућем и исправном колосеку.

Да поставим, господо питање какав су ефекат изазвале те пунктације у земљи, у иностранству и код Краљевске владе.

У земљи оне нису изазвале никакав ефекат, јер наш народ гледа и даље своја посла бринећи своју бригу. Народ је преокупиран социјално-економским тешкоћама и савлађује својом животном снагом отпор велике економске кризе, знајући да она није узрок, ни последица данашњег режима, него да је то универзална појава која је захватила цео свет.

Друкчије стоји ствар са Краљевском владом. Њој се замера у Народној скупштини да није довољно енергично реагирала на те пунктације политичких људи ван парламента. Извесни народни посланици чине владу чак и одговорном, да је до тих пунктација дошло. Свакако је од интереса сазнање, да су се те пунктације појавиле тек у последње време и да смо сви ми скрштених руку чекали док се те пунктације не објаве и док влада не заузме став према њима. Ми смо сви подједнако сматрали, да је апсолутно дужност владе да одмах свим законским средствима пресече у корену разорну акцију тих негативних сила које потцењују све моралне вредности, све тековине крвавог рата и светињу наших националних идеала. Данас, када се и Југославија, и Европа, и цео свет, налазе на једној судбоносној прекретници и пред једном опасношћу да се изгубе у хаосу нових политичких и социјалних пертурбација и када је нашој младој држави потребан сталан поредак консолидовање изнутра, не може се ни за један часак дозволити превирање и тражење нових државних форми и изазивање нових пертурбација које иду на штету консолидовања наше државне заједнице. За време рата када је опстанак народа био у опасности, створен је јак војнички фронт бораца који је пробио навалу спољних наших непријатеља. Логика догађаја тражи да се данас, када се са свих страна удара у нашу државу и њену целину, створи фронт политичких бораца који ће се заложити за консолидовање наше државне целине и нашег националног јединства. Само такав заједнички политички фронт изнутра моћи ће да пробије спољни фронт наших непријатеља и да пробије и унутрашњи фронт, уперен против наше државне целине. Оно што је народ тешким напорима, замахом и налетом своје националне револуције и са личним самопрегоревањем једном привредио и створио, не сме бити сутра опет упропаштено.

Ми можемо само поздравити одлучност Краљевске владе коју је у своме говору при крају буџетске дебате у Народној скупштини 16 марта ове године наговестио претседник владе г. др. Милан

Сршкић. Ми се надамо да ће ту одлучност Краљевска влада задржати и да ће настојати, да поведе народ и државу новим путевима ка бољој и срећнијој будућности.

Нажалост ове пунктације имале су нежељен ефекат у иностранству. Ја нећу господо, узети у обзир колико штетно су те пунктације импресионирале штампу нама непријатељски расположених земаља. Оне живе од политичких заблуда и политичких визија. Али за жаљење је, што су те пунктације импресионирале донекле енглеску штампу. Неразумљиво је да наши бивши савезници и велики пријатељи нашег уједињења, Енглези, уступају ступце својих најугледнијих листова разним нападајима од стране Светозара Прибићевића које овај народни грешник неодмерно и у политичкој избезумљивости протурје против своје земље. Да споменем само његове чланке у »Чикашкој Трибуни«, затим у »Манчестер Гвардијану« и »Њу-јорк Тајмсу«. Док код нас сви разумни људи и поготову сви бивши пријатељи Светозара Прибићевића сматрају, да он те испале против своје државе чини из личних побуда, из личне сујете, из ината и неутољиве тежње за влашћу — дотле енглески листови придају неку важност и показују неко неразумљиво интересовање за излагања једног личног незадовољника који пред туђином и у туђини клевета свој народ, своју државу и свога Краља. Ја не могу, господо, злоупотребљавати ваше стрпљење цитатима из тих чланака, али је чудновато и неразумљиво, зашто се Енглези у толикој мери ангажују за промену стања у нашој земљи и зашто чак траже, да се више не дају никакве финансијске олакшице садашњој нашој Влади. Ни мање ни више, они сматрају да Југославија претставља опасност по европски мир и траже да се дозволу разним саставним деловима Југославије да могу образовати покрајинске аутономије. Такво схватање изнели су у јавности и »Тајмс«, »Дејли Телеграф«, »Морнинг Пост«, »Дели Хералд«, и »Манчестер Гардијан« од 24 децембра 1932 године. Улазећи у разматрање прилика у Југославији енглеска штампа отишла је још један корак даље и мешајући се у унутрашње односе у нашој земљи, угледни политичари и публицисти, Артур Еванс, Ситон Ватсон и Викен Стид објавили, су у »Тајмсу« од 11 марта ове године онај неразумљив чланак који је овде мало час прочитао пред Вама г. предговорник.

Никаквог стварног разлога немамо да овај предлог за споразум наших бивших пријатеља огласимо као злонамеран, али не увиђамо никакву неопходну потребу да нам се такви предлози од Енглеза стављају. Наш ће народ својом вољом решити своје унутарње државно уређење и наша ће држава ослањајући се на мир постепено корачати и приближавати се напретку и сретнијим данима своје будућности. Ми знамо да су Енглези, наши пријатељи, са јаким уставним традицијама и са јако развијеним јавним мишљењем. Али у читавом свом раду Енглези имају на првом месту у виду њихов интерес и нису баш увек у стању да одвоје тај интерес од опште политике. Ја могу лично само жалити што се енглеска штампа не информише о нашим приликама свестрано и што прима вести од људи који су лично нерасположени против данашњег режима. Један од таквих информатора енглеске јавности јесте и наш велики уметник Иван Ме-

штровић, за кога смо сви држали да је убеђени Југословен и да својим значајним личним квалитетима служи напретку и консолидовању наше државне и националне југословенске мисли. Изгледа, међутим, да је и г. Мештровић еволуирао и постао федералиста, па чак и републиканац. У једном интервју-у објављеном 7 марта у мађарском листу »Аз Ешт« г. Мештровић прекида са национализмом и прелази у космополите, тврдећи, да ће за кратко време неодољно и неизоставно доћи до интернационалне заједнице. Он тражи да се сваком народу загарантује његово индивидуално право и од речи до речи вели:

— »Хрватски народ хоће да буде хрватски, а то није могао постати у оквиру монархије. Зато се борим за хрватство, дакле за слободу моје шире породице. Хоћемо да будемо исто тако слободни као што су Мађари или Аустријанци. Све дотле док се вређају племенске осетљивости једног народа од стране другог, неће бити мира. Ми дунавске државе смо као свађалачка рђава породица. Браћа се непрекидно свађају и један завиди другоме, уместо да заједнички радимо за општи напредак. Крајње лудило националиста потпуно је заслепило водеће политичаре који од фраза нису у стању да виде истину. Док су дунавски народи били затворени у једној јединој заједничкој соби, разумљиво је да пате и да се нервирају због те загушљиве атмосфере. Али сад свако од њих може да има своју малу хелију где могу да живе самостално и развијају свој индивидуалитет и да држе светковине какве они хоће и да славе онога кога хоће: Мађари Кошута, а Хрвати Јелачића!«

Ето, господо сенатори, како наш славни уметник Мештровић претставља себи Југославију и Југословенство, кад тражи мале хелије и посебне индивидуалитете на штету и уместо једне велике југословенске државе. Није никакво чудо, када енглеска штампа, добијајући информације о Југославији од оваких наших људи, доноси закључак и предлаже онакав споразум, какав је објављен у »Тајмсу«.

На све ове декламације о некаквој »самосталној Хрватској« по рецепту др. Мачека, или о засебној Словенији др. Корошца, или о федеративној републици Светозара Прибићевића, или о јединој спасавајућој демократији и аутономијама господе Давидовића и Спахе, наш народ не полага много и има још пуно животне снаге и свести да се одупре свим тим покушајима којима се хоће да укочи то чак природног процеса уједињења. На све те покушаје треба одговорити, ја то понављам, појачаном југословенском акцијом одозго и одоздо.

Ниједан истински југословенски патриота, посматрајући ту дефетистичку акцију споља и оцењујући та супротна политичка гледишта, неће се сагласити с тим и тражиће у конкретној реалности отворену борбу против те дефетистичке акције. Само једна фанатична и непоколебљива вера у нашу националну будућност омогућиће остварење идеје југословенског јединства и стварање Југославије. Та борба мора настати са свешћу и са пожртвованошћу, јер она мора пробити пут југословенској политици која се мора манифестовати у сасвим другом и новом облику. Јер проблем Југославије није ни српско-хрватски, ни србијанско-пречански, ни католички, ни православни, ни централистички, ни федералистички, ни хегемонистички, ни сепарати-

стички, већ је проблем Југославије у свесном обељењу целокупног збивања и дешавања међу нама око једног циља, око спољашње и унутрашње наше целине.

То је наш морални и политички закон коме имамо да се покоравамо и који ће нас коначно повезати и органски очувати.

Под диктатом момента у коме се данас налазимо и под тежином догађаја које преживљујемо наша је дужност да активно помогнемо сваку југословенску акцију која тежи да поведе народ и државу новим путевима бољој и срећнијој будућности. На нашој генерацији је да изградимо велику, јаку и недељиву Југославију и да јој обезбедимо консолидовање споља и изнутра са уравнотеженим приходима и расходима и на тај начин са материјалним и културним и социјално-економским напретком у градовима и на селу.

У томе је њена снага а и будућност државе.

Зато ћу гласати у начелу за овај буџет. (Бурно одобравање).

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Има рећ г. Jovan Nešković.

Jovan Nešković: Posle svestrane i duge političke i stručne debate budžeta pred Nar. skupštinom, u kojoj se sve pretreslo, posle dokumentovanog i temperamentnog govora Predsednika Kraljevske vlade g. dr. Srškića, koji sam imao zadovoljstvo da čujem u Nar. skupštini i u kome je Predsednik Kraljevske vlade odgovorio na sva politička pitanja izneta u budžetskoj debati, posle detaljnih ekspozea g. g. resornih ministara Kraljevske vlade, a naročito g. Ministra finansija, teško je uzeti reč, a da se ne ponovi bar delom ono što se već reklo. Ovaj fakat, a naročito, g. g. senatori, govori koje ste navikli čuti u ovom visokom domu, kojima ja, moram priznati, nisam dorastao, gone me, kad sam se već rešio da se popnem na govornicu ovog Doma, da vas pre svega zamolim za nekoliko trenutaka strpljenja i pažnje. Neskromno je dati vam unatoč zato samo ono što ste možda već čuli i što znate, ali vas uveravam da ono što ću reći potiče iz srca koje zajedno sa vašim oseća da nije danas u pitanju samo budžet naše Kraljevine, već s njim i s njegovim blagovremenim izglasavanjem nešto više i sudbonosnije. I baš zbog ovoga, gospodo senatori, ja sam se rešio i smatrao za svoju dužnost da progovorim nekoliko reči, ne bih li i ja doprineo tome izglasanju blagovremenom budžeta.

Verujem, gospodo senatori, i mislim da se u svom verovanju ne varam, da su ljubav prema zemlji i narodu i želja da u njoj bude sve dobro i da građani i pored strahovite privredne krize što lakše podnesu ono što im se ovim budžetom baca na već osiablenu pleća; diktovani svakom od mojih predgovornika da kažu ono što su rekli. To isto zahtevalo je da i ja kažem ono što će sledovati. Unapred izjavljujem, gospodo senatori, da cilj ovih mojih reči neće biti i nije da čim bilo stvaram teškoće Kraljevskoj vladi i izvođenju njenog teškog zadatka, već samo da joj iz najlepših pobuda skrenem pažnju na izvesne stvari, možda sitne, kad se imaju u vidu krupni događaji koji se odigravaju i od daleko bitnijih važnosti, ali ipak stvari, o kojima treba povesti računa zbog starog iskustva da su po nekad i male stvari povod za velike događaje, da mala nezadovoljstva mogu da se pretvore i sliju u pravu bujicu i da i najmanji kamenčić može da bude veliki kamen spoticanja.

Nije, gospodo senatori, samo iz doba parlamentarizma običaj našeg naroda da se preko svojih predstavnika kontroliše šta se radi s novcem koji on daje državi. Ako se ne varam, jedan poslanik Zetske banovine, u kojoj sam i ja imao čast biti izabran za senatora, g. dr. Filip Lazarević, pomenuo je u svom budžetskom govoru narodnu pesmu: »Zbor zborila gospoda rišćanska«, i zaista iz ove narodne pesme može se lepo videti da je naš narod još u to vreme težio da sazna kud se deva Car Nemanje blago.

Iz odgovora Svetitelja Save vidi se da su i onda ljudi, koji su imali uloge današnjih ministara finansija, umeli i vešto i ubedljivo da brane svoje budžete. Istina, naš uvaženi Ministar finansija g. dr. Dordević nema svetiteljsko lice ni prerogative Svetoga Save, te mu mi danas laka srca ne bismo ni primili odgovor njegovog istorijskog prethodnika: »Nije babo raskovao blago na nadžake ni na buzdovane«, ali je g. dr. Dordević tako dokumentovao i ubedljivo branio svoj budžet, da mu ga je Narodna skupština primila gotovo jednoglasno, a kao što vidite i naš Finansijski odbor preporučuje nam da budžet usvojimo, pa čak i naša senatska opozicija kaže da bi trebalo glasati za taj budžet, što ću ja sa svoje strane i učiniti. A znate li, gospodo senatori, zbog čega i sa koje strane meni je današnji budžet najlakša srca i najmirnije savesti glasati? Treba možda imati kuraži pa to reći u vreme zasedanja konferencije za razoružanje. Ja imam tu kuraž i otvoreno izjavljujem zato, što u ovom budžetu ni Kraljevska vlada ni Ministar finansija nisu zanemarili i vodili su računa u krajnjim granicama mogućnosti o potrebama naše vojske i naše nacionalne i državne odbrane. (Burno i dugotrajno odobravanje i uskllici: Živela vojska!). Možda će se naći neko ko će mi prebaciti za ove reči. Gospodo senatori, umesto svakog odgovora, ja ću ne pominjući poznatu izreku: Si vis pacem, para bellum, odgovoriti rečima jednog od eminentnih političara Velike Britanije, čiji je Predsednik vlade, po mom skromnom mišljenju, pogrešio adresu kad je otišao u Rim da utvrđuje svetski mir sa ljudima koji taj mir godinama podrivaju; ja ću, velim, odgovoriti sa rečima tog eminentnog britanskog političara:

Francuska vojska i njena oružana sila najbolji su čuvar evropskog mira. Tako i jeste, gospodo senatori. Tim rečima ja samo dodajem: »Naša dična vojska na čelu sa našim junačkim Kraljem i naša nacionalna snaga i sprema najbolji će biti čuvar našega mira.«

A nama je potreban taj mir i mi ga hoćemo, jer se samo u miru možemo razvijati, jer samo u miru možemo raditi na našem ekonomskom i kulturnom podizanju, jer samo u miru možemo obraćati pažnju na prosvetu i privredu, jer samo u miru možemo postići i ostvariti zadatak koji je naša država postavila sebi za cilj, a koji je bez ikakve sumnje daleko od svake agresivne politike i svake želje za napadom i ratom.

A dok nam se ne dadu garancije za taj mir, ono što traži i naša moćna saveznica Francuska, mi moramo biti na visini i spremni da taj mir sebi obezbedimo, pa ma ko bio i ma sa koje se strane pokušalo da se on ugrozi.

Vidite, gospodo senatori, kako je teško u ovo doba, u doba kad se naša strane i strane naših saveznika sve čini i iskrena srca želi taj mir, a s druge strane to podrića svim silama i svim poznatim aferama spolja, punktacijama i drugim mahinacijama iznutra; vidite,

velim, kako je teško u svom govoru otrgnuti se s puta na koji vas instinktivno vodi svaki fibr vašeg srca, te i ja umesto nekoliko reči kritike, u malo nekih podoh sasvim drugim pravcem, pravcem srca i duše, koji zahtevaju da se zatvore oči pred sitnijim pitanjima u današnje vreme, kada svi moramo imati pred očima samo jedno: dobro i napredak, sreću i blagostanje Jugoslavije, njenu odbranu i opstanak, na koji naši poznati i nepoznati neprijatelji sve više nasrcu i sve podmuklije udaraju.

Ali i pri svem tom moramo voditi računa i o svojoj dužnosti predstavnika naroda i njegovih interesa.

Gospodo senatori, mogli ste već videti da ja nemam nameru stručno kritikovati budžet. Ne zato što se o njemu i s te tačke ne bi moglo govoriti, već zato što sam mišljenja da nema danas, zbog teškog finansijskog stanja, zbog nezapamćene krize, zbog opštih događaja, koji vladaju nama, dok smo ranije mi njima vladali i izazivali ih, ni jednog Ministra finansija koji bi mogao izaći sa budžetom i garantovati kao nekad u normalno doba da će biti realizovan onako kako je predviden.

Zbog ovoga ostaje mi da se držim druge strane budžetske debate.

S obzirom, gospodo senatori, na pomenuto teško privredno i opšte stanje nesumnjivo je da će ovaj budžet, ma da su se i Kraljevska vlada sa svojim Ministrom finansija i Finan. odbor skupštinski trudili da ga svedu na striktnu potrebu državnu i njenog normalnog funkcionisanja, teško pasti na narod. Pa ipak ja kažem da će ga on izdržati, ako mu se da volja za to, jer je naš narod dobar i rodoljubiv, jer stojički podnosi i podneće i mnogo više. Samo, gospodo senatori, ne treba dirati u ono u šta on ne voli da se dira i na šta ne voli da mu se dira, da napada.

Nažalost, gospodo senatori, u poslednje vreme počelo je i u to da mu se dira. — Naš narod, pa ma on nosio ime Srbin, Hrvat ili Slovenac, voli svoju državu i svoga Kralja. On je svojom krvlju stvorio i podigao ovu državu u društvu i rame uz rame sa svojim Kraljem i teško tome ko u to dirne. Ne zna on i neće da zna za federacije, ne razume i neće da razume punktacije i, verujte Bogu, čudi se čitajući naše prepirke o tome šta je Jugoslovenstvo. — On zna da je stotinama hiljada najboljih njegovih sinova za ovu državu svoj život položilo, on hoće da mu ona ostane i nadalje jedna jaka, moćna i nedeljiva, jer instinktivno oseća ono što mi usvojim doktorskim prepirkama još raspravljamo, da mu ova država ne smeta; da u njoj i samo u njoj ovakvoj kakva je, jednoj i nedeljivoj, može opstati i razvijati se, pa ma se zvao Srbin, Hrvat ili Slovenac, jer on zna da ona kao moćna i silna mati Jugoslavija neće i nema nameru da uguši ni jedno od svoje dece, jer on oseća da su joj svi podjednako dragi i mili, jer on zna da njegova narodna himna nosi u sebi i srpsko »Bože pravde« i hrvatsko »Lepa naša domovina« i slovenačko »Naprej zastava slave«, — i da tu himnu, taj simbol naš svi završujemo sa klicanjem onome, koji je oličenje i zatočnik toga Jugoslovenstva — našim Kralju.

Gospodo senatori, izdržaće narod ovaj budžet, ali bi ga lakše izdržao, kad bi se malo više sa nadležne strane obratila pažnja, da ga druge dacije ne iscrpe sasvim, a koje ga pritiskuju daleko više od budžeta. Vi znate da ima opština, gde opštinski prirezi idu do basnoslovnih procenata. Nije ni čudo, jer su danas

opštine često puta za to, da u njima nadu uhlebija nekoliko ljudi i ništa više. Ono čemu one moraju da odgovore prema postojećim pozitivnim zakonima i ništa više. O narodu se mnogo ne vodi računa. Njegovu se blago rasipa. On se maltretira. Ne mislim da govorim napamet. Nisu retki ovakvi primeri. Da navedem jedan-dva. Opština čičavička Sreza vučitrnskog, mala i ne bogata, puna naseljenika koji jedva sastave kraj s krajem, imala je do skora na svom budžetu predsednika, delovodu, dva mlada pisara, blagajnika i četiri pandura, dok je Srez u to vreme za službu celog Sreza imao poglavara, dva pisara, jednog praktikanta i dva služitelja. U Opštini banjaskoj, blizu Kosovske Mitrovice, opštinski prirez prevazilazi svake poimanje. Ljudi se kurtalisavaju kuća u Banji, jer kirije koje primaju ne stižu samo za opštinski prirez.

Gospodo, po mnogim poreskim upravama tih krajeva ni mi školovani građani ne možemo znati koliko se zadužujemo, a neškolovani nisu nikada znali da li su isplatili državi što duguju, jer što su više plaćali, sve im se više tražilo. Sa zadovoljstvom konstatujem, da je nešto pošlo na bolje, ali se sa propisanom medicinom ne bi trebalo prestati još za dugo.

A šta da rečem, gospodo senatori, sa politikom agrara? Lutalo se od početka, pa i danas se luta. Teško je sa ovog mesta reći, ali ja smelo tvrdim, da je bilo ljudi koji su smatrali, da im je služba u agraru sredstvo da se bogate. Jedna ista zemlja se dodeljivala, oduzimala, davala po dvojici. Bilo je i ubistava zbog ovakvog rada. Naseljenik se maltretirao, duševno mučio, ekonomski upropaštavao. Nemojte misliti da preterujem. Usred Kos. Mitrovice na zboru naseljenika pred 200—300 delegata izneto je i imenovan činovnik, koji je tražio od jedne udovice da s njim prenoći, pa da joj dodeli zemlju, za koju je dobila rešenje od nadležnog Ministra.

Gospodo, ima još masa tako sitnih i malih šikanica, o kojima se i ne zna gore, ali kao što rekoh, bojati se da ove sitne stvari ne ubiju veru u narodu u zakon i vlast, koje je on dosad voleo i poštovao. Ne traži narod, bar u krajevima koje ja imam čast da pretstavljam, mnogo. Vidite, na primer, gospodo senatori, junačku Crnu Goru. Vi znate, šta je ona bila u prošlosti, šta je učinila za sadašnjost. Šta se pak za nju učinilo za 10—15 godina? Ona nema ono što imaju srećne kolonije drugih država, pa ipak ona nema punktacija i takmiči se sa svakim u ljubavi prema ovoj državi i njenom vladaru. Ne traži, velim, gospodo senatori, ovaj narod mnogo. Pravdu, jednakost, poštenje i ispravnost, malo vaše dobre volje i predusretljivosti, poznavanja i pravilne procene njegovih neluksusnih već nasušnih potreba, koje se često poklapaju baš sa bitnim interesima i potrebama nacije i Države. Zar jedna pruga koja bi prolazila tuda, nije nasušna potreba naroda i kraja, u isto vreme zar ne bi bila od bitnog interesa nacije i Države?

Izdržaće, gospodo senatori, narod ovaj budžet, jer on ne žali i od usta svojih da odvoji, kad je za Državu i njenu potrebu, ali s pravom traži da se i o njemu vodi računa i da mu se pomogne, osobito kad ta pomoć i ne košta mnogo. Ne košta mnogo dati tom narodu dobrog predsednika i dobru opštinsku upravu kad mu se oni već daju. Ne košta mnogo s njim postu-

pati onako kako on zaslužuje.

Ja govorim o ovome, gospodo senatori, jer sam ubeden da nije u intencijama Kraljevske vlade nikad bilo, niti je po njenom nalogu radeno ono što se ponekad radilo.

Zar je u intencijama Ministra šuma bilo da nepismen seljak po najvećoj zimi ide po ogromnom prostoru šumskom i traži tačno označene brojeve drva da ih poseče za ogrev, kad je on nepismen i da odgovara za goroseću ako je druge brojeve posekao tako isto određene za seču, ali ne njemu u objavu stavljenih.

Zar po naredenju Vlade ili po instrukcijama resornog Ministra, okružni inspektor u Kosovskoj Mitrovici radi i postupa onako da se ljudi pitaju u čudu može li jedan inspektor onako da govori i radi. Ne govorim ovo napamet. Ja stojim na raspoloženju gospodinu Ministru za sva obaveštenja u pogledu gluposti i donkihoterija ovog gospodina, koji u mesto da spaja i stapa, da leči i miri, seje drugo seme koje neće uroditi onim rodnom kojim Kraljevska vlada, duboko sam ubeden, želi da se taj narod tamo hrani i napaja.

Da se vratim, gospodo senatori, na reči koje malo čas rekoh. Ne iznosim ovo da stvaram teškoće, već sa željom da se nadležni i pored velikih briga i velikih i krupnih poslova osvrnu malo i tamo gde se ne traži cela ruka, već mali prst, a kad se daje, daju se i pružaju obe ruke i srce.

Svi mi govorimo o teškom stanju i ogromnoj krizi. To teško stanje treba lečiti i na selu i u varoši. Ono neće biti izlečeno diskusijama, pa čak ni smanjivanjem za desetine i stotine miliona državnog budžeta, već drugim merama, pri kojima ne trebamo zaboraviti da »veselo srce kudeljku prede«. Učinimo, gospodo senatori, da se stvori to veselo srce, pa ćemo dobar deo problema rešiti. A tog veselog srca ne može biti i neće ga biti sve donde dok i mi ne završimo svoje praktične zadatke, kao što je jedan mladi jugoslovenski gimnazista završio svoj literarni zadatak pod titulom »Kako zamišljam Jugoslaviju«.

On veli na završetku:

»Zamišljam te, Jugoslavijo, kao jednu jedinstvenu, nedeljivu i moćnu državu; zamišljam te kao državu reda i rada, kulturnu i naprednu po svima granama čovečje delatnosti. Zamišljam te kao zemlju poštenja, koje uvek pobeđuje; zamišljam te kao pobornicu mira, pravde i zakona, ali ne iz straha pred kim bilo, već iz uverenja, da je to tvoj princip i da si uvek moćna da taj princip i snažnim mišicama svojih sinova braniš i odbraniš. Zamišljam te kao srećnu majku tri mila ti deteta Srbina, Hrvata i Slovenca, koji u zajednici, u složnom radu i bratskom zagrljaju, a pod vodstvom našeg plemenitog i junačkog Kralja, imaju da izvrše svoju istorijsku misiju i izvršice je.«

Da, gospodo senatori, kad našim radom bude ostvaren zamišljaj mladog jugoslovenskog daka, cela Jugoslavija kao jedno veselo srce zapevaće, ne osećajući ovakve i veće budžete, Lepa naša domovino...! Završio sam i izjavljujem da ću glasati za predloženi budžet.

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Prekidamo rad, a nastavićemo posle podne u četiri i po sata.

Sednica je prekinuta u 13 časova.

STENOGRAFSKE BELEŠKE

SENATA

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 2

BEOGRAD, 1933 GODINE

KNJIGA 3

XXXI REDOVNI SASTANAK

SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 27 MARTA 1933 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVALI:

Pretsednik

Dr. ANTE PAVELIĆ

i

Potpretsednici:

JOVAN ALTIPARMAKOVIĆ i
Dr. FRAN NOVAK

Sekretar

Dr. IVAN GMAJNER

Prisutni su g.g. Ministri: Predsednik Ministarskog saveta dr. Milan Srškić, Ministar bez portfelja dr. Hamdija Karamehmedović, Ministar finansija dr. Milorad Đorđević, Ministar inostranih poslova Bogoljub Jevtić, Ministar unutrašnjih poslova Živojin Lazić, Ministar prosvete dr. Radenko Stanković.

NASTAVAK SEDNICE U 16,40 ČASOVA

Potpretsednik dr. Fran Novak: Nastavljamo sednicu, gospodo. Reč ima senator g. Stevan Mihaldžić.

Stevan Mihaldžić: Gospodo senatori, kada uporedimo budžet prošle godine s budžetom ovim koji se sada stvara, mi nalazimo da je ovaj budžet umanjen sa tri milijarde i osam stotina miliona dinara, a kad bacimo oko na prilike koje su vladale u prošlim godinama i na ove prilike koje nam se sada ukazuju, dolazimo do vrlo velike razlike koja je, izgleda nam, skoro nepremostiva i iznosi na sto procenta na gore, nego što je ikad bilo. Ono što smo pre mislili da mi naše jedinstvo možemo vezati nebeskim vezama, srdačnom ljubavlju bratskom, da možemo najlepšim osećajima našim učvršćivati budućnost ove naše lepe Jugoslavije, tu sada dolazimo do toga ubedenja da te svilene veze, da te zlatne veze ljubavi kanda prestaju biti dovoljne za vezivanje našeg jedinstva. Izgleda

nam da nam treba već jakog čelika sa kojim ćemo da okujemo to jedinstvo, da nam treba jakog betona sa kojim ćemo da zalijemo to jedinstvo, pa da to jedinstvo bude čvrsto i jako, koga niko nikada neće moći porušiti. Jedino je sreća, gospodo senatori, što se ovo moje uverenje nije pokazalo samo u našem jednom plemenu, nego je ono uverenje u svima plemenima našim. Svi naši dobri građani uvidaju da je ovako učvršćivanje našeg narodnog jedinstva potrebno, da ga mora biti. Može biti ima braće koji zanešeni tuđim pesmama, zanešeni tuđim osećajima, tuđim obećanjima, zanešeni mislima tuđinskim, polaze zatim, da to ujedinjenje ne može da bude onako, kakvim smo ga mi u prvi mah zamišljali. Snaga Jugoslovenskog naroda, dok je taj narod ujedinjen velika je, znatna je. Tu snagu respektuju svi narodi oko nas. Dok smo mi ujedinjeni nema toga ko će moći svoje sebične

namere da ostvari, nema toga ko se sme latiti da ruši ono što smo mi milionima skoro grobova naših mučenika stekli.

Ali na sve strane pokazuju se znaci da se svugde pokušava rušiti to jedinstvo, jer rušenjem veza čvrstog jedinstva može da nastupi ono vreme, koje naši neprijatelji očekuju da ostvare svoje podle niske misli naspram nas Jugoslovena.

Dok na obalama Jadrana besno vrišti onaj fašista zbog strašne povrede nanesene Trógirskim lavovima, dok tamo upotrebljuju talambase i prave larmu na sve moguće načine da u svetu pobude protiv nas antipatiju, dotle, gospodo moja, u Šiklošu, u Baranji, nekadašnjoj zemlji Nikole od Gare, zeta Kneza Lazara, u Šiklošu gde je na Đuntiru grob Stevana Štiljanovića zapovednika despotskih lada na Dunavu i Dravi, koga je naša crkva kao svetitelja proglasila, — tamo je njegov grob na Đuntiru. Na tome grobu podigli su naši vojnici posle oslobođenja spomenik tome svetitelju kao uspomenu na njega u čast njegovu. I besnilo »Ebredek« što ih zovu Mađari sa profesorom svojim na čelu podoše kobajagi na turistički pohod kroz planinu šiklošku. Dodoše do tog spomenika i oni ga sa zemljom spravniše, porušiše. (Miloje Ž. Jovanović: Kad je to bilo?) Baš to hoću da kažem. — Spomenik taj bio je mio svakom Srbinu koji poštovaše uspomenu Stevana Štiljanovića. Ali mi nismo Italijani, pa da pravimo reklamu, nismo Italijani da to razglasimo i da agitujemo. To se desilo 1930-te godine, ali do danas niko u Jugoslaviji nije ni čuo za to, niko i nezna o tome da je to bilo, jer nismo udarili u talambase i doboše, i po celom svetu grubijanstvo i nečoveštvo svoga komšije nismo iznosili; nego smo kao dobri susedi u svilenim rukavicama ponašali se prema susedu svome i bili prema njemu u takvim odnošajima, koje odnošaje zahteva miroljubivost naša i naše države i zemlje, koja je jedino upućena na to, da u svetu stvori miroljubivost. Pa još ni to nije dosta, nego udariše i na crkvu pravoslavnu. Poturica Nemeš Pal dozva Nemeta Ištvana, pravoslavnog mađarskog sveštenika iz Senteša u Šikloš. Tamo izabra on sa svojim društvom toga Nemet Ištvana za paroha mađarske pravoslavne crkve u Šiklošu. Napraviše pečat crkveni, napisashe opomenu svima, koju razaslashe, da kiriju od crkvenih kuća njemu imaju plaćati, jer se te kirije inače neće priznati, a te kuće leže na pijaci šikloškoj, poklonili su ih samo srpski trgovci koji su nekada u Šiklošu mnogobrojni bili. Onda staviše natpis, tablu mađarsku: »Magy. gör. kel. egyház« »mađarska pravoslavna crkva«, pa uz tu tablu mećuše odmah i barjačić mađarski da ne bi kogod tu tablu bacio dole, jer ko sad to učini pored one zastave, taj ne bi uvredio Nemeta Ištvana, ni Nemeš Pala, nego bi uvredio državnu vlast, kojoj bi odgovarati morao. Srpski sveštenik pozvao je opštinski odbor i protestvovao je protiv takvoga nasilja. Protestvovao je i kod Ministra predsednika, protestvovao je i kod Ministra prosvete u Pešti, protestvovao je i kod župana u Pečuju, protestvovao je na sve strane redom, pisao je u listovima mađarskim ali od svega toga nije bilo nikakve pomoći. Niko se nije latio da pomogne srpskoj pravoslavnoj crkvi i opštini. Istina, vlast nije potpomagala tu akciju, niti je smetala pravoslavnu opštinu da se ne lati odbrane, ali nije pružila nikakve pomoći ovima, te je samim tim stala na stranu napadačima i oni su oteli i crkvu i opštinu pravoslavnu iz ruku Srba.

Eto, i to je bilo 1931 godine, pa i o tome niko kod nas nije znao, niko nije čuo zato, niti se kod nas udaralo u velika zvona, niti se protestovalo protivu nasilja mađarskog, nego naprotiv, mi hoćemo, i trudili smo se, da održimo dobro prijateljstvo i lepe susedne odnošaje sa susednom zemljom. To je naša narav, to smo mi Jugosloveni tako razumeli da je to naša zadaća, zadaća naše Jugoslavije, da gledamo da stvorimo mir između suseda. No, pored sve te miroljubivosti naše izgleda mi da bi bila velika pogreška da mi graničare naše vaspitavamo u tolikoj neopravdanoj miroljubivosti, kad vidimo i sami, da će nastupiti ono, što nastupiti mora, kad se i onako čuje ona ubojna pesma mađarska: »nem, nem šoha!« — neće mo pristati, tražimo reviziju! — onda mislim da nije opravdano vaspitavati taj narod i držati ga, da ga ne spremimo na otpor, jer može biti vrlo lako, da sa svaki dan prodru te besne čete, koje svaki dan pevaju tu pesmu, i može biti da će naši graničari da nastradaju, a isto tako da nastrada i naše stanovništvo.

Što se tiče prava tih Mađara na ove krajeve zbog kojih ovi traže reviziju i zbog čega pobuniše oni svu Evropu; to pravo rešilo je junaštvo naše vojske, ta prava ne bi trebala nikad više da se potegnu i da se iznose niti na osnovu tih prava tražiti uništenje onoga stanja, koje je stvoreno mirovnim ugovorom svih naroda na svetu. To pravo njihovo da nije nikakvo, najbolje nam svedoči prošlost naroda u svima severnim krajevima naše Vojvodine. Od godine 1703 do 1710 prolivala se krv kroz tolike godine u najvećim užasima i borbama za vreme Rakocijeva ustanka. Naš narod je za to vreme u tim krajevima bio desetkovan; naš narod je u mnogim mestima bio rasteran i uništen. Kako su ti krajevi izgledali, to nam najbolje pokazuje Berčeni, general samoga Rakocija, koji je iznosio u svojim pismima, upućenim Rakociju, da je ta zemlja: »racka zemlja«, srpska zemlja, pa ju je tako i nazivao rečju »Rac-orsag«. On je pisao Rakociju: »Dobro bi bilo otići na desnu stranu Dunava kad bi Raci bili dobri«; a drugom prilikom mu piše: »Šta si se latio tih Raca na desnoj strani Dunava. Ostavi ih, neka ono nekoliko posednika naših prede k nama i neka se s nama bore ovde, a ne da mi tamo šaljemo svoje vojnike da ih čuvaju.« Evo, to su najlepša svedočanstva ko je bio u tim krajevima, ko je tamo živio; to je bio narod srpski, narod jugoslovenski. Ti krajevi bili su skoro oduvek čisto srpski, tako je tamo bilo još pre preseljenja Arsenijeva srpskog, a tek šta je bilo onda kad je Arsenije Čarnojević preselio. To nam kažu sami Mađari u Rakocijevim ustancima, opisujući kako su to bile sve srpske opštine i naziva tu zemlju »Rac-orsagom«.

Posle toga Austrija pod Marijom Terezijom nastojala je da rastera taj narod. Izdavani su bili nalozi za preseljenje srpskog naroda i njegovo raseljenje, a najviše je bilo štete naneto narodnom imenu i narodnom imanju preseljenjem stranih u našu sredinu, koji su imali za zadatak da rasteraju srpski narod i da ga imovno kao napredniji unište. Kad su ovako radili s nama za vreme Austrije, pa da se i mi bar zapitamo, kako mi danas radimo u toj zemlji za odbranu naše narodnosti? Divan je postupak srpskog naroda: od današnjih naših utvrđenih granica pa sve gore do iza Budima i Pešte. Taj narod je svugde optirao za našu ujedinjenu zemlju, kao za svoju Otadžbinu, izjavio je svugde da želi preći u svoju novu domovinu, stvorenu krvlju svoje braće, koji su se to-

liko vremena borili dok tu zemlju nisu oslobodili i sada je njima otvoren put da u nju mogu preći. Oni koji su bili siromašni sa malo imetka, čim se utvrdila naša severna granica, odmah su to malo svoga imanja raspoređali ili napustili i došli k nama gde su se smestili kako je ko znao. Ali šta će zemljoradnici koji imaju 10, 20, 50—60 i više katastralnih lanaca zemlje, koji imaju svoje kuće, vinograde, voćnjake i marvu? Oni nisu mogli odmah da napuste svoja mesta, nego su čekali, da se u našoj zemlji stvori mogućnost, pa da se onda presele. A šta učiniše Madari? Oni nisu čekali na to, da se za njih spremi mogućnost da pređu k nama, nego su ih jednostavno proterali. U kratkom roku od oktobra 1931 pa do februara 1932 godine svi su morali napustiti svoje domove, svoju zemlju i izaći iz Madarske, ostavivši sve ono, što su njihovi predi i oni sami najtežim radom svojim privredili. Ništa im nije bilo slobodno preneti osim nameštaja i stoke. Kad su prešli granicu, oni su bili radosni što su u svojoj Otadžbini. Ali ta radost bila je kratko vreme, vrlo kratko, jer doček njihov nije bio onakav kakav je trebao da bude. Tu je u pitanju 500—600 porodica, to je narod, koji po svojoj ekonomskoj vrednosti i po svojoj radinosti zaslužuje svaku našu pažnju. Međutim oni su raspoređeni po selima u tudim kućama, bolje reći po štalama i komorama, posle su uzeli bolje stanove, koje su morali da plaćaju. I taj narod i dandanas preživivši tri mučne zime muči se i pati u tudim kućama, a rasuo je sve što je imao plaćajući stan i nabavljajući što mu je potrebno za život. Sad je ostao taj jadni svet go ko prst, nemajući ničega svoga. Kaže se da se je naša država postarala za taj narod i dala mu zemlju. Ima i toga, ali kakva je to zemlja? Zemlju su dobili u Plavni. Te su zemlje podvodne, imaju istina vodnu zadrugu, za koju treba mnogo plaćati; dalje su dobili zemlje u Srpskom Krs-turu, pa onda u Novom Bečeju, Čoki, Banatskom Arandelovcu, Hajdučici i drugim mestima. Na jednu ličnost dobili su 2 jutra i to većinom takve zemlje za koju se u samom rešenju kaže da nije podobna ni za kakav ekonomski rad. To je sama ledina koja osim slabog sena ne donosi ništa. Eto takve su zemlje dobijali ti ljudi. I pri takvom stanju stvari oni nisu mogli napustiti svoja prvobitna imanja u madarskoj Baranji, da bi došli u Banat i Bačku i naselili se na dva jutra zemljišta koja ne donose ništa, a osim toga na njima nema ni kuće niti ičega drugog. Osim toga, kako bi oni mogli da vode brigu za one zemlje, koje su ostavili preko i koje iznose 10—15—60 lanaca, jer ih Madari ne puštaju preko granice. Oni imaju pasoše, koji važe za tri meseca i na osnovu tih pasoša mogu da prelaze u tome roku, ali posle tri meseca pasoši prestaju važiti. Iz preka, pak, ne mogu ničega preneti, ni slamke. Što tamo dobiju mogu prodati bud-zašto i onda moraju da beže ovamo. Za tako kratko vreme nije moguće ništa uraditi. Eto tako smo dočekali naše preseljenike. Oni što su bili imućni našli su načina da prodadu svoju zemlju u Madarskoj, ali kako? Madarski posednici, koji su se nalazili ovde i koji ovde imaju svoju zemlju, pristali su na to da promene tu svoju zemlju sa onim našim ljudima, koji su se iz Madarske preseljavali ovamo. Takve su promene bile u Kuli i drugim mestima Bačke; oni su stupili u pogodbu sa njima i može se reći da je njih jedno dvadeset na taj način izvršilo razmenu i dobilo dozvolu od Ministarstva poljoprivrede, te tako dobro završili taj posao. Ali ima vrlo mnogo njih preko 30, u Kuli i okolini koji i danas čekaju da

se potvrdi njihova promena, a potvrda nikako ne stiže. Oni svaki dan strahuju da se zemlja zbog raznih dugova njihovih ne proda i da zbog toga imovno ne postradaju. Pri takvim prilikama i ljudi ne mogu da rade onako kako bi trebalo, ne mogu da dižu štale, ne mogu da grade kuće, ne mogu ništa, jer to zemljište nije njihovo. Oni ne smeju ništa da rade, a mi stojimo i oklevamo, ne možemo da rešimo tu stvar, zašto i kroz što, to znaju sigurno oni koji su posredovali u tim kupovinama a znaju i naše vlasti. Zar nam, gospodo, ne treba taj narod na onoj severnoj tački? Zar nam ne treba taj narod imućan, spreman za borbu, koji je toliko stoljeća izdržao sa stranim elementom i održao se kao dobar gazda i kao imućan čovek sve do danas, i sad došao ovamo nama da upropasti sve što je od svojih starih nasledio?

Imam ovde jedno rešenje, ovo je odgovor tim optantima: »Ministar poljoprivrede nema za sada drugih raspoloživih površina, a na državnom imanju »Belje« je veliki broj onih dobrovoljaca koji nisu nadeljeni zemljom, a koji imaju po zakonu na ovo prvenstveno pravo, i veliko je pitanje, da li će se za njih uopšte i naći više zemlje, — to sam mišljenja — kaže Ministar poljoprivrede — da je država u ovoj prilici prema optantima svojim obavezama, u koliko je bila u mogućnosti, udovoljila, i da se ovo pitanje ima smatrati kao svršeno.« Ovo je potpis Gospodina Ministra poljoprivrede Šibenika i potpis šefa dobrovoljaca.

I gospodo, ja ne znam, valjda taj narod tamo nije potreban zato, što bi Baranja spadala u onu drugu državu projektovane zemlje naše nove federalne države!? To je bilo 17 juna 1931 godine, kada je to rešenje donešeno.

Daljina od Vukovara, Baranjskog Arandelovca, pa u Madarskoj do Sečuja i Žumberka, to je takva daljina, da oni nisu kadri dolaziti, niti su kadri ići i tražiti, da mogu svoja imanja obići. Na njih je trebalo imati obzira i trebalo je učiniti, da se oni smeste na granicu tako, da u ovim teškim vremenima mogu svoju zemlju uraditi, da je mogu zbrinuti i da uopšte mogu brigu voditi onako, kako će otuda i koristiti vući.

Tamo nije samo nevolja za optante. I uopšte naš zemljoradnički narod, i to onaj zemljoradnički narod, koji je slabo snabdeven sa zemljom, koji ima vrlo malo ili nimalo zemlje, taj danas vrlo teško živi! I u našim upravama vrlo se često govori o zemljoradničkom proletarijatu, govori se da taj zemljoradnički proletarijat treba staviti pod jednu kapu sa fabričkim proletarijatom, treba u jedne zadruge, u jedno društvo, u jednu upravu itd. Opasna je to stvar! Naš zemljoradnički narod, koji nema pojma o marksizmu, stavljati pod jednu kapu sa fabričkim radništvom! Nisu prilike zemljoradnika te, koje su prilike ovih fabričkih radnika. Zemljoradnik ako ima i najmanje svoje zemlje kadar je sebi da osigura hleb kroz celo vreme godine, a kad se zatvore kapije na fabrikama, onda za fabričke radnike ne ostaje ništa drugo nego država mora da daje. I država i banovina i svi moraju da daju punom šakom onome siromašnom radniku, da ne padne od gladi. Do toga slučaja zemljoradnik nikada neće doći, ako se radi onako, kako to zahteva napredak zemljoradničkog staleža.

Mi bismo, gospodo, imali da vodimo računa o zemljoradnicima, kojih ima 75—80% u našoj zemlji. Trebalo bi isto tako da vodimo računa i o fabričkim radnicima, ali je briga za njih mnogo lakša, zato što njih ima jedva 20% u našoj zemlji. To bi trebalo imati

u vidu i pri razrezivanju poreze, jer podizanjem poreze na zemlju mi ne stvaramo ništa drugo nego kolhozu. Onda kada se podigne poreza na zemlju toliko da čist prihod zemlje ne može da zalegne potrebe, svojina zemlje ne vredi ništa. Cena zemlji je pala i kao god da je država uzela u svoje ruke, a narod ostaje kao god u kolhozi.

Naš narod danas još nije upućen na to da mu se većito deli i da mu se daje. On nije naučen na to da samo pruža ruke i da pravi demonstracije i da nateruje na što veća davanja. Naš narod još nije došao do toga. On još uvek ima želju da živi i da održava svoju porodicu i svoju zemlju sopstvenim, poštenim zemljoradničkim radom. A mi, gospodo moja, kao država treba da ga pomognemo. Ne treba da stvaramo proletarijat. Ne treba da ulivamo tome narodu marksističke ideje odozgo u glavu, niti da ga vaspitavamo tako da će posle da pode zaista tim putem, pa da bude neprijatelj svemu onome što je napredno, građansko i zajedničko. Kod naš treba da se razvija i zemljoradnja i trgovina i zanatstvo uporedo, ali da bude vođeno poštenjem, da bude vođeno znanjem i dobrom voljom. Tek onda kad to sve budemo imali tek će tada naš zemljoradnički narod moći početi da se sve većma i većma oduševljava za svoju zemlju i da se raspljuje oduševljenjem onakvim kakvoga nikada niko u marksističkim zemljama tamo gde se nauka Marksova razvija, naći neće. Zemljoradnički naš narod biće oduševljen, ljubiće svoju otadžbinu, svoju Jugoslaviju, koja mu je takve prilike dala, da on kao zemljoradnik može opstati. I zato, gospodo, vrlo je nužno podeljenje zemalja tako, kako će svaki zemljoradnik dobiti izvesnu količinu zemlje.

Mi imamo vrlo dobar agrarni zakon. Po tom agrarnom zakonu, kada bi se on ostvario, bili bi mnogi zadovoljeni. Veliki dio našega naroda bio bi zadovoljen, a još veći dio bio bi zadovoljan, kad bi se taj zakon protegnuo ne samo na privatna imanja, nego i na državna imanja. Svako imanje podleže podeli i na svako imanje u zemlji ima pravo naš zemljoradnik! Ako se za tim ne ide svesrdno i pravedno, onda, gospodo moja, zemljoradnik neće biti zadovoljen i sve će se većma čuti jauk njegov, sve većma će se čuti naposletku i prokletstvo njegovo!

Proletarijat, gospodo moja, on ima svoje ideje. Ali te ideje ne mogu nikada da zadovolje našega zemljoradnika, niti mogu da budu u interesu naše zemlje i našega ujedinjenoga naroda.

Još ima pogrešaka, koje mi činimo, a to je djeljenje. Mi u našoj državi vrlo mnogo djelimo. Ja znam, da bi gospodin Ministar finansija vrlo brzo znao kazati broj onoga novca, što se iz kase podeli na sve strane. Gospodo moja, djeljenje ne može nikada izazvati zdrav razvitak u narodu. Narodu treba doista pomoći, ali pomoći u stvari, pomoći radom, pomoći zemljom, pomoći drugim načinima, ali ne pružanjem milostinje. Pružanje milostinje izaziva pruženu ruku a jedna pružena ruka, koja je dobila nagradu, izaziva pružanje ruku sa svih strana za milostinju! Moralne snage tu nema, tu prestaje moralna snaga, tu prestaje ponos, prestaje sve, a naš je narod uvijek ponosan bio, da nikada ne prima ono što nije zaslužio, niti je ikada pružio ruku da prima milostinju. I, ako gledate svuda po državi, naći ćete svuda prosjaka, ali članova našega naroda među prosjacima nećete naći ili vrlo retko! Jer, naš narod ima moralnu snagu, koja ga oduvijek pa još i danas drži, koja ga uvek čeliči, koja izaziva u njemu ponos, za koji ponos i obraz on je

oduvijek bio kadar da pogine, kao što to kaže Crnogorac, ali obraz svoj nikada nije dao okaljati. Ovaj narodni obraz treba dobro čuvati i treba na nj dobro paziti, jer jedan put izgubljen, nikada se više vratiti ne može!

I naš narod osuđuje najoštrije ovo davanje. Naročito su velike osude pale onda, kada je poreza bila oproštena onima, koji je nisu platili. Jer, gospodo, bilo je ljudi, koji za ovih 10 godina ni novčica poreze plaćali nisu. Da li je njihovo stanje baš tako da oni nisu mogli plaćati? Nije uvek. Ima različitih pobuda iz kojih su oni to činili, ima pobuda i protiv države, ima pobuda svakojakih pa nisu hteli da plaćaju; čuli su oni i preko: »nem, nem šoha«, pa su mislili doći će do Save i Drave i što da plaćaju? I sada naša država njima oprašta i briše, a oni verni Jugosloveni, koji su od prvih dna kada je naša vojska nastupila, doneli svoj dinar i plaćali, jer su smatrali da im je dužnost da plate ono što se za njih troši, oni su plaćali. Oni su videli da se država stara za njih, da se stara za njihovu slobodu, za njihov napredan život, i oni nisu žalili već su plaćali svake godine svoju porezu kako su mogli. A sada je došlo vreme pa se opraštaju porezi onima, koji nisu nikada ni mislili da ih plate. Ovo je naš narod osuđivao i ovo sve ide na kršenje i lomljenje moralne snage i moralne veličine našeg naroda. (Glasovi: Tako je!)

Pa onda tim deljenjem državnog novca ne čini se toliko dobra, koliko se raspali grabljivost baš onih samih, koji dele taj novac. Raspali se ta grabljivost, i taj novac što ima da se podeli, podeli se, ali ne onome, kome je namenjeno! Ovakvo deljenje može da bude cilj jedino kolektivizma, ali nikako ne pomaže individualnu snagu, individualnost narodnu. Individualna snaga raste sa moralom, raste i duhovna snaga, raste sa znanjem, sa vaspitanjem itd., ali deljenjem nikada se snaga moralna utvrdila nije! Kolektivizam po samoj svojoj zadaći ruši svaki individualitet i individualnu snagu. Poljoprivrednik treba da dobije svoj deo u zemlji, to je izvor njegovog života, a to treba da je i izvor njegove snage, njegove ljubavi spram države, to treba da bude izvor svega onoga što ga čini uzvišenim, velikim, dobrim i čestim građaninom.

Posle ovoga, gospodo, imao bih još mnogo što šta da kažem, ali držim da su ovo glavne tačke, koje sam morao spomenuti, i ovo sam smatrao svojom dužnošću da spomenem i da izgovorim.

A hteo sam još da spomenem i to, da u novom predlogu zakona budžetskog mislim u § 13, gde se govori o državnim dobrima, kaže se, da se državna dobra uopšte, — tamo se ne specijališu kakva državna dobra, — mogu staviti na prodaju, ako je vrednost od 10.000, 100.000, 1.000.000 dinara i t. d. Ja ne mogu razumeti da li se tu radi o sporadičnim, malim imanjima... (Ministar finansija: O malim parcelama, naročito u Bosni.) Ja bih rekao da je tako, ali mi je žao da je tako, i ja bih taj paragraf protegao na sva državna imanja, pa da ih možemo prodati. Premā prihodu i rashodu obradivanja državnih dobara Belja i Topolovca vidi se da je u ovom budžetu predviđeno 73.498.000 dinara troška za obradu, a u godini 1932-33 taj trošak je iznosio 83.997.000 dinara, dakle tu je razlika od nekih deset miliona dinara. Dakle vidite, ulaže se 73 miliona dinara na obradivanje, a prihod je svega predviđen sa 11.716.000 dinara. I još je tu uračunata — jer se nigde ne spominje — šećerna fabrika na Belju. Spominje se fabrika na Čukarici, koja

daje prihod od 5—6.000.000, a o fabrici na Belju ne govori se ništa, nego se kaže samo da je prihod imanja na Belju 11 miliona dinara. Na taj način fabrika na Belju se nekako zaklanja. Kad bi bila uračunata i šećerna fabrika u taj prihod, onda bi prihod za zemlju iznosio jedva od 5—6 miliona dinara a to je od jednog ogromnog imanja, koje ima 86.000 katastralnih jutara zemlje skoro nikakav prihod!

Gospodo, ovo nije prihod za jednu državu, pa da bi taj prihod mogao da veže državu, da ne izade u susret svome narodu. Kada država ulaže u to imanje 70—80 miliona dinara, a dobija svega 5—6 miliona dinara prihoda, onda taj prihod nije takav, da se državi rentira, a baš u tom se zakonu kaže, da se ona imanja koja zahtevaju da se u njih ulaže mnogo kapitala, a daju slab prihod, imadu podvrći prodaji. Tu se podjedno kaže, da se kupovina za takva imanja ima isplaćivati u pet godina. Međutim po agrarnom zakonu imamo druge termine. Tamo, ako se dobro sećam, rok otplate je 20 godina. Prema tome bi se taj paragraf mogao primeniti tako, da se protegne na sva državna imanja pa da se u slučaju prodaje rok otplate produži na 20 godina, kako to agrarni zakon predviđa. Na taj način bio bi naš narod u glavnom namiren zemljom i mi ne bi imali klasičnog proletarijata od našeg zemljoradnika, jer je taj proletarijat jedna velika opasnost kao što to vidimo u drugim državama. Stoga nemojmo čekati da se i kod nas stvori takav proletarijat nego učinimo ono što je nužno odmah, pristupimo lečenju onoga što smo propustili kroz punih 10 godina da lečimo, a što je već odavno moglo da bude učinjeno.

Gospodo, ja sam ovim u glavnom rekao što sam mislio da sam dužan da kažem, poznavajući nevolju, bedu i patnju našeg zemljoradničkog naroda. Nisam ja time mislio nikoga napadati, nikoga dirati, samo sam hteo da upozorim na ono, što sam smatrao kao hrđavo, i ja držim da nije dobro, da nije pametno i da nije uputno i da je opasno u našoj zemlji stvarati proletarijat bez ikakve nužde i potrebe.

Sad, gospodo, dozvolite mi još da se obazrem i na naše pitanje vrlo važno u našoj državi, na pitanje jugoslovenstva i utvrđivanje toga jugoslovenstva kod nas. Gospodo moja, ko prati prošlost naroda našeg, kako srpsku, tako hrvatsku i slovenačku, taj dolazi do toga ubedenja da je jugoslovenstvo uvek vladalo među nama, samo su prilike takve bile da mi nikada nismo došli do takvih sretnih dana u kojima smo to jugoslovenstvo mogli da ostvarimo. Baš mi dode do ruku jedna knjiga, »Recentio Observantis Minorum Provinciae«. To je knjiga koju je izdavao franjevački manastir u Budimu. U toj knjizi našao sam mnoge podatke o radu na jedinstvu našeg naroda. Najlepše podatke u tome pogledu imao je Matija Petar-Katančić (rođen 1790). On je bio franjevac, živio je u manastiru budimskom, bio je profesor peštanskog univerziteta i kustos univerzitetskog muzeja. Taj Petar Katančić je kroz 30 godina bio kustos muzeja u Pešti i napisao je desetak knjiga. Doduše, sve što je pisao, pisao je na latinskom, pa je tim svojim radom zaslužio — znate li šta? — zaslužio je to, da je kod svog rodenoga naroda jedva spomenut! Jedva ćete naći spomena o njemu u literaturi i hrvatskoj i srpskoj. Jedva ćete čuti o njemu i o njegovim delima koja se danas nalaze u biblioteci peštanskog muzeja u rukopisu. A vidite, on je pre 150 godina radio na jugoslovenstvu, pisao je delo svoje »De Istro ejuskve adkolis«. To znači Istar i njegovo

stanovništvo. Taj Istar, to vam je Dunav, donji Dunav i Drava koja je po nekima upravo produženje donjeg Dunava, i to je Istar u pravom smislu, a Danubius se uliva u taj Istar. On je pisao o jugoslovenstvu uopšte, i taj Katančić sastavio je još onda broj jugoslovena. On kaže: oni broje danas preko 5.829.000. Dabome, da je ta statistika netačna. Od kojih po Austro-ugarskoj 2.485.000, u Banatu 629.000 u Dalmaciji 1.690.000, — tako je on brojao narod u jednoj cifri, a nije kazao nikad Hrvata ovoliko a Srba ovoliko, nego je to on uvek brojao u jednoj cifri. On šta više kaže: »šokci, srbi, bunjevci i t. d. držim da svak od nas zna da sačinjavaju granu jednoga naroda, jednoga snažnoga naroda. Što su Grci nazivali »kroatima« te Latini zovu »Slavenima« — dakle, kroati grčki, otišli su u latinske slavene, i ako proučimo spomenike onoga doba videćemo, dakle, da ono što nazivaju kroatima, nazivali su ih najpre slavenima.« Eto, on je to pisao pre 1800-te godine, on je to pisao oko 1780 godine. On se je zanosio našim lepim jezikom, pa je kazao: »nema toga jezika u svijetu koji prelazi svojom lepotom slovenski jezik. Slovenski jezik se govori u Hrvatskoj, Bugarskoj u Sloveniji u Srbiji, donjoj Ugarskoj i t. d. ali se on najlepše govori u Bosni, Dalmaciji i Srbiji.« To je kazao još 1780 godine Matija Katančić. Kakav je on osećaj, dakle, imao prema našem narodu, koji nije naš narod delio po plemenima nego je ceo naš narod računao kao jednu celinu, računao ga je kao celinu zbog jezika i duhovnih sposobnosti koja treba da bude jedna, a žalost mu je bila ta, što je taj narod rascepljen i razbijen na sve strane. (Burno odobravanje — Gavriilo Cerović: Bravo gospodine proto, neka tako govori koji katolički biskup! Alal Vam vera!). On je lepotu našega jezika iznosio i prikazivao, kako je naš jezik divan i krasan i da nema nijednoga naroda na svijetu koji bi imao takav jezik. On je tvrdio da je taj jezik bio u starini isto tako lep kao i danas. Navodim primere naših narodnih pesama, koji potiču možda iz doba Nemanjina. A kako kod drugih naroda? Izvolite čitati »Oče naš« iz doba Karla Velikoga ili vojnički nalog napisan još 1700 godine u Austriji izdat u Beču, izvolite to pročitati, pa ćete, ako potpuno govorite nemački, stati, pa ćete se onda dobro razmisliti šta je sve tu kazano. — Zato se Katančić zanosio lepotom našega jezika on je ćirilicom naveo jedan natpis na jednom spomeniku u Rimu, taj natpis glasi ovako: »Katarina, Kraljica Bosanska Stipana Hercega od Svetoga Save od poroda Jelene i kuće Stipana rodene Tomaša Kralja Bosanskog koja je živela pedeset i četiri godine i preminula u Rimu 1478 godine 25 oktobra.«

Gospodo, 1478 godine ovako lep čist jezik jugoslovenski! On nije kazao srpski ili hrvatski, nego kaže slovenski. Tome jeziku, on kaže, nema para na celome svetu! Dakle, godine 1478 bio je ovakav lep čist jezik jugoslovenski. On ne kaže ni srpski ni hrvatski nego slovenski, koji je čist, uzvišen i nema mu para na celom svetu. Posle Katančića i posle još toliko njegovih sledbenika, o kojima neću da govorim, ja pominjem samo ovde ovog brata u Hristu, koji je prije 150 godina ovako mislio, ovako pisao, a sigurno je tako i radio i s tim je zaslužio, da je skoro zaboravljen u svim literaturama našim! Ali današnji dan kad mi stvaramo našu Jugoslaviju, današnji dan kad hoćemo da je utvrdimo i jakim čelikom i betonom, setimo se našeg Matije Katančića, zagrlimo se, budimo ljudi i braća onako, kao što i ja grlim u duhu toga u Hristu brata moga Matiju Katančića, koji je živio pre 200

godina. Ja želim našem narodu ovakvih ljudi što više, kao što je bio naš Matija Katančić, pa ma im imena i zaboravili kao što je zaboravljeno i njegovo. Ja ću glasati za ovaj budžet. (Burno i oduševljeno odobravanje).

Потпретседник др. Фран Новак: Реч има сенатор г. Пајо Обрадовић.

Пајо Обрадовић: Господо сенатори, ја сам мало болестан па иза овог сонорног гласа мога поштованог предговорника мало ћете ме чути, али ипак мислим да ћете ме чути.

Господо сенатори, говорећи лане у буџетској дебати желно сам да умрем да овако нејачак не сједим међу вама јакима и паметнима. Ове године и жао ми је и није жао. Није ми жао и шта више у неколико ми је драго што је малешна моја завист могла видјети како и јаки и паметни могу да посрћу под теретом сенаторског бремена. А жао ми је што се неко са тим тјешни да ће се и часна и стара господа сенатори развићи као рачја дјеца и деморалисати војску која стоји иза нас. С малом памети својом ја се ту испомажем и тјешим у жалости са уобразиљом да је то с малим изнимкама оних чија политичка идеологија не трпи спона које овај положај намеће болест министарска. Навикли људи по облацима корачати и из птичије перспективе гледати на земљу и кад су пали на земљу, сад шебрљају. Нека ми опросте, то ја само онако кажем да их одобривољим, а не диваним да подбочим ни са доње стране ни с горње. Подбачали су други који имају снаге и који је имају толико да позајме оном ко је изгубио.

А ја? — ја сам нејачак. И онда ја држим да ће се све то лијепо свршити. У прилици смо да морамо сами себи правити опозицију. Гдје су »Крањци« и »Власи« кољу се међу се »Власи« и »Крањци«, гдје су напосе, кољу се »Крањци« међу се, а »Власи« међу се. Зато нам је сад нови изборни закон врата отшкринуо да униће и другог милета међу нас. А кад су нам већ били наумили да отшкрину ја би био отшкринуо и боље — да се понесемо, па ком обојци, а ком опанци. Кад се мрси нек се мрси, а не да нам могу приговарати да је код нас мрс што и пост. Па сад изгледа да су сами католици овај оброк спремали а не г. Сршкић восточно-православни из Босне гдје ни на уљу не једу кад је пост. Док не дође друга, не шкоди ова наша опозиција, да ни зашто друго а оно да се, прескачућ Мусолинија и Хитлера, препоручимо западним демократијама, да их онај што би у паслику мајци сису одгризао не бомбардује са оптужбама да је код нас диктатура која сапиње и мозак и руке. Забленути од ове наше политичке еволуције, неће им ни на ум пасти да помисле да је овдје у блаженој нашој земљи толико вруће да господа сенатори бивши министри режима шестојануарског морају да се свуку до гола.

Исправиће се то све ако Бог да. Не исправи ли се и пође ли правцем наopakим, ја сам мален да уразумим. Али, колико сам год мален пробудиће се у мени враг као у Давиду Штрпцу Кочићевом, па ћу поднијети предлог, да се узакони: да пречанин који је био министар не може бити више министар. Чим престане бити министар сваки тегли за некакве покрајинске и историјске индивидуалитете и менталитете. Боље је и изгубити по коју државничку способност него се ваздан хрвати с министеријалцима. И још нешто: свакоме ко пре-

стане бити министар, да се забрани, да се више титулише министром. Јер, ако неће то, онда ћу и ја за се тражити право, кад престанем бити сенатор, да се као »сенатор« до смрти могу шепурити, кочитати и закукљавати ногу за ногу по мојим Небљусима. Тим прије што по мени сад и Француска за њих зна. Једини нек има право да се зове министар бивши »Пеливан - Ефендија«, јер то је једини који не мијења своју идеологију и не губи хумор и добру вољу кад није министар, свеједно као да је министар.

Са овим бих ја, дакле, својој колегијалној сенаторској савјести дао сатисфакцију да сам своју рекао о нашој сенатској »паласт-револуцији« и опозиционој грипи, која је наша плућа нагризла, па се чује да нешто шкрипи у њима, а не шкрипи и само се чини да шкрипи, па ни они, због којих они мисле да мора шкрипити неће да вјерују да шкрипи. Ето сам био скоро у Загребу, и јунаци, чак и у ономе Загребу, који је нашу господу колеге инспирисао, ругају ми се као члану Сената, да имамо »наручену« опозицију.

Они мисле да ће паралисати Мачека, а ето како ће паралисати. Само себи чине бруку. Нама не чине ни мало, па се чудим одличном изданку нашега Приморја г. Мажуранићу. Тако једна културна, талентована глава, па да даје повода, да га књиже у »наручену опозицију«. Жао ми је, јер сам му честитао кад је постао министар шестојануарског режима. Ја никоме не честитам, али сам њему честитао. И морам сад рећи »куд окрену да од Бога нађе« да под старост будем за једно разочарење богатији и да морам рећи: »да се јадан за зелен бор ватим и он би се зелен осушио!«

Ал' нек је хвала Богу; бар смо чули и захвални смо му за ону јучерању доктринарну расправу. Лијепа ствар! И да не буде посегао за гардистима цара Душана у Туропоље да докаже живу југословенску мисао, остала би као потпуно документована. А ту мало шепи. С тјелесном стражом ондашњег времена не доказује се југословенство; онда су се плаћали, а ми смо били добри пандури, док год смо били под туђом власти. И Туропољци и Личани. Били смо пандури и онда, кад смо за ту, рачун ишли сметати туђа уједињења. Као пандури смо ишли чак и у братску Русију с Наполеоном и као пандури смо се тукли с Маџарима за рачун Беча, па нас је Беч кашње препустио на милост и немилост Маџарима. И данас смо најбољи жандари. Али барем за свој рачун и за сигурност своје државе и свога народа. И цар Душан, пошто је био велики могао је најбоље знати ко служи добро за плаћу.

Па се оканимо доктрина, јер је живот јачи од доктрина. Али и с доктрином и без доктрине, ја се не бојим ове дигресије наше госпоре бивших министара.

Није, јунаци, бена могла постати министар, а сваки вельбаба зна добро што ради и неће се утопити. Чудо је оваквим дабасима политичким скупа глава и неће кола сагнати у провалију. Нако се само мешкоље на тврдој и тијесној клупи, јер су научили сједити на пространој мекачи. И од свега овога ја смо и мој поп Павле Убавић могли научити шта је то синтетичко, а шта интегрално југословенство. (Буран смех у дворани). Па смо се домозгали да ће сви путеви одвести у Рим, и чудо нас не тушира што су евоцирали хоћу рећи

за свједоке призивали духове једни контра, други про. Нијесу најзад криви они, него су криви духови — кад се дају натезати и тамо и амо — па нам је памет двострука.

Толико што се тиче декларације госпде наших другова сенатора. И хвала им ка' има коме што су унијели мало живости у ову нашу дворану старачку. Данас је свакако у моди кућна гимнастика, а овај мрамор околу некако је студен па паралише врућину радијатора, и не шкоди да се реуматичне кости протегну и разгрију.

Колико је то неопасно, види се по том, што г. др. Мажуранић са своја три народа иде даље од г. др. Круља. Док Круљ тражи да наша три племена у југословенству не буду опречна једно другоме, Мажуранић тражи да три народа поштују и воле један другога. Не бити опречан значи бити пасиван, поштовати и вољети значи засукати руке па бранити кад напад најаше. Елем нек иде збогом доктрина Мажуранићева са Туропољцима и Круљева с неопречношћу.

Да ли ћемо ушљед овог изгубити снагу да се хрвем с пунктаторима и хоћемо ли им дати излику да нас дисквалификују за хрвачину с њима кад нам је непотпун тим — то спада на други лист.

Стога ја не могу са својом слабом и нејачком памети да излазим ни као парламентар, да с њима расправљам камо ли да се хрвем с њима. И у колико њихов изазов долази с братске стране хрватске, ја сам као брат Србин био жентлмен па сам резоновано да је чудо љепше и праведније да се с њима хрву њихови саплеменници. Осјећао сам — ако се Срби с њима хрву да би хрвање оставило жаовицу, која би се могла књижити на терет српске хегемоније. Љепше је стога да мегдан дијеле сами Хрвати међу се.

Ни са Хрватима па ни са Србима пунктаторима и деклараторима ја се нећу у јуначком мегдану носити. Сувише сам за село прирастао, па би кад се распалим по оној сељачкој — према глави и оца по глави — могао учинити недозвољен гриф и могао би остати у злој успомени као Будрус на рингу сенатском. Има хвала Богу оних који су вјешти за прописну хрвачину и који и без недозвољеног грифа могу са суплексом и дуплим незонном обалити и набити крагн не само Трумбићу, Мачеку, Проти Кецмановићу, већ и г. Љуби Давидовићу.

Ја ћу гледати да парирам ударце оног ко се служи са крајње недозвољеним грифовима и који се мора обалити и дисквалифицирати.

Ја сам то дужан из два разлога:

Дужан сам прво, стога јер сам Србин Личанин, јер му је Лика била упориште да нарасте па да помахнута. Дужан сам стога што ме је изазвао.

Лика је са њим расла и он је с њоме нарастао; а мене је напало недужна.

У фамозној и скандалозној књизи његовој, коју је Лењиновским стилем написао у Паризу на француском дипломатском језику и штампао да буде пред западним демократијама класичан и парадогматичан примјер како болесна амбиција може да прогруша мозак човјеку и како осветљивост пали своју кућу рођену, извјештен сам из Француске од једног свог Небљушанина који негдје ради у департману, ваљда Мозелском, да је почастио и мене и моје Небљусе и посветио ми читав

лист да нас запамти публицистичка јавност Француске.

Хвала му ка' и ма коме. А ево да знате и ви који немате својих Небљушана у Француској да вас извјесте — прочитаћу вам што је написао о мени:

»Тако су се провоцирали најодиознији персонални бојеви у намери да се повећа интерес за учешће код избора. На заједничкој листи Грацац-Лапац режим је метнуо лицем у лице 2 кандидата, оба два православна свештеника и то г. Пају Обрадовића и г. Душана Иванчевића. Пајо Обрадовић био је пре рата мој колега из хрватског сабора и мађарског парламента. Кад сам био извештен о његовој кандидатури, ја сам му послао из Прага једно писмо, у којем кажем, да он својом кандидацијом потпомаже најгори режим, који је наш народ икада познавао и да се ја стидим, да сам га икада убрајао међу моје колеге. Ја сам на то примио одговор г. Паје Обрадовића, који не представља велики интерес за ширу јавност, али који садржи као најјачу карактеристику оптужбу, коју подиже противу Душана Иванчевића, свога противника, а који је један од главних пропагатора персоналног режима.

Пајо Обрадовић пориче да је он исти као и овај Душан Иванчевић, и у своме писму о Иванчевићу каже да се овај гради јастребом, који хоће да ископа очи свакоме, који је против њега.

Приказујући др. Франгеша и Шерифа Арнаутковића завршава: »Таква је галерија тих статуа. Али »у нужди и ђаво муве једе« — пише ми Пајо Обрадовић 28. сенатор Краља Александра из Небљуса у Лици 18 новембра 1931 г.»

Јест, истина је. Ово је госп. Прибићевић извадио из мог писма. Није вајде крити. Предмет је, како чујем, већ и онако био код суда петрињског и госпињског и на своју жалост чујем и доказано је да сам ја написао истину. Али је г. Прибићевић извукао из мог писма ову изјаву тенденциозно — да извуче из ње дедукције, по којима би моја изјава била инкомпатибилна и са мојим схваћањем и са мојим положајем данашњим.

Да не будем и да не изгледам његов савезник, који се је у сенаторско рухо преобукао да сакрије подмуклу своју ћуд, ево вам и мог писма цијелога.

Само дозволите ми да најприје прочитам његово на које сам одговорно.

Кашње новембарских избора г. Прибићевић ми је ово писао:

»Праг, 12/XI
Праха II
Хотел де Сакс

Пајо,

Нисам мислио, да ћеш се под старост тако осрамотити!

Као некадашњи борац срп. хрв. коалиције, која се борила за идеал слободе и човјека и народа, ниси смио ступати у службу најсрамнијег режима који се икад појавио у историји нашега народа.

Избори, који су сад извршени, могу се испоредити само за изборима, које је извршио у Србији генерал Цинцар Марковић, 2—3 мјесеца прије катастрофе од 29 маја 1903 г.

Није се срп. хрв. коалиција некада борила против Аустро-Угарске за то, да би изгубила и оне слободе, које је уживала и у Аустро-Угарској, него за то да би постигла максимум слободе.

Ти си заборавио на све то и као кандидат режмских ниткова ступио си у конкуренцију с оним смрдљивим Душаном Ив., само да што више гласова избијеш за тај режим.

Ја се чудим да си то могао учинити, поготово кад знаш, да је тај режим:

држао мене у затвору херметичком без суда 2 г. и 3 мј. и да ме је хтео убити;

да још увијек држи твог друга Вилдера на албанској граници као интернирца;

да је учинио масу таквих безакоња, да човеку стрши коса на глави, кад му се то приповиједа.

Кад све то констатујем, ја морам да жалим што сам икада био твој друг.

Бар пред смрт требао си да водиш рачуна о својој прошлости и ниси смео да је окаљаш блатом данашњице.

Ти си пред смрт постао друг издајница, као што су Ђорђе Бранковић, Душан Ив., Мирко Дошен, олоша, као што је Роша Трбојевић, Мил Грба и безбројних бандита, који су се окупили око данашњег режима.

Шта ти је то све требало. Човјек само једаред живи и треба да остави бар честито име иза себе.

Светозар.«

Пошто ми је, како сте чули, дао адресу своју потпуно, осјећао сам да чека од мене одговор. Знао сам да га мори жеља да му као пропали кандидат панем у наручја. И ја сам му одговорио. А ево шта сам му одговорио:

»Светозаре, примио сам данас твоје писмо у ком кашње свих констатација на терет режима жалиш да си икада био мој друг.

Врагу си ти, Светозаре, био друг и његовој матери, а не мени (Смех). Кад но си ми рекао — оне ноћи кад сам те у стану чувао иза хитца Принципова и кад сам те куражио да без мене нећеш погинути — да мене није квар, ја сам, и ако сам одавна у теби слутио црва, који ће ти снагу изјести, мислио, да се шалиш.

Показало се доцније да се нијеси шалио. Теби су стари опробани другови били само шљаке на које си се обачао док си кроз врлет ишао. Чим си из ње изашао, ти си их бацио у блато не знајући, да ћеш са својом нарави опет забасати у врлет. Немајући чврста подбочња већ цизеловане шпацирштоке, који служе за олење не за подбачање, нијеси умјео кроз врлет ходити као прије већ си се у понор откотрљао и сад из њег — ајмечеш. (Смех).

Мени је жао и можда то нико више не жали од мене сврх свега оног што си ми учинио. Волио сам те као брата и све што си ми учинио пребацивао сам на своју несрећу која ме кроз живот прати. И док ти је правац био исправан ни на крај ми памети није било да те побијем. За моју је нарав инкомпатибилно да због личног момента правим питање и падам у дилему куда ћу се оријентирати.

Али, откад си Светозаре опијен осветом — полудио, од оно доба ја сам престао бити твој. Лично сам то и данас по срцу, али по души, Светозаре, нијесам. Пошто сам по срцу, кад би ме драги Бог слушао — јер се бојим да неће — ја би му се молио, да ти даде снаге да се дооскаш па да оно старо добро и право у теби надјача ово ново и вртоглаво.

Ако то буде и кад буде, ја ћу бити и по души као што сам по срцу. Док то не буде, за мене нема компромиса у стварима које су за ме свете, јер тврдо знам, да би нас без њих одио враг.

Једна је силна трагика што си у тој позицији. А крив си јој сам; и криво ти је друштво, које ти је правило шпалир и држало дистанцију а које си уз се имао — да ти темена а не другује. Ја сам ти у Госпићу 1927 на окружној конференцији казао, да ће те млади другови навести на лед и кад се под тобом проломи, па се будеш топио, да ће се разбјећи и проклетство на те бацити. Мајке ми Божије — вели Советина Стоисављевић — поп му је Пајо казао у Госпићу на конференцији, да ће га млади другови навести на лед и од њега ће кад се провали под њим разбјећи.«

Хоћу да растумачим, зашто млади. Не зато што су га навлачили на путеве којим је пошао већ за то што млади другови нијесу смјели рећи оно што су могли рећи стари другови.

»Старо ти друштво — опрости ми али морам рећи — не би дало махнитати и данас — јаој мени како је данас могло бити друкчије — и с државом и с народом и с тобом.

Кад би ја био као онај кога сам хтио срушити, можда би на твоју потугу, да си лежао 2 године и 3 мјесеца у санаторијуму Др. Костића, могао вратити онај сарказам да ме није квар и рећи: није ни тебе квар. Али ја нијесам он и ти си знао да нијесам он; и стога си га и узео уз се што си знао, да он није ја; и не велим да те није квар. Квар те је да ни зашто друго већ за то што се је народ због тебе деморалисао, па не вјерује ником. Сва и једина је срећа, што још Краљу вјерује.

Сви сте ви преходници били бацаи и политички пеливани; и најбољи од вас баратао је са политиком као вјештином због вјештине да један другом дободе да сам остане на буцалишту; и онај живот политички кристализирао се је због тога у клупко змија политичких, која је једна другу гризла, јела и ждерала да сама на врх избије и стога је сав живот тај политички био не само гњио, труо и неплодан, већ је довео био у опасност и народно и државно јединство. Уцрвала се, Светозаре, била демократија, па је у рукама бакова политичких од поштене цуре постала неваљалица која је кужила сваког кога се је дохватила, а специјално неуку сиротињу.

Макар колика у оним очајним приликама била клизавица да осредњи мозгови посрну, они који су имали и морали бити велики, нијесу смјели посрнути.

Поред све твоје злопамтилачке нарави, ја сам се надао, да ти нећеш посрнути. И да ми је сам Бог — хвала му — казао — да ћеш ти моћи пледирати за Мачковљеве пропозиције, ја му не би био вјеровао.

Судио сам по твојој ријечи на сплитској Радићевој и твојој скупштини, да Србе може водити Стјепан Радић, а Хрвате Светозар Прибићевић, да ће доћи вражија гужва и да ће неком бити тијесно. Али да ће на концу из тога изаћи твоја бледска изјава па доцније она Краљу пред Божић 1928/29 године, то никад не би вјеровао.

Видно сам, да ти расте замах с прогресијом, али да се неће уставити пред нужним границама то нијесам веровао. Вјеровао сам ти у снагу.... На моју препаст за мене си почео умирати још почетком

1928 године. Али сам се надао да ћеш ропац и агонију пренијети јаком духовном конструкцијом прошлости.

На жалост, преварио сам се; ти си подлегао и — умро.

Као стари негдашњи и онај прави из најтежих и првих дана наше акције друг, ја сам те оплакао — вјеруј ми, Светозаре, — као нешто најдраже и најмилије што сам изгубио..... јер сам те, Светозаре, волио.

Али макар колико да сам те волио, ја по мом схваћању с тобом рачунам сад само у толико у колико желим да васкрснеш из махнитог политичког сна у којем је оно што је мало у теби изјело оно што је било велико.

Воскресни, Светозаре, и признај оно без чега у овај некад твој народ не смијеш и не можеш. Воскресни; нико те усрдније и братскије неће загрлити од попа Паје, који ти је некад калауз бас кроз оне врлети, који су ти дали снагу да будеш оно што си био у пуној вјери да се ничим нећеш дати збунити и заборавити оно чем си га сам собом и кроза ме учио да уз Краља своје крви и своје мисли главом и животом брани најинтегралније јединство народно и јединство државно.

Воскресни, несретни брате, да ни зашто друго а оно да елиминираш из политичког живота оне с којима ми пребацујеш да сам пред смрт постао друг издајица.

Ја видим да има у овоме друштву у које сам имао ући људи који имаду прошлост шарену, али — ни дер Нот фрост дер Тајфел Флиген — па садањи режим њих. Кад ви који сте стали у позицију негације не би били махнити, њих не би било; па зашто не воскреснеш сапеле те молитве?!

Ма како, по Богу, ти који си негда био против сваке негације и граминалног правца као реалан политичар можеш да стојиш у позицији негације?! Зар не видиш да тим самим остављаш могућност да народно макар само фингирано и фалсификовано овлашћење носе они које ти зовеш да су смрдљиви и да под фирмом да им је на срцу срећа народа долазе у прилику да раде о себи.

Зашто ми пребацујеш да сам се под старост осрамотио и да сам бар пред смрт требао да водим рачуна о својој прошлости и да је нијесам смјео окаљати блатом данашњице и тим постао друг издајица?!

Зашто, кад сам ја имао да свршим посао најчаснији — да елиминирам из политичког животога онога за кога ми један класичан свједок рече да ће присећи да је рекао а сад се гради јастреб који говори: ко није за њ да није за Краља; онога ко ти је највише викао: еја, еја, ала! а сад те благи сваљују све на тебе, док ја свуда говорим да сте Ви помахнитали сви.

Нијесам ја ишао да конкуришем из својих личних нечистих мотива, већ да по мом схваћању помогнем да добије плебисцит једна света ствар. Ма шта ја говорим и овим ријечима можда залуђујем и тебе — као да је за Краља истом требало капацитирати кад се је радило само о томе хоће ли народ опуномоћити или грјешника или праведника да однесе потврду и свједочанство о томе да је народ уз њега.

Ти, Светозаре, треба то да знаш, па ћеш видети да је потпуно депласирана аналогија коју мислиш да ћу ја извући из твоје констатације да

се ови избори могу успоредити са онима које је извршио у Србији ђенерал Цинцар-Марковић два до три месеца прије катастрофе од 29 маја 1903 године. Неће и не могу бити оне консеквенције, јер је друго нешто Александар Карађорђевић а друго Александар Обреновић. — Ај ме мени и хвала Богу, колико је то силно друго и дружчије. У оваквом се монарху неће дискредитовати монархијски облик, макар колико да је некад у најочајније вријеме »Народни вал« писао, да се је на Балкану дискредитовао монархијски облик државе.

За то су видиш пребацивали одговорност на тебе: Па зашто ти дозвољаваш да и сад са себе за то сви одговорност бацају на тебе?! Зашто, несретни брате?!

Ја сам на очи подлегао на избору не с тога што нијесам имао народ уза се, него с тога што сам био препоштен и што су препоштени били они који су ме носили: Мене је носила сиротиња, коју глођу »опћинари« и бакоње, а твог бившег посичка, који ти се је у њедра кад си га отхранио, носили су »опћинари« и бакоње. Мене су носили, да ти најзад кажем и то, они који су због тебе највише страдали у пустој вјери да ћеш се опементити и збацити са себе кабаницу коју си загрнуо 1928 године. Плачу са мном за тобом, али док ту кабаницу не збациш са себе неће са тобом.

За љубав оних малих и најпоштенијих којима се чини неправда и на њихову молбу да им дадем заштиту примио сам кандидатуру, јер сам видио да воле оно што као светињу волим сам и примио сам кандидацију. Ни зашто друго. Ја сам на невољу своју лани обудовио, дјецу сам проскрбио. Личан нијесам био ни прије, а да ме је водила лична амбиција могао сам далеко боље проћи, па не могу признати да сам се под старост осрамотио.

Пајо.«

Чули сте сад, господо сенатори! Ви врло добро можете закључити какав је однос могао бити једног и ако малог провинцијалног али јавног народног радника — који је 1895 био на предлогу универзитетске омладине изабран за члана централног одбора бивше српске самосталне странке у подручју бивше и пропале монархије и остао као такав све до ослобођења — са оним који је у току њезине борбе за политичку еманципацију нашег народа израстао да буде њезин претходник. Тим боље можете то знати кад уважите да је он био један од лидера омладине 1895 године која је са својом »Народном мисли« кренула и позвала народ оба имена и оба племена да се сљуби и поје у тешку борбу политичку са системом политичким, који је постао парадогматичан и у својој бруталности и у својој подмуклости, а био снабђевен са свом арматуром једне полицајне и милитаристичке државе. Тим боље можете то знати, кад уважите, да је тај јавни радник био посредник између широких маса Лике и њега.

Господо сенатори, грјехота је да смо у оваквој прилици, с којом нас недовољан опрез Владе гони, да држави тек у дванаести час дамо оно без чега она не може живити. Нема се времена ни толико, да се са довољно пажње просуди и расправи колико и на који јој начин треба то дати и у колико је рад Владе сагласан са њезином декларацијом и у колико одговара интенцијама Престоне беседе, а камо ли да се могу правити екскурзије, које би

биле нужне да илуструју наш развој у појединим крајевима државе, да се може и схватити и корегирати политички менталитет у њима, да се он из свих крајева оријентише концентрички.

Стога ја не могу да правим екскурзију па да освјетлим ни однос г. Прибићевића према Лици и мени, ни однос Лике и мој према њему. Да то могу, ви бисте разумјели зашто је српски дио Лике постао Вандеја његова и зашто је и Лику и мене до суза забољело, кад је помахнитао и к врагу окренуо. И због тога што је он помахнитао, ваљда нико радосније није дочекао манифест од 6 јануара од негдање Вандеје његове, која је својом фанатичном борбом за народно и државно јединство и монархију наметнула парољу: »Док је Лике, нема републике!« Она се је — ја то знам добро и специјално за Горњу Лику — радовала двоструко. Радовала се и с тога, што је у Највишем манифесту добила и јамчевину, да ће се сачувати оно што је створено, а за чим је свом душом тежила и дала сразмјерно више добровољаца него и један други крај тако, да нема парохије која није дала најмање 50, а било их је које су дале и 200. А радовала се и стога, што је тим манифестом ослобођена и дисциплине и сувеза, који су је хтели повући онамо куд она није хтјела и куд она никад није желела. Њезин народ се је истом почео разабирати и долазити к себи. Научио је био ходити једним правцем, па му је у душу била ушла навика да вјерује, да они што иду пред њим ходе путем правним и од 1927 као што су ишли у смислу његових жеља до прије ње. Кад је уведен у маглу, па почео слутити да иде унатраг, мислио је да предњаци или хотимице а због добра његова, мало иду унатраг да забаци траг, па да касније прецацем брже гдје треба с њим достигну или да у доброј вјери да иду напријед, само нехотице воде унатраг. Њему је тешко и болно било, да призна да је преварен и да је могао бити преварен. И због своје прошлости, и ако је у души с болом наслухивао превару, он је одгађао час кад ће ајмекнути и викнути да је преварен. Одгађао је то због свог поноса. И пошто је од тога манифестом био откупљен, радовао се је двоструко. Ја сам знао шта то значи.

Господо, још прије него је Прибићевић у Лику завирно због тога, да карактер и менталитет масе, да само с вођом у бој улази, буде засићен и задовољен, па да се може кренути из мртвила и индоленције, да се може окуражити и заталасати, ја сам још онда мален његов раст истезао под облак. И кроз призму, коју сам народу у Лици пред оне метаод ломила се слика младићког још лика његова и дизала у вишак, да је од Зрмање преко Пљешевце виде у Загреб. И ако је ико преко оне четири српска среза у Лици растегао сјену барјака, који смо му дали и ког је узео у шаке, то сам био ја. И још прије него је нарастао, он је онамо већ био велик и знајући све интимитете амбијена, које сам му братско и фанатичком другарском дискрецијом саопћавао, он је могао с њим оперирати и моделирати га како је хтио. Имајући код Србобрана сараднике какви су били пок. Буде («Буца») Булисављевић и овај наш друг Јово Бањанин оба Личанина, оба врло исправна и талентована и пуна идеализма, од којих је први писао чланке који су дјеловали на срце а други који су јаком и гвозденим логиком дјеловали на мозак, а на терену мене

и Стеву Калембера он је јаком политичком активношћу, организаторском способношћу српску Лику тако приковао уза се да је кроза њу могао с длана на длан корацати од Петрова Села у оба правца и Крбавом и с Прилогом до Зрмање.

Како и неће? Та ја сам тако фанатички вјеровао у њ да сам и кашње неправде коју ми је кашње ослобођења учинио, бојећи се да ме увриједа не би у искушење довела да кренем мимо њ у страну, народу говорио: »Да дође случај па да ја полудим да вам речем да не ваља Светозар, не вјерујте ни мени.«

А чинио сам то колико стога што сам мислио да води народ путем правним, толико стога што сам знао да неук народ не смије изгубити повјерење у вођу; јер онда неће више вјеровати никоме.

Морила ме је тешка брига због тешког дефекта који му је нарав имала у себи. У њега је с једне стране толико болесна амбиција да никог не трпи ни да му стоји ни из лијева ни из десна, а камо ли да трпи да стоји испред њега. А с друге стране осветљивост толика да би мајци сису одгризао ако му неда да јој се рита у крилу ногама.

Али сам мислио, кад му је руда ударила у брдо, да ће се освјестити. Знао сам да је био интерниран и да живи ван отаџбине и слутно сам да му је тешко. С друге стране жао ми је било да се народ деморалише кад види да га је вођ ког је као очи волио за посве преварио.

И стога сам му писао оно писмо као негдањем другу ког сам волио, да ме разумије да види и да чује од мене да ће у Лици бити сахрањен ако махнит остане.

Био сам депримиран и згранут што ја — за ког су сви рачунали да ће најмање двије трећине гласова у срезovima Грачац и Лапац имати — морам купити податке за протест због агитације општинских чиновника, насиља и фалсификата. Имао сам у руци изјаву једног Ловинчанина Ђаатовића да је гласао против мене зато што су му слагали да сам против Краља. Пошао је био да гласа за мене и кад су му налагали да сам против Краља да је гласао за Иванчевића и цедуље: »Гласај за Душана Иванчевића, биће ти опроштени порези.« Дан прије него сам писао писмо чуо сам изјаву да је мој протукандидат рекао око 1928-године. Уплело се је било уз то и писмо једног мог бившег побратима Хрвата католичког свештеника који ме је назвао издајником што сам кандидирао да постанем друг Елеговића, па сам огорчен онако био у препасти да ће носилац листе не познајући људе промашити, те сам због свих разлога као негдашњи друг пун осјећаја дужности, да свјетујем другу и негдашњем вођи Лике и мом, свјетовао да се покаје и казао разлоге зашто треба да се покаје и престане махнитати. Ја сам вјеровао да је још могућ повратак. Већ прије тога 1923 године био је додуше моменат кад ми је та вјера била клонула и кад сам рачунао да је њега немогуће вратити. И у тај моменат ја сам био почео писати чланак за »Политику« као допуну чланку мог бившег друга у хрв. и заједничком угарско-хрватском сабору г. др. Миленка Марковића на начин који се је сам собом у тај моменат наметао. И опет сам у пуној вјери да ће се Светозар вратити одустао од намјере јер сам се бојао да ће га то још већма улијево одбити. Била ми је другарска

вјера и љубав толико јака да га нијесам хтио ги довршити. Логично је било да идем до краја кад сам почео а било ми је преболно да то учиним. Оставио сам онда и да довршим и да објавим. Али сад кад знам да постоји некакав »Револуционарни статут« који је конгруентан с његовим изјавама у »Свијету« Нике Гршковича и у »Заједничару« питсбуршком; кад знам да је он брисао своју прошлост до краја, да упропашћује оно што је с нама створио; кад знам да он хоће да преустроји државу на бази федеративно-републиканској; кад отворено зове у револуцију; кад знам да је у Француској написао ону скандалозну књигу да пред страним свијетом одрече заслуге не само Великом Нашем Краљу, већ и српској војсци и Србији која је дала један милион и три стотине хиљада жртава; да у њој без разлике ружи све и у њој у својој жучи као варицу преварује и на недостојан бруталан начин каља и блати и живе и мртве подмећући мртвима немогуће изјаве; кад знам да сатанском мржњом опијен уједа за срце Оног који га је обасуо иза ослобођења повјерењем и милоштом највећом а Кома и ја и Његов народ у његовој негдањој Вандеји још једино и до дна душе вјерујемо, а који је мученик међу нас оваке какви смо ја и ако би му и опростио због себе не могу и не смијем му праштати због Њега, због народа и због државе. Стога ћу Вам, господо сенатори, прочитати шта сам онда писао. Прочитаћу овдје зато да не морам говорити сваком на по се и Вама и својим пријатељима у народу у Лици негдањој Вандеји Прибићевићевој.

Господо сенатори, у »Политици« од 16 августа 1928 године написао је мој пријатељ и негдањи друг у централном одбору бивше срп. самосталне странке, хрв.-српске коалиције у хрватском и у заједничком угарско-хрватском сабору г. др. Миленко Марковић 2 чланка која је наша јавност објеручке примила, а у којима он побија правац којим је наш негдашњи друг и вођа г. С. Прибићевић странку повео — и одлучно каже да се Срби »пречани« не могу и неће ангажовати за правац политике С. Д. Коалиције. Пошто је Миленко поред све одлучности ипак био обзиран па с другарском нежношћу побијао правац г. Св. Прибићевића — пошто је он кроз г. Иванчевића ефект чланка Миленкова хтио да умањи, пошто се је онда уплела интерпарламентарна унија а у самостално-демократском крилу С. Д. Коалиције настала нека паласт-револуција која се је смирила, ја сам хтио да Миленков чланак допуним и да већу кажем своју молитву да народ зна и да се не заводи.

Прочитаћу сада тај недовршен чланак због разлога који сам навео а нека ми опрости и г. др. Светислав Поповић и г. др. Гризогоно што сам онда тангирао и њих. Мислио сам да нијесу имали довољно мушкости ни за онај тежак моменат ни за г. Св. Прибићевића. Сад знам да су се трудили да га уразуме.

Вас, господо стенографи, молим да биљежите, јер из овог мога ситног шкрабања које је исправљано, тешко да ћете изићи. Први је ово макулар био а ја се „си парва лицет компараре магнис“ као Толстој поправљам, не зато што ми се накнадно нове мисли рађају као њему, него због тога што их не знам очешљане рађати. Родио сам се као таслак, па би ме морала догонити и сикира камо ли не би

брадва и блања што ви велите »ренде«. Таке су ми и мисли кад се рађају.

Мало је дугачко, али поднесите, господо сенатори. Било би краће, али сам писма истом јучер добио од куће па нијесам могао избацити што би требало. Најприје добио оно писмо из Француске па писао кући да ова добијем; а код нас је журба паклена. Да није тога барем би са мном брзо свршили.

Ја сам, дакле, онда био ово написао. Прочитао сам у „Политици“ од 18-VIII уводник мог негдашњег друга у српско-хрватској коалицији др. Миленка Марковића; а иза њега и уводник у броју од 20-VIII који је написао народни посланик г. Душан Иванчевић, који би имао да буде као неки коректив мишљења Миленкова да се Срби „пречани“ не могу и неће ангажовати за правац политике С. Д. К.

Од интереса је за мене било да у чланку г. Иванчевића добијем потврду за оно шта мисли о исту Миленкову и свих осталих који буду г. Светозар Прибићевић, јер је г. Иванчевић писак на који пири г. Прибићевић у дипле сељачке овамо, па ево куша да крозањ пирне у уши Србијанцима.

Одмах иза тога у броју од 21-VIII „Политике“ објављен је познати телеграм ХСС, којим се обратила на интерпарламентарну конференцију и иза тог у броју од 22-VIII вијест о паласт-револуцији у СДК, коју је изазвао др. Светислав Поповић, а која се слегла изјавом др. Светислава да ће, ако у даљем раду СДК буде нечег са чиме се он не би слагао, обавијестит свога шефа.

И ако се на ниједан начин нијесам надао да ће др. Светислав Поповић на овај начин, овако брзо капитулирати, па не само дозволити да СДК антидржавни гест ХСС одобри и да му жалац поштри, него и онако бранити на својој земунској скупштини 26 августа, за мене је унапријед било јасно да ће СДС односно странка г. Прибићевића акцептирати и потпуно се солидарисати са закључком ХСС, јер то хоће и то треба г. Прибићевићу, и да то није хтио г. Прибићевић, не би ХСС ни закључила. То је најзад индиректно казала и признала изјава г. Већеслава Вилдера, који се с њим заједно на Бледу брчка и умива.

Оптимистима политичким, којима је мило и јединство државе и Видовдански устав, који га узаконује, остала би била иза овог закључка СДК и земушке скупштине још једина нада да ће г. др. Гризогоно како је то изјавио новинарима 22 августа, настојати: „да се односи пречисте и да ће обе стране наћи начина како ће после уважавати положај и тешкоће друге странке“, пошто „СДС уноси у коалицију мисао скоро 200.000 српских гласова, пошто је услов побједи идеала СДК остатак Срба узану а услов тога база народног јединства“. Та би нада остала била и тим 200.000 српских гласова, да није г. Прибићевић у име њих закључку дао санкцију. Али кад човјек, Хрват који је на загребачкој скупштини 1904 са заносом спомињао како је пун патриотског пијетета плакао и ридао кад је море доплавило леш српског војника и с тим усред културне метрополе хрватске хтио да афирмира да је таквих стотине хиљада лешева српских војника позобала и земља и море за ослобођење и уједињење свега троименог народа, и можда и сад у том заносу рекламира обзир на жеље 200.000 српских гласова, па да га и

сад треба респектовати, кад тај Хрват види и сазна да је његов шеф странке, који је у говору пред њим на истој скупштини грмио с „обзном“ против Радића, сепаратизма, федерације и аутономија који је најфанатичније тумачио да свака аутономија има центрифугалну динамику, кад види и сазна да тај шеф као Србин кашње здравице Мачекове да о равноправности појединих народа не може бити говора без равноправности појединих земаља и крајева који свој државопрравни континуитет подржавају и кашње здравице Трумбићеве у којој позива у борбу за државну самосталност Хрватске изјављује — како то доноси „Политика“ од 24-VIII — да су то само говори и да те говоре — да му се не деморалишу 200.000 српских гласова — испричава једино тиме да ће се „ваљда до коначне побједе изградити јединствени погледи свих чланова С.Д.К.“, па затим, заједно са Мачеком, прима букете и овације и баца у очи својим двијема стотинама хиљада српских гласова магловиту и много злостављану паролу о борби за једнакост, равноправност и слободу без нагласка субјектата њихових за које их тражи — онда ни тај Хрват Гризогоно ма како он исправан и лојалан био неће имати ни воље ни жеље да се излаже за мисли и жеље тих 200.000 гласача српских.

Међутим, како сам накнадно сазнао, и г. Гризогоно и г. Светислав Поповић заузимали су се узалуд за то да одврате шефа странке од погрјешног правца.

Како би се излагао г. др. Гризогоно кад шеф странке С.Д.С. г. Светозар Прибићевић у својој изјави на Бледу од 25-VIII, коју је донијела „Политика“ од 26-VIII, све исто као и на пријетње Министарског савјета с казним санкцијама звижди и на негдање очајне своје тврдње о центрифугалној динамичкој самоуправа и на фанатичну борбу своју против ревизије Видовданског устава и на вољу својих српских гласова и каже: „Један је аксиом у нашој политици, да се данашње државно уређење не може одржати. То значи да треба наћи такво државно уређење, које ће појединим крајевима, земаљама и јединицама — зовите их како хоћете — осигурати да све оне послове, који нису неопходни државној заједници сами управљају. Како ће се тај државни систем назвати то није важно“ — и остављајући — у потпуној свијести да је помен отеп и да конституционална термина тих јединица повлаче за собом као атрибут и логичну правну надлежност — могућност за производно име јединицама и државном систему оставља и произвољну могућност до којих ће се граници тим јединицама осигурати да своје послове саме управљају и обзиром на свој нагласак на сахрани Басаричека и Павла Радића: »Ми сви осјећамо а нарочито су свјесни тога овдашњи Срби да су Хрвати у заједничку државу донијели своју државност«, — да је тим будућим јединицама јемство да им круг тих послова неће бити ужи од онога који је Хрватска имала према Угарској, а не убија могућност да се прошири до онога који је Угарска имала према Аустрији. Како би се онда Хрват др. Гризогоно излагао.

У осталом и зашто кад је већ унапред г. Светозар Прибићевић кроз перо г. Иванчевића објавио урби ет орби, а специјално Београду и Србијанцима, да и Срби и Хрвати сељаци имају апсолутну вјеру у С.Д.К. и да је С.Д.К. потпуно завла-

дала душом српско-хрватског сељаштва од Загреба до Зрмање, дакле да се они најфанатичнији Срби лички, за које се пјевало „Док је Лике нема републике“, а тим ни федерације ни широке аутономије, са центрифугалном динамиком, — одричу свега онога за чим су тежили и зато су дали сразмерно далеко више добровољаца него остали крајеви и због чега су онако фанатично давали куглице у кутију на којој је носилац листе био г. Светозар Прибићевић у пуној и неприкосновеној вјери да ће он најжешће и најодлучније побијати сваку и сепаратистичку и федералистичку и аутономистичку и ревизионистичку политику — „свом душом и радосно“ солидарно са СДК и према томе са ХСС.

Господе Боже на што се ово изметну?! Мени се од муке грчи свијет и купи душа у клупко. Требао би писати а одвикао сам се од писања, па се бојим да из ове остареле памети не изиђе премного да досади и пребенасто да ме руглу извргне. И уживио сам се у мир па зазирем овако стар као враг од тамњана од немира и слутим да нећу моћи водити полемику с људима који су пребрисали сву своју прошлост и сад пишу наопако и унатраг. Али макар на ме запикали као на бијесна вука и макар ме стигла судбина Матеотија морам као лички Србин писати у име Срба голе и сиромашне ове врлети, за које се на устук иступа др. Миленка и осталих „хистеричних варошана и баласта у странци С.Д.С. од Загреба до Зрмање“ који тако аподиктички тврди да су „свим срцем и свом душом завољели Сељачко-демократску коалицију и да су нарочито у ове дане управо сретни и радосни што имају своју снажну и борбену коалицију“, како то по диктату Прибићевића пише г. Иванчевић.

Почео сам с драгим нашим Миленком а није сам рекао што сам хтио. Вратићу се њему па можда у разговору с њим у главном и напишем што би требао. Стално сам рачунао да ће се Миленко коначно одлучити да престане бити генералштабни официр вођи, који овако себе и своју прошлост дезавуише, да откаже послушност и да се десолдарише са правцем и са поамном политичком акцијом коју је г. Светозар Прибићевић избезумљен незасићеном амбицијом од јесенас повео. Ја слутим да му је одавно било тешко и слутим по себи да су га стари другарски обзирани везали да прије не прекине. Ти обзирани као да су диктовали и оне благове с којом фрактуру облаже, па можда рачуна и на контра обзире, али то није ни згодан ни успјешан начин ни за оно што би Миленко хтио и за нарав г. Прибићевића. Г. Прибићевићу ко се пусти на „велику душу“ коју Миленко вели да он има, он ће га садистички згазити, а за оно што би Миленко хтио треба отворено и одлучно да се каже једино спасоносан рецепт и лијек. Ко повилени, вели народ, не зна за миловање, треба га везати и набити му лудачку кошуљу да не дави свијет. Умјесто да каже прави лијек, Миленко је навукао гледе-рукавице и растајући се милује и унапријед кара људе да не ударају нож у леђа. Док је за стање, у коме смо, свака њежност и сентименталност депласирана.

Миленко жали трагични акт од 20 јуна. Жалим га и ја и као Србин и као брат и као свештеник и као грађанин. А ко га од интелигената не жали?! И коме од интелигената није тешко, кад га сеоска неука памет одобрава и тиме одаје своје сирово

схваћање о начину узимања сатисфакције за увриједе, нанесене и Пуниши лично и цијелом српском племену и у њему најистакнутијим и за ослобођење и уједињење најзаслужнијим Србијанцима и Црногорцима, а тим уједно манифестира, да је у трагичном моменту бивши комита Рачић стајао под пресијом више силе овог сировог менталитета, који је код Црногораца најтипичнији.

Несретан је овај менталитет и ево му је проклетство пало на цио народ и државу. Али је његова снага гонила и преко Албанске голготе, док није нашао сатисфакцију за понижавања. Макар је у овом случају свалио проклетство на цио народ и у искушење га довео, с њим треба рачунати, јер је ту и требало је с њим рачунати, јер је био ту. То и Миленко зна и бранећи Србе и Видовдански устав и државни поредак и уређај, није требао снажн широким млазом бацати одговорност на оне, који су га починили, њихове савезнике, помагаче и заштитнике.

Увлачећи овако у кривицу више њих, а одбијајући да зна, који су они и какви су. Миленко и нехотице збуњује свијет — забашурујући — на сваки начин у доброј намјери али погријешно — да је још озимус, кад су оне помамне оргије у Народној скупштини саблажњивале сав народ, као Србин морао слушати, да ће међу људима са у рату од 1912 истрошеним и измореним и раздражљивим живцима до зла доћи и да мора до зла доћи. Јер је као Србин знао, да ће се наћи неки вртоглав Србин, који ће на оне свињарије одговорити својим индивидуалним језиком и начином.

Тим забашуривањем Миленко оставља могућност онима, који овај жалосни акт израбљују, да се пред народом правдају и да народ вуку у револуцију.

А то на ниједан начин није требао.

Сва ова махната работа, која дрма и хоће да сруши и „Видовдански Устав и државни поредак и државни уређај“ није последица трагичног момента од 20 јуна. И прије њега и паралелно са раздражењем због њега бомбардовали су главни актери њезини и бомбардују у овим гладним годинама по некој демонској замисли грађанску свијест на реда, а особито сељачког ових ослобођених крајева са много других бомба пуних отрова да ту свијест отрују и угуше у њој дужност респекта за интересе државе и народа. Па и Миленко упире и буди заблуђелу савјест с примјером Русије.

Сва ова махната работа — понављам — није последица трагичног момента од 20 јуна. Па ни г. Светозар Прибићевић није због њега згазио своју прошлост и рекавши на сахрани пок. Павла Радића и Басаричека: Има случајева кад човјек у једном часу проживи цело један век. И ми смо тако у једном часу проживели скоро цело једно столеће, стекли смо у томе часу искуства као да смо живели једно столеће — окренео и повео странку своју и 200.000 српских гласова у њој правцем ревизионистичким, који Бог зна у којима ће облицима бити задовољен. Одавно је он њу почео газити, али је заматао у неразумљиве формуле и облике. А овај трагичан моменат је само дао прилику да г. Светозар Прибићевић згази и задњу мрву обзира коју је имао према својој странци. А тај обзир није диктирала велика душа која воли Хрвате и воли државу. Он никог не воли. Он само као пијавица пријања уз оног, у ком његова амби-

ција види јачу подршку и већу гаранцију, да ће из ње више снаге извући. Чим је извуче, он се од њег одваљује и прелази на другог — без разлике био то појединац, или странка политичка било то племе народно или систем уређења државног.

Овај обзир диктирао је страх, да се странка не деморалише и не разиђе из ње свак себи. С неуким масама, које су га на рукама носиле зато, што је био за унитаристичко и централистичко уређење државе и што је побијао Радића и његову сепаратистичку акцију, требало је заобићи, да се не види да их води унатраг и правцем директно противним него су хтјеле и него су желеле.

И ако се је знало да се то неће дати сакрити од интелигената странке и ако се буде морало отворено признати да „у варошима не влада тако идеална једнодушност према С.Д.К. и њезиној политици“ — како то по упуту г. Прибићевића скандира г. Иванчевић — и да у варошима једни присташе С.Д.К. чине испаде и дају изјаве без којих се лако може бити, а за те изјаве и за те испаде записују варошани с друге стране и забринуто машу главама због њих“, главно је било да се сакрије од неких маса сељачких. Тим масама ће се већ умјети и знати убити у главу и ево се убија, да „село не слуша и не треба да слуша „дреку и хистерију варошана“, јер они „имају своје посебне интересе и посебне циљеве, с којима наше село нема ништа заједничко“ и прогласити да „није чудо што се већ данас варошки прираст осјећа као баласт за С.Д.К. и није чудо да у варошима и отпане од С.Д.К., који се због „Чанкове заставе“ прпеао за српство „и којима се“ ум врти око заставе, око писма и непромишљено избачених речи. Али село „ове ситне и глупе ствари не могу одбити од великих и светлих циљева за чим иде С.Д.К. у суштини своје мукотрпне борбе“.

Ако Миленко још и прије телеграма ХСС интерпарламентарној конференцији у Берлину и прије закључка С.Д.К., с којим га она потсваја и поштравља; отворено и признаје и утврђује да се већ прогласом за форум интернум С.Д.К. о необвезности закључака Народне скупштине налазимо у револуцији, он је требао бити много јаснији и много одлучнији, ако не због самог г. Светозара Прибићевића а оно због народа кога он води свијесно и систематски не у ревизију Устава за једнакост, равноправност и слободу већ — у револуцију. И што је најодлучније он прави лице као да спасава од револуције, јер је хипер културан па не вјерује као паликућа сељак ако дође да трне, да му се може видјети слика у ватри.

Није Х.С.С. била опасна док се није са Св. Прибићевићем у С.Д.К. вјенчала. Није била опасна ни док је Стјепан Радић био жив; ни за државу ни за јединство народно ни државно. Х.С.С. галамтила би, ограђивала се и чекала би да се њихови идеали на миротворан начин испуне. У том би и изумрла садања генерација, која по закону устрајности и силом замаха менталитета ратног тегли у лијево и у херо. Прошла би дјетиња болест државе, настале би некад боље економске прилике и године родније и нова би се генерација потпуно сљубила и са јединством и са Видовданским уређењем државе. Хрвати су сами собом монархичан, лојалан, миран, вриједан, радан и штедљив елеменат. По овој нарави маса ни њихови политичари нијесу

осим Кватерника никад ишли за бунтовним ексцесима. Они су легитимисти и по мом мишљењу сва политичка прошлост њихова носи на себи једну типичну граванималну карактеристику, политички систем ограда и пасивне резистенције, који им никада није дао не да револуционарају већ ни да буду реални и активни у политици.

Сам Стјепан Радић био је поред свих својих мана у души својој добричина и човјек момента, са свим особинама упаљиве неуравнотежене јужњачке нарави, која прави ексцес али са урођеном одликом да ексцес брзо поправи. Ту неопасност одаје већ и назив „миротворни“ коју је он створио и по скрајњој латентној нианси своје турбулентне нарави и по мирној нарави језгре свога племена. Све и онда кад је већ удружен с Прибићевићем правио оне ексцесе у Народној скупштини, он је у својим најтепераментнијим моментима опструкције и испада имао свијетле моменте повратитости и аутокоректуре.

И да је он жив никад не би био опасан за државу ни он ни његова странка макар колико галамио и зановијетао, јер би његова нарав брзо брисала и ону изјаву сараднику „Телеграфен-униона“, коју је можда дао у моменту огорчења због физичке болести и након каква пурпарлера с другом главом орла двоглавог. Било би мучно с њим и с њом због њега, али опасно не би било никада.

Х.С.С. може бити опасна само у друштву и под упливом нарави која је можда у главном крива и зато да је Стјепан Радић правио ексцесе до 1925 године против државе у којој је доживио и Костајницу и Плитвице и Оточац и Стајницу; нарави, која је пуна очајне мржње — и воље за освету удруживши се с њим надахњивала све оне оргије у Народној скупштини, да их кашње оне констатације своје на сплитској Радић—Прибићевићевој скупштини да: „Србе може водити Стјепан Радић, а Хрвате Светозар Прибићевић“ све већма распири у добро прорачунатој свијести да ће она довести до нечег крупног а сам Бог зна да ли не и до овог до чег је дошло у Народној скупштини, у којој су и Србијанци и Црногорци и ратници и комитске војводе; нарави, која почев од лањске моровићке скупштине трајно и досљедно масама убија у главу револуцију, и која ни један час не да да се заборави жалосни и несретни чин од 20 јуна, већ га најжилавије и најфанатичније наглашувје и израбљује да револуционара масе, које је Радић у правцу свог „миротворства“ скупио и повезао.

Х.С.С. може бити тим опаснија, што ова нарав, с којом се удружила, доминира својом вољом у српском елементу, који је спавао све до окупације Босне с пушком у крилу на стражи према турској граници и који је дао чете и за Кватерникову буну и за буну од 1897 године. За то опаснија што водством тог елемента даје подрагу хрватском, да ће овај српски бити авангарда у легијама под чијим ће туђем марша „Београд“ заједно са срлом насред и изнад њега „задрхтати“ и крила савити, па их наводи у искушење да вјерују да „застарела идеја монархизма све више губи терен на самом Балкану“ — како то радићевски „Народни Вал“ каже у броју од 23 августа, — па да ће је и код нас врло брзо изгубити.

Г. Светозару Прибићевићу нијесу у Београду хтјели признати да буде југословенски Бизмарк

или Кавур; хтио је бити Мусолини, нијесу му дали да буде Мусолини, па му је нарасла воља да буде југословенски Масарик и преобрази се у Ахмет-Зогуа.

Като то за Бога, „Цинцари“ у Београду нијесу хтјели разумјети? Па он је иза ослобођења за то подсвојио све себи што је радила цијела српско-хрватска коалиција и изманеврисавши из ње још давно пок. Франа Супила, Јову Бањанина и за вријеме рата пок. Лорковића, он је иза ослобођења у ту сврху и да може рећи: „ја па ја“ систематски једну за другом брисао с овамошње политичке трибине сваку изразитију и упорнију главу, с изузетком оних, које су према њему лично манифестовале њежност. Брисао је једног др. Душана Поповића и Данила Димовића да и не спомињем Симеонових-Чолића. Нека опрости драги Већеслав, он у ове њежне не спада. Он је увјек демократски крут. Његова није на трибини остала због оваквих њежности него стога што тврда „лемска глава“ — како га је звао Љуба Ђалски и данас још мисли, да је оно „велико“ у њему и данас толико корисно, да му се оно „мало“ може опростити и да то „мало“ и народ и држава могу подњети. А ето га је то „мало“ толико преокупирао да је већ одавно постало опасно и за народ и за државу. А то мало га је одавно спопало јер је хтио да постане нешто посве велико.

Чуо сам да је у ту сврху била написана и нека књижица о његовом потомству од кнеза Лазара и нијесам вјеровао досад кад ево видјех, да он у мајновијој својој изјави на Бледу сараднику „Политике“ на сељачки лукав начин то народу у главу убија. Као да су неки нарочити летописци знали да ће се у Вргин Мосту родити и у Главичанима расти неки југословенски месија па водили биљешке о његовој генеалогiji“.

„Цинцарске“ главе у Београду нијесу се дале брисати — ни оне радикалне ни демократске. И ето у том је трагика што су га тамо назвали „Елзом од Брабанта Министром, који истом почиње учити енглески“, „дур-делином, који виче ја па ја кроз политичку чаршију“, „Пеливаном који прави политичке акробације“, „човјеком који је у сљепилу страсти изгубио осећање за стварност и дијели улогу с Радићем, па док Радић спрема планове за нову државу, он руши стару“ и тврде само и доказују да је одбијао Хрвате увјек од Биограда — кад је на власти и кад је у опозицији. Како да не повилени човјек који је са претензијама да буде југословенски Масарик, објавио да је југословенско питање које је од отворио и актуелним створио, изазвало рат, који је рекао да нас није ослободила Србија, јер је на Кајмакчалану било половина од све војске добровољаца, којима је он био учитељ? Како да таков човјек не повилени против србијанске хегемоније када нишница Вукичевић може постати Министар претсједник а он не може да постане Министар иностраних послова кад се одавно бави критиком вођења вањске политике, ни Министар финансија, ма да се од озимус бави и финансијским питањима, па критицизира погодбу зајма и мјери своту коју ће добити посредници и кумови па срачунава да ће од 13 милијарди само 3 ући у државу. Кад смо ми Срби вражје и проклето племе демократско које неће да призна предност већ сваки виче „ја до њега“ и кад смо створили правило: „умри Србине па да видиш

славу своју“. А он је хтио да је жив види и да жив добије гаранцију да ће у Пантеон ући као највећи Србин и Југословен.

Ето због тога су биле све оне оргије као увертира у Загребачки политички конвент С.Д.К. за ново преуређење државе „које ће појединим крајевима, земљама, јединицама — зовите их како хоћете — осигурати да све оне послове који нису неопходни државној заједници сами расправљају“.

Зна се, да сваки Цицерон бранити интересе државе ни своје не заборавља. То знам и ја овдје у Небљусима. Али политичка историја, не наша већ ваљда ничија, не познаје Цицерона, који је тако суревњиво и строго пажљив да са величином и снагом државе иде напореда и величина и снага његова и који се као потоплиеник хвата појединца, странке, коалиције, центрације, парламентарне и непарламентарне, генералске и неутралне владе, терора и демократије, програма политичког и система уређења државног док мисли да то хармонију раста обадвију ових величина осигурава, а фрапантно гази све и окреће се другом кад осјети да му то ту хармонију не зајемчава.

Дотле сам био написао. Па ме је забољело да другу негдањем своме вођи тако напишем, јер сам га некад много и силно волио. Мислио сам да ће се вратити на прави пут кад пробенави и сам собом и без овог мога писма. Ја сам и онако малешан и нијесам у првом реду био позван да га ја на оваки начин онемогућујем, тим више што сам се уздао у повратак његов на прави пут.

Лично мени било је жалије неко икоме, јер ја сам се и у том моменту још заваравало да он није морао да има ову судбину. Али несрећом својом и нашом он је у себи носио фаталност и своју и нашу. У првом моменту није срачунао све коефицијенте са којима је имао баратати. Мислио сам — нишао је пренагло и запро, јер су га срели на један мах сви на које је ударио. Да је на једно по једно зло ударао могао је редом и савладавати и отпочивати. За чудо дивно и на препаст моју од највећег и најегзактнијег претставника етапног еволуционизма он је постао револуционар, који је на једном хтио све са друштвом конзервативним, незрелим и престарим. Пошто је носио фаталност у себи да хоће да даде свој жиг свима моментима, услед наглости којом је нишао кад су га срели почео се ритати и рушити сам све што је изграђивао. И диктатура је дошла, јер је доћи морала. Ја сам вам већ лани казао зашто је доћи морала. А с диктатуром пошто је све већма падао у ватру и грозницу, дошла је и интернација — у санаторијуму др. Костића.

Мени је то тешко жао с два разлога, и због неса као друга, и због тога што га је интернација направила мучеником онда кад је његов углед већ био сазрио, па је негдашњи јунак дана из „Манола“ загребачког спао на цигло неколико малих људи да га слушају.

Али и ако ми је жао, није санаторијум био азачка проклета тамница, а у вријеме кад људи и гурмани добровољно гладују по Сувориновој методи да се излече, није то баш тако страшно, тим мање кад се слути да нико неће хтјети на се узети одијум пред културним свијетом да га пусти да скапа од глади. Да су хтјели да га убију, то би до сад широке масе већ заборавиле. А да нијесу хтјели да га убију, доказ је баш то, што су интер-

нацијом преузели на се одговорност за његов живот. Било је у историји сваких чуда, а Македонствујушци су класичан пример како се ради ондје гдје хоће да се убија. Не пита се у таквом случају, је ли ко створио државу, него је ли његов моментани рад за државу опасан. Најзад сви смо је — изим лопуза — ко мање ко више стварали, а његова је невоља баш у том, што је увртио у главу, да ју је он сам створио, па је извлачио из тога погрјешан закључак, да ју може и разбуцати чим не лежи пред њим као триумфална кабаница, да се с њом огрне.

Господо, фатално је да увјек уз велико иде и мало и у њему је у несретном моменту опште политичке заблуде мало израсло на штету великога, па је за пркос заборавно прошлост и поманиао. Кад је он једном на ону Лику, која је дала око 6.000 добровољаца зато да се сједини у једну државу са Србијом, која је са мученичким подвизима принијела за своју и нашу слободу не само људе него старце, жене и дјецу, навукао облак сумње, да ће под тутњем ногу и личких легија Београд задрхтати, — а Лика је могла због свог витештва бити држана овдје као кап воде на длану; и кад је брисао све и своје и наше подвиге и кад се блатом бацно на све чим се поносимо, кад је на онако демонски начин почео да блати неприкосновену личност Краља Ујединитеља, сина Оца Ослободноца, а прауку првог оца Србије па и Југославије, када је сатанском мржњом распирио племенску суревњивост и својим цинизмом стално трује братску душу хрватску на начин, да и Мачек мисли да мора бар донекле да клапа за њим; кад зове у револуцију у моменту најкритичнијем, кад Мусолини и Хитлер траже ревизију а кад Италија, Мађарска и Бугарска стоје као напета пушка на нашим границама, овом нашем југословенском Лењину треба рећи оно што јест и не треба га штетити.

Господо, макар је Прибићевић забацивао траг, да је истом на сахрани Радићевој проживио читав један вијек и еволуционирао у републиканца а да је истом онда, кад је видјео да тобож Њ. В. Краљ гази слободу народа, кренуо да то објави и нама и западним демократијама, то није истина и сто пута није истина — јер је то у души носио још онда кад је обасут био највећом пажњом и највећом предусретљивошћу од онога кога сада напада. Ја то позитивно знам, али не треба да речем све до краја. И само је лаж кад он сад говори да је због диктатуре републиканац и револуционар постао. Споменућу само у кратко — Прибићевић је још пошље неуспјелог атентата на Њ. В. Краља мислио, ако би Краљ погинуо, да ће он постати председник републике. Тиме не велим да је он за атентат знао.

Господо, има извјесних момената због којих ја не би могао као лани са одушевљењем гласати прорачун државној влади али уважајући овакве прилике кад нам је потребна да буде на окупу сва снага наша и када је потребно да држави дамо пуну моћ да живи и напредује и да се брани не само од евентуалне вањске напасти већ и од оваквих наших рођених несретника, ја изјављујем да ћу Влади вотирати прорачун.

Potprijetnik dr. Fran Novak: Reč ima g. Stjepan Janković kao protugovornik.

Stjepan Janković: Gospodo senatori, već su prošlogodišnji državni i samoupravni budžeti iscrpili daleko preko granice plaćevnu snagu oporezovnika u svima krajevima naše države, osobito u primorskim i u Bosni i Hercegovini, a već eto Gospodina Ministra finansija sa predlogom novog državnog budžeta. Po njegovim izjavama u Narodnoj skupštini doći će na ime novog državnog budžeta te budžeta banovina i općina prosječno na svakog stanovnika ove države okruglo 582 dinara poreza. Pa odakle, gospodo, da se smogne ovoliki novac, kad se zna da je veliki dio naroda već tako materijalno pao, da nema čim da podmiri ni najnužnije životne svoje potrebe. U mnogim krajevima prodaje se već skoro zadnje, što se ima, a u mnogim, opet, svijet je naprosto ogolio i obosio i jedva smaže kruha, da se njim nahrani. Pa i najbogatiji naš kraj, Bačka i Banat oskudjevaju. Razgovarao sam o tom stanju nedavno sa ljudima iz raznih naših zemalja i svi mi kao po dogovoru rekoše: »Uzmite nam, gospodo, i dušu, pa se naplatite, ali para nemamo, već ako ćemo ih krasti, samo neznamo gdje, pošto je sve palo i bogat i siromah«. U Bosni i Hercegovini na više mjesta mi rekoše: »Nije nam tako bilo ni pod Turskom kao sada u ovoj našoj državi; pod Švabom smo mogli barem zaraditi i porez platiti, a sada nema ni toga«. A baš u nekim krajevima Bosne i Hercegovine utjeruje se porez upravo nemilosrdno 90—100%, pa čak vele negde i preko 100%. Ne pazi se pri tom ni na zakon, po kojemu je određeno što se ne smije plijeniti, već se plijeni i prodaje često i zadnja kravica, ovca ili koza, plijeni se alat, dapače isti kotao sa ognjišta, te posteljina i rublje. Strah i trepet i plač zavlada selom kada se vidi, da je u selo ušao poreski činovnik, kao nekad kad su dolazili bašibozuci. Čuo sam da se krajevi, otkinuti od Hrvatske i pridruženi Vrbaskoj banovini, upravo radi tog nesmiljenog utjerivanja poreza na teritoriju Bosne i Hercegovine bune i traže povratak Hrvatskoj. Iz Livanjskog sreza u Primorskoj banovini piše mi opet jedan prijatelj, da je tamo porez na zemlju dva do pet puta veći, nego li je bio prije kad je zemlja najskuplja bila. Ima i takvih slučajeva, kako mi javljaju, gdje se pristašama današnjeg režima odmjerava razmjerno manji porez, nego li tobože protivnicima države. Takvih i sličnih nevaljalština ima sigurno i drugde, pa bi gospodin Ministar finansija učinio vrlo dobro djelo, kad bi pozvao podređene si organe, da se u svemu pridržavaju Zakona i da prema narodu budu pravedni i obzirni. Isto tako bih ga molio da bi sve pritužbe oporezovnika dao strogo ispitati i krivce pozvao na odgovornost. Pa ni na žalbe radi odmjerivanja poreza ili se nikako ili vrlo kasno odgovara od strane viših vlasti, što vrlo škodi ugledu države, a ljudi trpe štetu. Naš narod u Bosni i Hercegovini je za te stvari vrlo osjetljiv, pošto je on u doba Austro-Ugarske navikao na vrlo dobru upravu, pa se takova što ili nije nikako ili se vrlo rijetko dogadalo, a i to nije prolazilo bez opomena. I zato sada naš svijet ovamo ne može da razumije, što se s njim u vlastitoj državi gore postupa, nego dok je bio pod tuđom državom.

Glad, oskudica i porezi, gospodo senatori, držim da su onaj pravi razlog, što se je naš narod u nekim primorskim krajevima i u Liki dao na krijumčarenje oružja, da makar na taj način nešto zasluži, te sebe i svoje od bijede spasi. Ne mogu nikako vjerovati, da bi tamošnji naš svijet, koji se do sada vazda isticao protiv Italije i baš zbog toga bio naj-

odaniji u našoj državi, da bi, velim, taj naš svijet imao dići bunu u korist Italije, protiv naše države, u koju on gleda svoj spas i obranu i to upravo od Italije. S toga bih molio gospodina Ministra unutrašnjih poslova da sa ovog gledišta promatra poznate nemile događaje u Primorju i Liki i što više požuri njihovo riješenje, jer su sigurno i ovaj put, kao obično u ovakvim zgodama, nevini stradali.

Pa kad se već toliki teret tura na leđa naroda, moglo bi se, gospodo senatori, svakako očekivati da će mu Vlada za to dati bar neku oštetu, neki ekvivalenat, da će na ime poduzimati gradnje željeznica i cesta, melioracije polja, regulacije rijeka, podizanje pristaništa, škola, bolnica, mostova i drugih javnih gradnja i radnja, da se tako narodu pruži prilika, da svojim radom zasluži i onda da državi, banovini, opštini plati dužni porez. Nažalost od svega toga vidi se vrlo malo, skoro ništa. Naše će stoga mnoge šume i u slijedećoj budžetskoj godini štititi, naši mnogi majdani i dalje će mirovati, naše vode će još lakše plaviti seljačku muku i sirotinju, naša polja će i dalje stajati pod vodom, a more će i dalje odnositi zemlju sa naših obala i povećavati Italiju, dočim će naše zdravstvo, školstvo, promet it.d. i dalje bolovati od teških bolesti. Gospodin Ministar finansija, a s njim i čitava Vlada, tješe nas do duše time da je u drugim zemljama još gore, ali pitam ja njih, gospodo, šta ima naš narod od toga, ako drugde može biti još više prosjaka? Hoće li naš narod biti zato sitiji, što ih drugde više gladuju?

A broj prosjaka u našim selima i još više u gradovima, gospodo senatori, svakim danom sve se više povećava. Kud god se maknete, kamo god pođete, susrećete kakvu ispruženu ruku, koja moli za milostinju i neznate, koga da više žalite ili onog odrpanog starca ili staricu, i na pola golo i boso i od glada ispijeno dijete ili zdravog i lijepo odjevenog mladića, koji ima sve potrebne svjedodžbe, ali nema hleba. Ovo je tim teže gledati, što znamo, da je naš svijet ponosan i samo u skrajnjoj nevolji daje se na prosjačenje. On se siromah i do sada ograničavao u svojim životnim potrebama, što je više mogao i to je u današnje doba jedina njegova sreća; to ga jedino i drži na životu. Nu, danas se je, gospodo, i u tome tako daleko došlo, da se već ne može dalje. Uskratio si je već sve ugodnosti života i snizio svoj životni standard na onaj nivo, kakav je imao prije stotinu i više godina, ne kupuje čak više ni šibice, da njom zapali vatru, već podržaje vječnu žaru pod pepelom. Ne kupuje ni petroleja, da osvetli jednu kuću, već se sa ženom i dečicom skupi kod ognjišta, s kojeg im slaba vatra raztjeruje noćnu tamu i pomaže da vide ono sirotinjske večeri. Ovakom eto pametnom štednjom održava naš seljak i radnik, a u novije doba i mali trgovac i zanatlija, pa i činovnik svoju egzistenciju i daje primer našoj Vladi, što treba i ona da radi. Medutim se ne vidi u predloženom državnom budžetu da ona slijedi primjerom svoga naroda. Vidi se to, gospodo senatori, po tolikom broju nepotrebnih Ministarstava, vidi se po tolikom broju nepotrebnih banovina, vidi se po uprav štetnom dvostrukom kolu seku činovničkog aparata; u svemu tome vlada se uprav razbacuje s narodnim novcem, a čemu to i zašto? Hoće li se državni poslovi zato brže odvijati? Hoće li narod na svoje molbe, žalbe i vapaje za to dobiti brže odgovore? Hoće li se razni zakoni i naredbe tačnije i savesnije za to provodati? Hoće li se kontrola nad radom činovnika za to bolje obav-

ljati? Neće, gospodo senatori, sigurno neće! Šta više taj glomazni upravni aparat je uprav razlogom, da niko ništa ne radi, kako treba, jer sve jedan drugoga smeta; i jer se sve jedan na drugoga oslanja i obzire. Zato je, gospodo, i naš ovaj novi budžet tako velik i zato o investicijama od kojih bi narod i država imali koristiti, nema skoro ni govora.

Jedno svakako stoji, gospodo senatori, a to je, da u našoj državi koja obiluje gotovo svim i svacim, što jednom narodu i državi treba, barem ne bi smjelo biti gladi, da je u našim Vladama bilo više razbora i prave djelotvorne ljubavi za celokupni naš narod i našu državu. A glada je, gospodo, bilo žali bože kod nas vazda, pa i u najsretnijim vremenima države, a danas ga ima na žalost i previše.

Neću, gospodo, da budem nepravedan; pa da zbog ovog žalosnog ekonomskog stanja krivim samo našu današnju Vladu, ona je može biti najmanje tomu kriva, ona ima tu sreću, da ispašta grijeha svih naših predašnjih vlada od Ujedinjenja pa na ovamo. Sve su se one upravno natjecale, koja će potrošiti više narodne muke, a bez ikakvog obzira na budućnost. Ta njihova neoprostiva lakoumnost sad nam se eto strašno osvećuje.

Kriva je, priznajem, i opća svjetska ekonomska i novčana kriza, jer mi živimo u tom i sa tim velikim svijetom i njegove nedaće odrazuju se u našoj državi. Ipak, gospodo senatori, držim vrlo nezgodnim to, što naše vlade i vodeći ljudi vazda i svemu zlu kod nas traže krivca izvan sebe i izvan naše države. Prijašnjim našim vladama bile su vazda krive naše poratne prilike, a ovim zadnjim vladama opet vazda i u svemu je kriva svetska kriza. Nikada da bi se te naše vlade jednom zapitale: »A da nijesmo može biti i mi šta skrivile? Može biti čak i više skrivile, nego poratne prilike i svjetska kriza zajedno?« Da se, gospodo, tako pitalo svoju savjest i prema tome radilo, nema sumnje, da mi danas ne bi trebali da izmišljamo puta i načina, kako da se na životu održimo. Da su naše vlade više vodile brigu o našoj prosvjeti, našem gospodarstvu, prometu, našim socijalnim pitanjima, zdravstvu it.d. a manje se bavile raspirivanjem plemenskih i vjerskih strasti i monopolisanjem patriotizma u lične i stranačke svrhe, vjerujte, da bi mi danas bili daleko sretniji i zadovoljniji. Ovako je međutim naš narod uza sve obilje žita i stoke, uza sve nepregledno blago u šumama i rudama, pa čak neko vreme uza sve obilje novca, propadao iz godine u godinu, iz dana u dan, dok eto nije spao na današnje stanje: oskudice i neimaštine u svemu.

Naše 6-januarske vlade pokazale su doduše dobru volju, da pomognu našeg seljaka, taj daleko najjači naš stalež i prema tome glavni stub naše države. U tu svrhu osnovane su nekolike institucije, stvoreni nekoliki zakoni, ali seljaci od svega toga vidješe našalost više štete nego koristi, a to je zato, što se je sve to stvaralo lakoumno i površno, gledajući samo na cilj, a ne i na posledice. Dosta da se sjetimo zakona o moratorijumu seljačkih dugova, koji nije pomogao seljaku, ali je zato ubio gradanina, osobito malog trgovca i zanatliju, od kojih je seljak dobivao mali potrebni kredit, ubio je novčane zavode, koji su seljaku u nevolji priskakivali u pomoć sa većim kreditom.

Nu ma koliko god je, gospodo, teško ekonomsko stanje u kome se naš narod, bez razlike staleža, vjere i plemena nalazi, vjerujte, da mu je daleko više dotuzila osobito u zapadnoj polovini naše države, hrdava

državna administracija. To je rak-rana naše države, to je kamen spoticanja među jednokrvnom braćom i dogod se ta glavna zapreka i gospodarskog i prosvetnog i političkog našeg napretka ne ukloni, bā dāva je govoriti o konsolidaciji naših unutarnjih državnih prilika i o pravom napretku naše države i njesokove našeg čitavog narodnog organizma, sputava njegovu energiju i neda mu se pravo razviti ni na jednom polju ljudske i državne djelatnosti. Nju ukloniti znači napraviti narod zadovoljnim, a zadovoljstvo naroda je glavni branič i države i prestolja, a onda tek iza njega dolazi vojska i njeni bajoneti. Pa što je napokon vojska, nego narod? Nema dobre vojske bez složnog naroda, a složnog naroda nema bez zadovoljstva. Mala naša Srbija sama je iznela pobjede nad daleko jaćima i oružanijima neprijateljima, i nas, svoju braću, pomogla osloboditi i ujediniti, jer je narod njezin bio zadovoljan, pa je znao što brani i zašto se bori. Nasuprot velika Austro-Ugarska rasplinu se, kao da je nikad ni Bog dao nije, rasplinu se baš u času, kad je mislila, da je pobjedila. A zašto? Zato, jer su je njeni narodi u svom nezadovoljstvu, koje je već prešlo granice, jednostavno rastrgali.

Svaki naš pravi rodoljub, svaki pravi i čestiti gradanin ove naše države, svaki pravi i odani sin ovog našeg celokupnog naroda ima da nastoji, da se ovo teško naše unutarnje pitanje što prije i definitivno skine sa dnevnoga reda, a to će se postići samo tako, ako se narodu svake zemlje, koja je na dan Ujedinjenja unišla u sastav ove naše države, dade sve ono, što taj narod drži potrebnim za svoj razvoj i svoj napredak gospodarstveni, prosvetni i politički.

Nebo je, gospodo, mutno i nad čitavom Evropom nadvili su se crni oblaci, iz kojih svaki čas može da kresne munja i zapali opet svijet u veliki požar. Mi smo mlada država, puna svakog Božjeg blaga, a oko nas zavidni neprijatelji i osvetljivi, jer su gotovo do jučer bili naši gospodari. Naša međusobna svada daje im nade, da će nas opet rastrgati i podjarmiti. Nu mi se ne bojimo, ako smo složni i izmireni, pa bili oni još toliki.

Ova eto dva razloga, stvoriše naš Narodni klub u Senatu i Narodnoj skupštini, i mi smo uvjereni da smo time izvršili jedno patriotsko djelo, jer naš Klub ima da posluži izmirenju zavadene braće i prospješi što prije naše pravo narodno jedinstvo, do kojega ćemo doći lakše i brže, dižuć i cijeneć svoje hrvatsko, srpsvo i slovenaštvo, nego negirajuć ih. Nije naš Klub protiv jedinstva naše države, naše Jugoslavije, jer ona je majka svih naših zemalja, koje su joj međusobno ravnopravne kćeri, jednako mile i drage. Mi nećemo više država; ni hrvatske, ni srpske ni slovenačke it.d., nego samo jednu, i ta je Jugoslavija. To je ona država, kakovu je hteo naš neumrli Jugoslaven vladika Štrosmajer i toliki drugi naši narodni velikani.

Krivo nam stoga učiniše oni, koji se na naš Klub oboriše, podmećući mu, da svojom deklaracijom ruši državno i narodno jedinstvo, i da time radi u prilog naših narodnih neprijatelja. Još teže uvrede naneseše ti isti ljudi dr. Mačeku, dr. Korošću i dr. Spahi, nazvavši ih izdajicama, poradi poznatih njihovih izjava, danih sigurno u najboljoj nameri za državu. Time ti ljudi teško škodiše i našoj državi u vanjskom svijetu, jer će strani svijet moći pomisliti, pa kakova je to država u kojoj skoro pola njezina stanovništva repre-

zentira njezine izdajice? Jednako zlo napraviše ti ljudi našoj državi u inostranstvu, kad radi jedne čisto vjersko-moralne biskupske poslanice o Sokolstvu napadoše čitav katolički episkopat u našoj državi, koji pretstavlja danas blizu 6 miliona katolika ove države i nazva ga izdajicom, a Isusovce, tobože sastavljače te poslanice, ni krive ni dužne predložiše na izgon iz države i tim dadoše poticaj za gradanski i vjerski rat u našoj državi. Jesu li svijesna ta gospodarih svojih čina?

Ovo su eto, gospodo senatori, naši pogledi na političke i ekonomske prilike u našoj državi. Rekosmo ih otvoreno i bratski i nadamo se, da će tako od svih faktora u državi biti primljeni i uvaženi. Glaso-

vati ću sa Narodnim klubom protiv. (Aplauz od strane Narodnog kluba.)

Potpredsjednik dr. Fran Novak: Gospodo senatori, pošto je već dockan, ja bih vam predložio da zaključimo današnju sednicu (Uzvici: Prima sel!), a sutra, 28 marta, da nastavimo rad u 9 časova prepodne sa dnevnim redom: nastavak pretresa izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa Finansijskim zakonom za budžetsku godinu 1933/34.

Prima li Senat predloženi dnevni red? (Prima). Objavljujem da je dnevni red primljen. Time je sednica zaključena.

Sednica je zaključena u 19,30 časova.